

BEHEERSPLAN ONROEREND ERFGOED

Datum ter goedkeuring ingediend 24.10.2016

DISTRICTSHUIS BORGERHOUT
Moorkensplein 1 - 2140 Antwerpen
Beschermingsbesluit nr. 754 - 02.07.1974

OPDRACHTGEVER:
STAD ANTWERPEN
GROTE MARKT 1
2000 ANTWERPEN

] **KARUUR** [
ARCHITECTEN

BEHEERSPLAN OPGEMAAKT DOOR:
KARUUR ARCHITECTEN BVBA
CARNOTSTRAAT 169/6
2060 ANTWERPEN

INHOUDSTAFEL

0.	LEESWIJZER	P.4
1.	IDENTIFICATIE EN AFBAKENING VAN HET BEOOGDE GEBIED	P.5
2.	HISTORISCHE NOTA	P.10
2.1.	SITUERING	
2.2.	REALISATIE VAN HET GEMEENTEHUIS	
	<u>2.2.1. ONTWERP EN ONDERHANDELINGEN</u>	
	<u>2.2.2. DE EERSTE STEENLEGGING EN INHULDIGING</u>	
2.3.	NEO - VLAAMSE RENAISSANCESTIJL	
	<u>2.3.1. 'VLAAMSCHE STIJL'</u>	
	<u>2.3.2. TYPOLOGIE VAN HET GEMEENTEHUIS</u>	
	<u>2.3.3. HET LASTENBOEK</u>	
2.4.	PLANWIJZIGINGEN, INGROPEN EN RESTAURATIES	
	<u>2.4.1. TOEVOEGINGEN EN AANPASSINGEN TOT 1915</u>	
	<u>2.4.2. AANPASSINGEN EN RESTAURATIES ROND 1953</u>	
	<u>2.4.3. INSTALLATIE VAN DE LIFT 1956</u>	
	<u>2.4.4. OPFRISSINGSWERKEN EN MODERNISERING OMSTREEKS 1973</u>	
	<u>2.4.5. RESTAURATIE EXTERIEUR OMSTREEKS 1985</u>	
	<u>2.4.6. HERINRICHTINGSWERKEN 2016/2017</u>	
2.5.	CONCLUSIE	
2.6.	BIBLIOGRAFIE	
3.	INVENTARIS VAN DE ERFGOEDELEMENTEN – HUIDIGE TOESTAND	P.48
3.1.	OPMETINGSPANNEN BESTAANDE TOESTAND	
3.2.	INVENTARIS	
	<u>3.2.1. CONSTRUCTIEVE OPBOUW</u>	
	<u>3.2.2. EXTERIEUR</u>	
	1. GEVELS	
	2. BEELDHOUWWERKEN	
	3. DAKEN	
	4. BUITENSCHRIJNWERK	
	<u>3.2.3. INTERIEUR</u>	
	1. VLOERAFWERKING	
	2. MUURAFWERKING	

- 3. PLAFONDAFWERKING
- 4. BINNENSCHRIJNWERK
- 5. HANG- EN SLUITWERK
- 6. GLAS-IN-LOOD
- 7. SCHOUWEN
- 8. VESTIBULE: KOLOMMEN, PILASTERS EN TRAPPEN
- 9. VERWARMING
- 10. BEIAARD
- 11. WAARDEVOLLE CULTUURGOEDEREN

3.3. DIAGNOSENOTA

3.3.1. CONSTRUCTIEVE OPBOUW

3.3.2. EXTERIEUR

- 1. GEVELS
- 2. BEELDHOUWWERKEN
- 3. DAKEN
- 4. BUITENSCHRIJNWERK

3.3.3. INTERIEUR

- 1. ALGEMEEN
- 2. GLAS-IN-LOOD
- 3. BEIAARD

4.	BESCHRIJVING VAN DE ERFGOEDWAARDEN	P.138
5.	VISIE OP TOEKOMSTIG BEHEER	P.141
5.1.	HOOFDDOELSTELLINGEN	
5.2.	NEVENDOELSTELLINGEN	
6.	OPSOMMING EN VERANTWOORDING VAN DE BEHEERSMAATREGELEN	P.145
6.1.	RESTAURATIEDOSSIER: EENMALIGE MAATREGELEN	
6.2.	ONDERHOUD ERFGOEDWAARDEN: WEDERKERENDE MAATREGELEN	
7.	VOORSTEL VAN OPVOLGING EN EVALUATIE	P.157
7.1.	RESTAURATIEDOSSIER: EENMALIGE MAATREGELEN	
7.2.	ONDERHOUD ERFGOEDWAARDEN: WEDERKERENDE MAATREGELEN	
8.	BIJLAGEN	P.158

0. LEESWIJZER

Dit document is de schriftelijke neerslag van de zoektocht die samen met de beheerders en de bevoegde overheid werd opgezet naar een gepaste beheersvisie voor het Districtshuis van Borgerhout. Het beheersplan wil een weldoordachte houvast bieden aan de beheerders zodat dit beschermd erfgoed op een zinvolle manier kan bewaard worden voor de toekomst. Het beheersplan werd opgebouwd volgens de richtlijnen van de Afdeling Beheer van het agentschap Onroerend Erfgoed. De graad van diepgang werd in samenspraak met de erfgoedconsulenten en klant bepaald.

Het beheersplan werd voornamelijk opgesteld vanuit eigen onderzoek. Toch werden een aantal zaken uitbesteed en overgelaten aan specialisten ter zake. Deze informatie werd toegevoegd in bijlage en/of herwerkt in functies van de ambities van het beheersplan. In oktober 2011 werd zo bijvoorbeeld een gedetailleerd bouwhistorisch onderzoek uitgevoerd door bouwhistorica Annika Devroe van Archebo bvba. Deze studie werd uitgevoerd in onderaanneming van architect Pat Heylen en Architectenbureau Karel Beeck bvba die door de Stad Antwerpen aangesteld werden om een masterplan op stellen voor het oude gemeentehuis. Naast deze bouwhistorische studie werd het Districtshuis in 2012 uitvoerig onderzocht door studente Ilse Oda van de opleiding Monumenten- en Landschapszorg te Antwerpen. Het Districtshuis huisvest ook een waardevolle beiaard. Het onderzoek hiervan werd overgelaten aan adviseur en beiaardier Arie Abbenes in opdracht van Karuur architecten. Als zelfstandig adviseur was hij reeds betrokken bij 75 projecten in Nederland en 7 in Vlaanderen, waaronder de restauratie van het trommelspeelwerk in de Antwerpse kathedraal. In functie van de restauratiewerken aan het Districtshuis werd een stratigrafisch onderzoek uitgevoerd door restaurator Suzan De Wilde, in onderaanneming van Iparc. Deze studie geeft een inzicht in de verschillende afwerkingsfasen van de voornaamste ruimtes op de eerste en tweede verdieping. In functie van de opmaak van het restauratiedossier werd ook het buitenschrijnwerk inclusief hang- en sluitwerk en een aantal originele houten meubels onderzocht door Anton Venhuizen, specialist in restauratie van hout en meubels. De schadepatronen en restauratieopties voor de glas-in-lood ramen werden voor dit beheersplan in kaart gebracht door Patrimoon in opdracht van Karuur architecten. Dit onderzoek moet fungeren als aanzet voor de opmaak van een volwaardig restauratiedossier. Ook het inspectierapport 2016 van Monumentenwacht werd als onderlegger gebruikt voor de opmaak van de diagnosenota voor de daken.

Er wordt gestart met de identificatie en afbakening van het onroerend erfgoed. Het tweede hoofdstuk omvat een historische nota die een inzicht geeft in de totstandkoming en ontwikkeling van het Districtshuis vanaf haar ontstaan tot de huidige toestand. In het derde hoofdstuk worden de erfgoedelementen geïdentificeerd en geïllustreerd aan de hand van plannen en foto's. Ook wordt er een diagnosenota opgemaakt die de schadepatronen van de verschillende erfgoedelementen in kaart brengt. Dit deel vormt een belangrijke basis bij het opstellen van de noodzakelijke beheersmaatregelen. De situering en beschrijving van de erfgoedwaarden worden besproken in het vierde hoofdstuk. Deze stap kan beschouwd worden als samenvatting van het eerste deel van het beheersplan en vormt het vertrekpunt voor de volgende delen. In hoofdstuk vijf wordt een onderbouwde visie op het beheer van het Districtshuis geformuleerd. Het voorlaatste hoofdstuk bevat de concrete instandhoudings-, onderhouds- en restauratiewerken die noodzakelijk zijn om de eerder geformuleerde beheersdoelstellingen te bereiken. Door middel van een tabellenstructuur worden de eenmalige en terugkerende maatregelen op een overzichtelijke manier samengevat. Tot slot wordt een voorstel opgemaakt voor de manier en het tijdstip waarop de beoogde beheersdoelstellingen opgevolgd en geëvalueerd zullen worden. Aan dit beheersplan is een aparte bijlagenbundel gekoppeld met onder andere gedetailleerde opmetingsplannen van het goed.

1. IDENTIFICATIE EN AFBAKENING VAN HET BEOOGDE GEBIED

In dit onderdeel wordt de reden aangegeven waarom het beheersplan werd opgemaakt. Verder wordt de zone waarop het plan betrekking heeft, zowel ruimtelijk, juridisch als beleidsmatig afgebakend. Binnen dit randvoorwaardelijk kader zal het beheersplan worden vormgegeven.

AANLEIDING EN DOELSTELLING VAN HET BEHEERSPLAN

Antwerpen telt negen districten. In elk district bevindt zich een districtshuis. Volgende gebouwen zijn beschermd als onroerend erfgoed: Districtshuis Borgerhout, Districtshuis Merksem, Districtshuis Ekeren, Districtshuis Wilrijk, Districtshuis Hoboken en zaal Harmonie die herbestemd zal worden tot Districtshuis Antwerpen. Deze gebouwen hebben een symbolische waarde en ze zijn een herkenningspunt in het stedelijk weefsel voor de bewoners van het district. Door de uitzonderlijke erfgoedwaarde van deze gebouwen wil het beleid inzetten op een optimaal gebruik ervan en wil het beleid streven naar een maximale publieke ontsluiting van deze districtshuizen.

Het unieke cultuurhistorische belang van deze gebouwen als beschermde monumenten maakt dat deze gebouwen zonder meer deel uitmaken van het collectief geheugen en elk op hun manier exceptionele iconen zijn in het architectuurlandschap. Omwille van hun uitstraling zijn deze gebouwen, allemaal vrijstaande instituten, duidelijk herkenbaar voor de burger. De stad Antwerpen wil nu ook inzetten op een maximale samenhang tussen deze instituten, stadsbreed over de verschillende districten heen.

Dit vertaalt zich in een visie die in eerste instantie uitgaat van geïntegreerd vastgoedbeheer en die zowel de bouwfysische optimalisatie, de publieke ontsluiting van deze gebouwen, alsook de bouwsteen van het project 'loket 2020' wil vormen.

Uit het bestuursakkoord 2013-2018 van de stad Antwerpen komt naar voor dat het huidige beleid, naast de conservatie van deze gebouwen als beschermd erfgoed en de versterking van hun huidige (of toekomstige) functie als districtshuizen voor de burger, ook belang hecht aan de uniforme aanpak, onder andere voor wat betreft de publieke toegankelijkheid, de leesbaarheid en de klantgerichtheid. Het bestuursakkoord 2013-2018 stelt de klant centraal in de dienstverlening en zet sterk in op administratieve vereenvoudiging en digitalisering.

Het masterplan districtshuizen streeft namelijk naar een optimale districts- en loketwerking die 'future proof' is en niet alleen beantwoordt aan de hedendaagse, maar ook aan de toekomstige wensen van hun klanten en dit binnen de principes van een modern klantenmanagement waar digitaal werken, uniforme intake en proactief klantgericht werken vooropstaat.

Het college keurde op 28 juni 2013 (jaarnummer 6529) de vastlegging van de principes voor de dienstverlening goed. Dit vormde een tweede belangrijke stap in de implementatie van een stadsbrede strategie.

Om dit waardevolle patrimonium maximaal te ontsluiten en open te stellen voor zijn burgers, ligt het in de ambitie van het stadsbestuur om deze gebouwen grondig te restaureren en waar nodig aan te passen aan de hedendaagse normen en comforteisen, zodoende een modern klantenmanagement te bewerkstelligen.

In het licht van bovenstaande argumentatie keurde het college van burgemeester en schepenen van de stad Antwerpen de opstart van de diverse restauratie- en aanpassingswerken voor de verschillende deelprojecten van het masterplan districtshuizen goed.

Specifiek voor het Districtshuis Borgerhout stelde het stadsbestuur op 14 maart 2014 het architectenbureau Karuur architecten bvba aan voor de opmaak van een herinrichtingsdossier in functie van de centralisatie van de districts- en loketwerking in dit monument. Deze herinrichtingswerken zijn reeds van start gegaan op 25 april 2016 en worden in 2017 afgerond.

Het stadsbestuur wenst de uitvoering van de restauratiewerkzaamheden, volgende uit dit beheersplan, zo spoedig mogelijk op te starten en het overgrote deel van de werken tijdens deze legislatuur uit te voeren. Wij menen dat het masterplan met zijn verschillende deelprojecten voldoet aan de vier criteria zoals vermeld in artikel 11.4.2 van het Onroerenderfgoedbesluit van 16 mei 2014 om een beroep te kunnen doen op een meerjarenpremieovereenkomst.

Het hoofddoel van dit beheersplan is een omvattende beheersvisie te creëren voor het Districtshuis Borgerhout. Het is van groot belang dat de visie rekening houdt met alle aanwezige erfgoedvormen. Ze dient een standpunt in te nemen over de ambities van het gebouwenensemble op lange termijn. Het beheersplan dient het kortetermijndenken te overstijgen en zou garanties moeten bieden voor het duurzame beheer van het Districtshuis, rekening houdend met de aanwezige erfgoedwaarde. Een correct beheer zorgt er voor dat er geen gevolgschade optreedt waardoor het historische gebouw zonder al te zware kosten op een duurzame manier voor de volgende generaties wordt geconserveerd.

De voorgeschreven maatregelen mogen niet tegenstrijdig zijn met de formuleringen van andere beleidsplannen. Ze moeten deze daarentegen op positieve wijze aanvullen en versterken. Bij de opmaak van het plan wordt bovendien rekening gehouden met reeds eerder geplande en/of opgestarte beheer- of onderhoudswerkzaamheden en wordt ook maximaal gebruik gemaakt van reeds uitgevoerde studies, opmetingsplannen en onderzoeken.

De voorgestelde maatregelen in dit plan zijn gebaseerd op de erfgoedwaarden toegekend aan het gebouw. Deze waarden worden afgeleid uit de inventarisatie van de erfgoedelementen en de historische nota. De waardenstelling vormt aldus een belangrijk onderdeel van het beheersplan en is ook een doel op zich.

Alhoewel het beheersplan dus effectief dienst zal doen als leidend instrument vinden wij het wel essentieel dat dit document niet als een onwrikbaar, statisch gegeven wordt gezien maar eerder als werkinstrument. Op basis van tussentijdse evaluaties, bijvoorbeeld om de vijf jaar, dient nagekeken te worden of het beheersplan dient geactualiseerd te worden in functie van mogelijke gewijzigde omstandigheden. Zo kan het bijvoorbeeld zijn dat er lichte verschuivingen optreden in de functionele werking van het monument, er kunnen nieuwe producten of technieken op de markt komen,....

AFBAKENING EN IDENTIFICATIE

Het Districtshuis, voormalige gemeentehuis, valt te situeren in het historisch centrum van de vroegere gemeente Borgerhout en is gelegen op het Moorkensplein 1 (Antwerpen 24ste afdeling, sectie A, perceelnummer 313p7). Dit imposante gebouw in neo-Vlaamse renaissancestijl dateert van 1889 en is van de hand van de Gebroeders Blomme. Op 2 juli 1974 werd het Districtshuis, als eerste gebouw van Borgerhout, beschermd als monument. Het Moorkensplein is niet beschermd als landschap of als stadsgezicht, maar de trappenpartij die aan de noordzijde op het plein landt maakt wel integraal deel uit van de bescherming. Het beschermingsbesluit met nummer 4241 is terug te vinden in bijlage 1 bij dit beheersplan. De grafische afbakening van het gebied waarvoor het beheersplan wordt opgemaakt is terug te vinden op de volgende pagina en in bijlage 2.

EIGENDOMSITUATIE

De eigendom van het perceel ligt bij de Stad Antwerpen (Grote Markt 1 te 2000 Antwerpen). Er zijn geen erfdienstbaarheden.

Na het afronden van de werkzaamheden in 2017, in het kader van project loket 2020, zullen de volgende stedelijke functies over het gebouw zijn verdeeld. De hele begane grond zal dan ten dienste staan van de loketwerking. De Districtswerking zal samengebracht worden op de eerste verdieping of zogenaamde Schoon Verdiep. De vestibule zal buiten de kantooruren ook ten dienste staan voor culturele of sociale evenementen. Het bovenliggende ceremonieel verdiep omvat een trouwzaal, kantoor voor de Districtsschepen en voorzitter, vergaderzaal, raadzaal en feestzaal. Op zolder is er naast opslag en technieken ook nog een refter voor personeel voorzien. De kelders zullen voornamelijk gebruikt worden voor de integratie van de technische installaties.

KADASTERPLAN
NIET OP SCHAAL

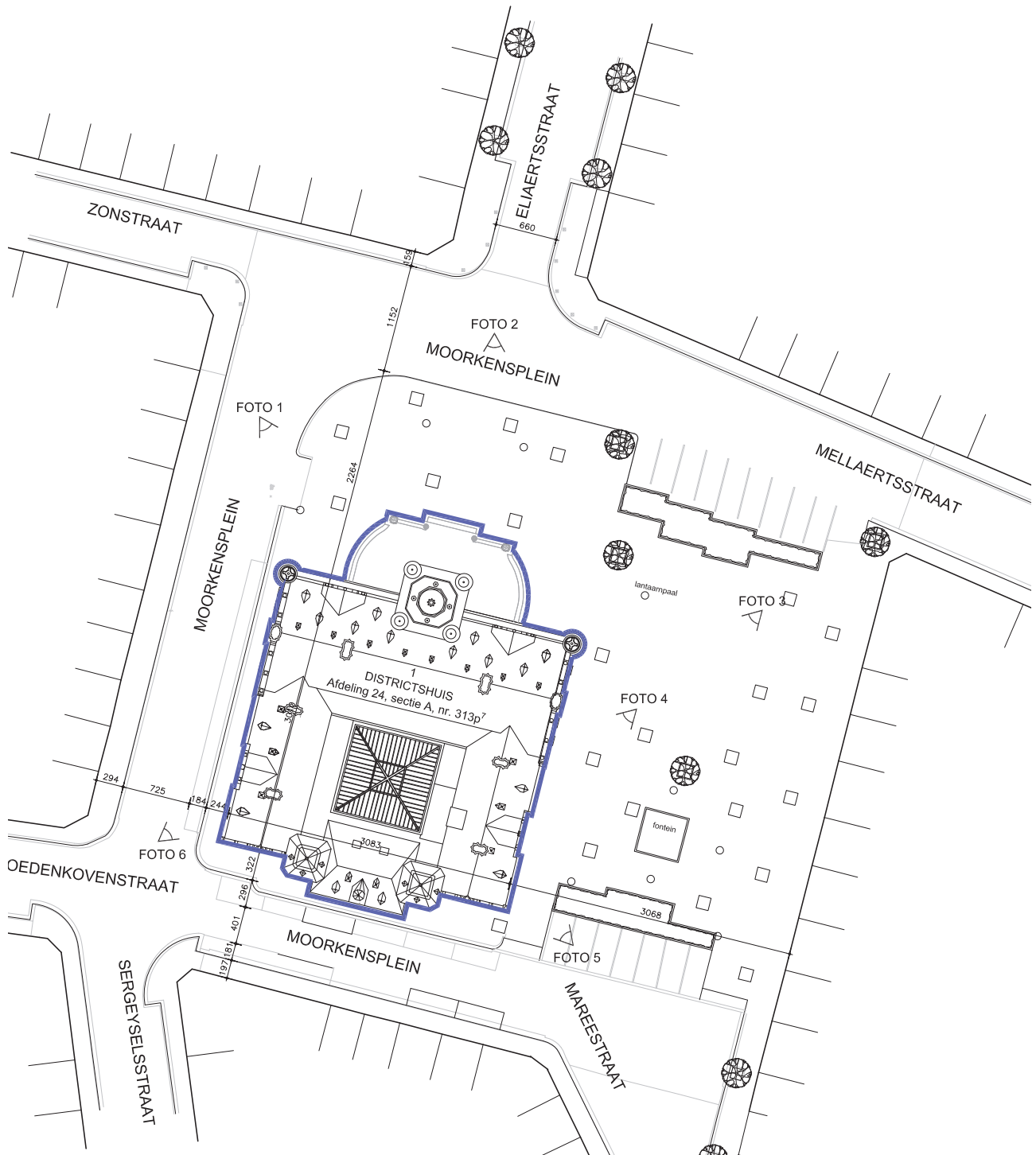
 GEBIED WAARVOOR BEHEERSPLAN WORDT
OPGEMAAKT/ BESCHERMD MONUMENT

HET DISTRICTSHUIS IN VOGELPERSPECTIEF

JURIDISCHE TOESTAND

Op het gewestplan (goedgekeurd 1979) heeft het Districtshuis Borgerhout als bestemming woongebied. Er is voor het gebied noch een goedgekeurd BPA of RUP noch een RUP in opmaak.

INPLANTINGSPLAN
NIET OP SCHAAI

GEBIED WAARVOOR BEHEERSPLAN WORDT
OPGEMAAKT/ BESCHERMD MONUMENT

FOTO 1

FOTO 2

FOTO 3

FOTO 4

FOTO 5

FOTO 6

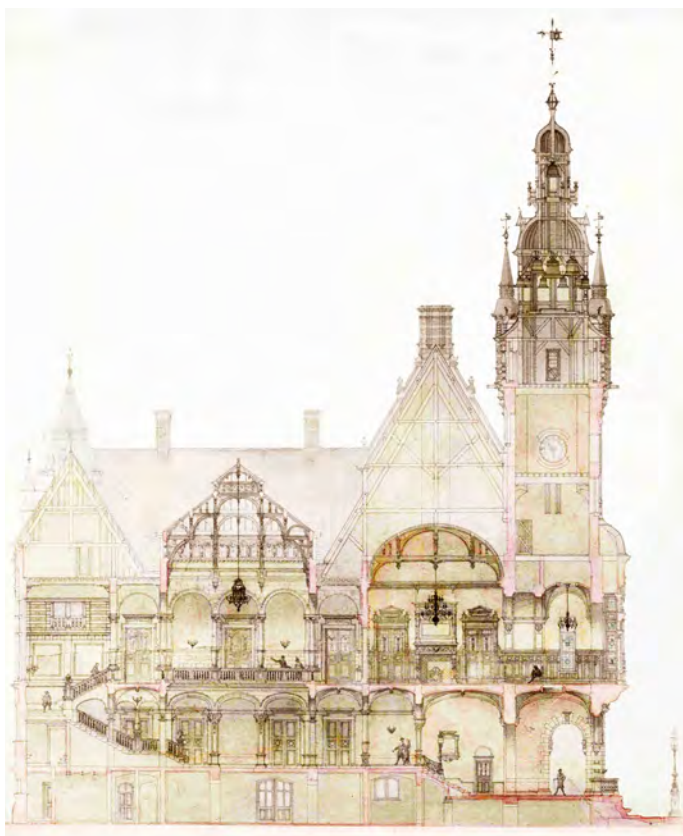
2. HISTORISCHE NOTA

De historische nota schetst de totstandkoming en ontwikkeling van het Districtshuis vanaf haar ontstaan tot de huidige toestand. Uit het overzicht van de evolutie van het goed kan worden afgeleid welke elementen uit de verschillende fases vandaag nog bewaard zijn gebleven. De historische nota zal als vertrekpunt worden gebruikt bij het opmaken van de waardenstelling voor het bouwkundig erfgoed. Voor de analyse wordt er vertrokken vanuit de context op het geheel. De verschillende erfgoedelementen worden ook historisch belicht in het derde hoofdstuk 'Inventaris van de erfgoedelementen'.

De nota is voornamelijk gebaseerd op reeds eerder uitgevoerde bouwhistorische onderzoeken van Annika Devroe (Archebo bvba) in 2011 en Ilse Oda (toenmalige studente Monumenten -en Landschapszorg aan de artesis Hogeschool) in 2012. Hun studies zijn terug te vinden in bijlage 3 en 4 bij dit beheersplan. Naast deze studies vormt ook eigen onderzoek, uitgevoerd in het kader van de eerder vermelde herinrichtingswerken, een belangrijke onderlegger voor deze nota. Boeken zoals 'Borgerhout en zijn gemeentehuis' van Dirk Stappaerts en 'Het Gemeentehuis van Borgerhout, een monument van Vlaamse Renaissance 1889-1949' waren waardevolle bronnen. Naast deze literaire werken werd er ook uitvoerig archiefonderzoek verricht. In het Stadsarchief van Antwerpen werd talrijk kostbaar planmateriaal teruggevonden en in het Rijksarchief van Beveren was zelfs het originele lastenboek ter beschikking. In de studies van Dirk Stappaerts en Ilse Oda wordt er regelmatig verwezen naar bronnen uit het Gemeentelijk Archief dat was ondergebracht in het Districtshuis zelf. Momenteel is dit archief echter integraal overgebracht naar het Stadsarchief Antwerpen maar nog niet alle documenten zijn ontsloten voor het publiek.

OUDE FOTO OMSTREEKS 1900

ORIGINELE SNEDE UIT 1890 _ FELIXARCHIEF 20127#1890

2.1. SITUERING

De projectzone valt samen met het historisch centrum van het district. Het oude gemeentehuis, opgericht tussen 1886-1889, is een imposant gebouw in neo-Vlaamse renaissancestijl van de hand van de architecten en tevens broers Leonard en Henri Blomme. Het gebouw is het eerste beschermde monument van Borgerhout en is voor het district een waar icoon.

Het districtshuis is gelegen in het dicht bebouwde district Borgerhout. In 1214 werd het reeds vermeld als “Borgerholt”¹ wat vermoedelijk verwijst naar bosrijke begroeiing. Tot het einde van de 15e eeuw was Borgerhout vooral een landelijk gehucht dat een eenheid vormde met Deurne. Vanaf de 16e eeuw was het gekend om zijn handelaars, voornamelijk herbergiers en beenhouwers. De tegenstellingen tussen het zuiver op landbouw gerichte Deurne en het demografisch sterkere Borgerhout met verscheidene industriële bedrijven mondden in 1836 uit in de politieke zelfstandigheid van de gemeente Borgerhout. In 1837 werd Borgerhout zelfs een afzonderlijke parochie.² Gedurende de 19e eeuw werden er dan ook talrijke nieuwe infrastructuurwerken verwezenlijkt. De werken aan het begin van de 19e eeuw werden vooral gekenmerkt door aanpassingen binnen de dichtst bebouwde kern van Borgerhout, namelijk rond het Laar en langs de Turnhoutsebaan.³ In deze periode werd het Reuzenhuis, waar oorspronkelijk de Borgerhoutse Reuskens opgeborgen werden, omgebouwd tot gemeentehuis.⁴ Van de jaren 1837 tot 1879 vonden op stedenbouwkundig vlak de grootste veranderingen plaats. Onder leiding van burgemeester Marée werden toen richtlijnen opgesteld die het uitzicht van de Turnhoutsebaan dienden te verbeteren. De uitstekende daken van de beenhouwers moesten verdwijnen, evenals de bomen op de trottoirs, uitspringende dorpels en putten voor de smidsen. Later onder burgemeester Sergey-sels werd het besluit genomen om de Turnhoutsebaan van een riool en wandelpaden te voorzien.⁵

Ten slotte werden tijdens de periode tussen 1880 en 1900 onder het beleid van burgemeester Eliaerts de laatste werkzaamheden gepland. Men besliste zo een nieuw kwartier in te richten op het Stertingenveld, toen reeds gekend onder de benaming Borgerhoutschveld. De gronden waarop gebouwd werd behoorden oorspronkelijk toe aan de weduwe De Groof, maar werden door het gemeentebestuur aangekocht.⁶ In het midden van het terrein werd een plein voorzien waarop het nieuw gemeentehuis kon worden gebouwd. De eerste inplantingsschets dateert al van 1880 en is van de hand van landmeter G. Vanden Berghe. Het plan voldeed blijkbaar niet volledig aan de eisen van het stadsbestuur waardoor er door Vanden Berghe een nieuw voorstel werd opgemaakt in 1881. In 1883 werd het ontwerp uitgevoerd en kreeg het Moorkensplein haar huidige uitzicht. In 1885 werd daar onder het bestuur van burgemeester L. Moorkens het nieuwe gemeentehuis gebouwd. Gedurende de bouw van het gemeentehuis werden nog voorstellen gedaan om het stratenplan licht te wijzigen. In 1886 deden de gebroeders Blomme, architecten van het gebouw, een voorstel waarbij de hoeken van de Eliaertsstraat werden afgeschuind zodat het uitzicht op het gemeentehuis nog beter tot zijn recht zou komen. Dit voorstel kon echter op negatieve commentaar rekenen bij de Commissie van Openbare Werken – voornamelijk omdat de kosten voor het project hierdoor te hoog zouden oplopen – waardoor het plein zijn vorm behield. Een laatste voorstel tot wijziging van de plannen voor het openbaar plein kwam er in 1888. Het gemeentehuis was op dat ogenblik bijna voltooid, en pas na de afbraak van de werkplaatsen rondom de site werd duidelijk dat de omliggende bouwgronden het gebouw te dicht insloten. Er werd een plan opgetekend

1. 'Holt' staat daar voor hout oftewel bos.

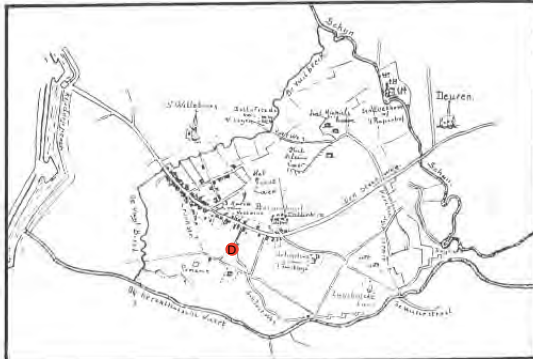
2. <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/dibe/geheel/20654>, laatst geraadpleegd 18.08.2016

3. Studie studenten Monumenten- en Landschapszorg, Artesis Hogeschool, 2012.

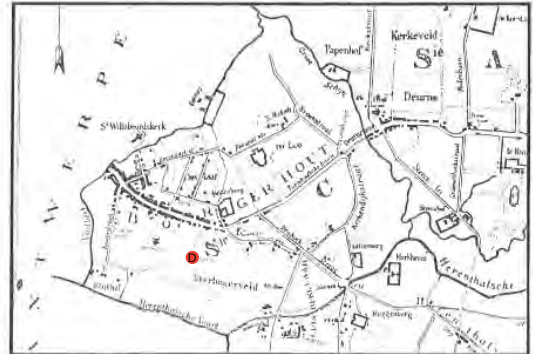
4. O. VERSCHROEVEN, Borgerhout onder Deurne, Borgerhout, 1989, p.239-240.

5. J.-B. STOCKMANS, Kasteelen en lusthoven van Deurne en Borgerhout. Voorafgegaan door de Geschiedenis van Borgerhout sedert de scheiding 1836-1896, Brecht, 1902, p.14-15-17.

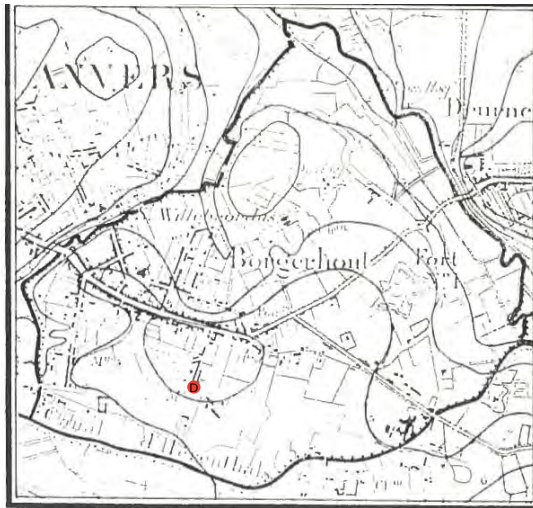
6. idem, p.43-44.

BORGERHOUT ROND 1660

BORGERHOUT IN 1820

BORGERHOUT IN 1857

BORGERHOUT rond 1860-1864

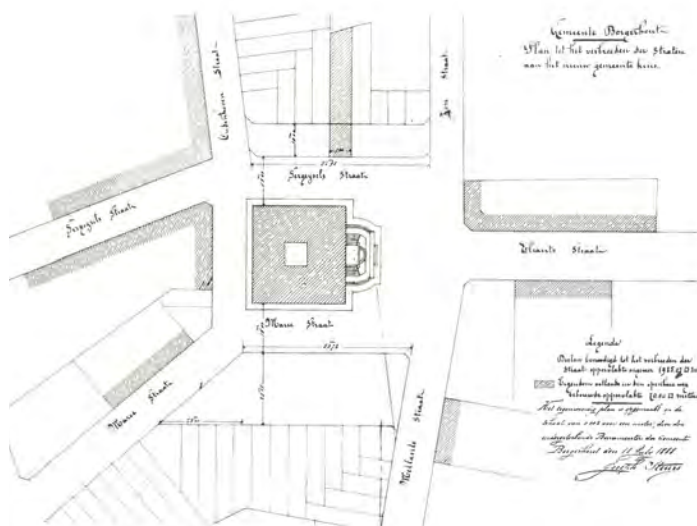
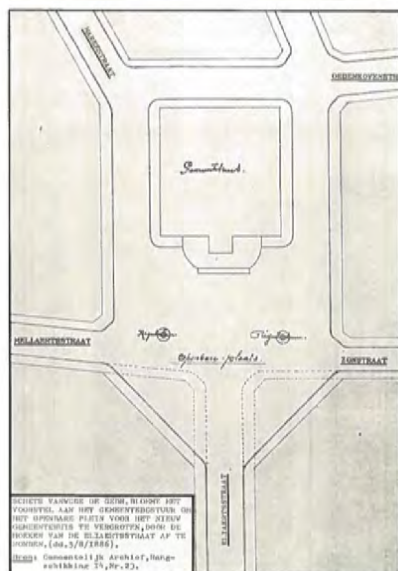
BORGERHOUT IN 1900

BORGERHOUT IN 1936

BOVENSTAANDE KAARTEN TONEN DE EVOLUTIE VAN BORGERHOUTSE STRATENPATROON

om de straten aan oost- en westzijde van het gemeentehuis te verbreden, maar doordat in de westelijke straat reeds een huis was gebouwd, stelde de Commissie voor enkel het plein oostwaarts uit te breiden. Dit verklaart het asymmetrische uitzicht van het huidige Moorkensplein. Gedurende de twintigste en eenentwintigste eeuw werden weinig grote structurele veranderingen aangebracht in het stratenpatroon.⁷ Tijdens de Tweede Wereldoorlog echter werd de gemeente zwaar geraakt door de V-bommen.⁸

LINKS BOVEN; EERSTE INPLANTINGSSCHETS VAN NIEUWE GEMEENTEHUIS VAN G. VANDEN BERHGE OMSTREEKS 1880, RECHTS BOVEN; AANGE-PASTE INPLANTINGSSCHETS VAN NIEUWE GEMEENTEHUIS VAN G. VANDEN BERHGE OMSTREEKS 1881, LINKS ONDER; VOORSTEL GEBOEDERS BLOMME AFSCHUINEN HOEKEN ELIAERTSSTRAAT UIT 1886, RECHTS ONDER; VOORSTEL TOT VERBREDING VAN HET PLEIN VAN J. STEURS UIT 1888.

7. Studie studenten Monumenten- en Landschapszorg, Artesis Hogeschool, 2012.

8. <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/dibe/geheel/20654>, laatst geraadpleegd 18-08-2016.

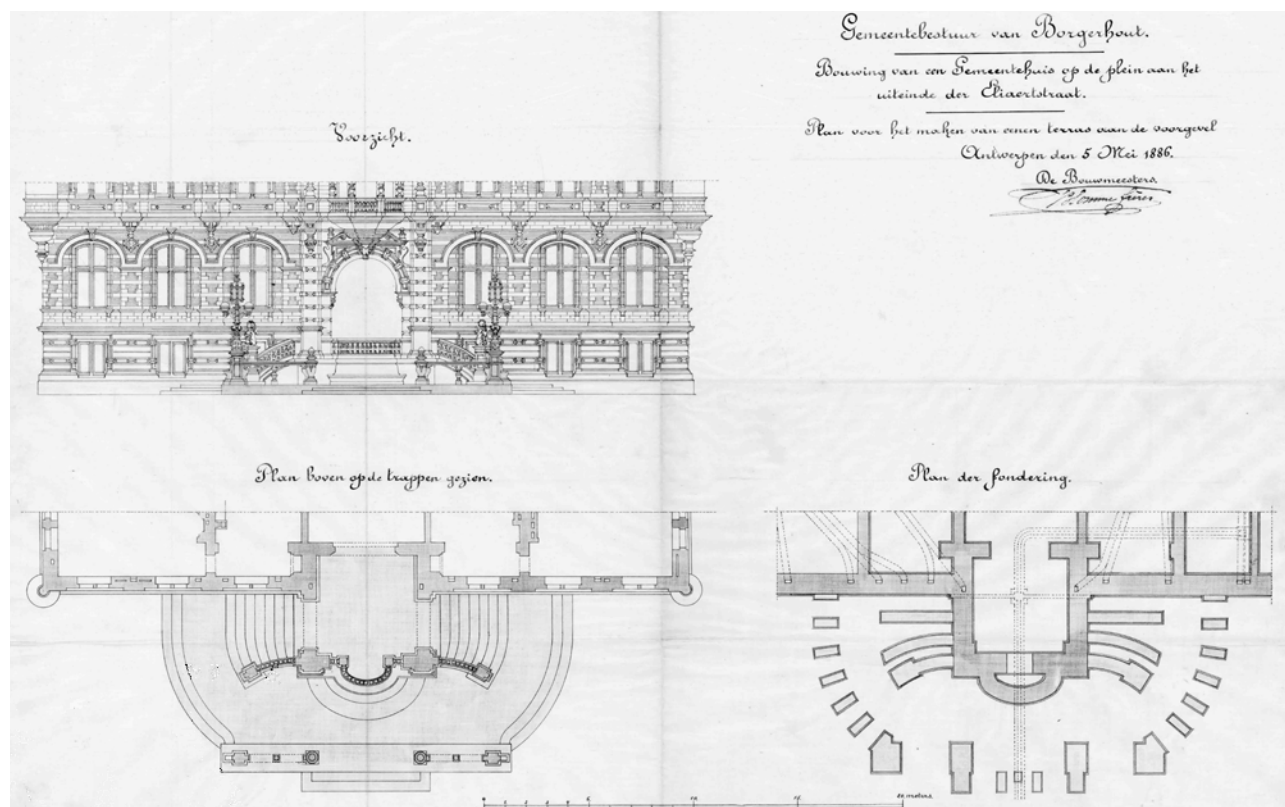
Het Moorkensplein is een vierkant geplaveid plein ten zuiden van de Turnhoutsebaan en in de as van de Eliaertstraat. Het plein kreeg als eerste Belgische gemeente elektrische straatverlichting in 1887. Voor de monumentale trappen van het districtshuis werd een stenen platform van veertien meter met postamenten geïntegreerd dat afkomstig was van de Antwerpse Wereldtentoonstelling uit 1885. Dit imposant platform werd door de steengroefeigenaars Velge en Cornet aan de gemeente geschonken (zie opschrift). De gevelwanden rond het plein zijn eenvoudige enkelhuizen van drie traveeën, bestaande uit twee of meer bouwlagen. De huizen aan de oostzijde bestaan voornamelijk uit bepleisterde, beschilderde of gecementeerde lijstgevels met een centraal bel-etage balkon van rond 1900.⁹

ZICHT OP HET OUDE GEMEENTEHUIS VANUIT DE ELIAERTSTRAAT OMSTREEKS 1900

ZICHT OP DE OOSTGEVEL VAN OUDE GEMEENTEHUIS OMSTREEKS 1900

PLAN TRAPPENPARTIJ EN FUNDERING 1886 _ FELIXARCHIEF 2027#27

9. <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/dibe/geheel/2349>, laatst geraadpleegd 18-08-2016.

2.2. REALISATIE VAN HET GEMEENTEHUIS

‘Wie van ons heeft niet reeds herhaalde keren, als hij door de nieuwe straten van het neringrijke Borgerhout ging, stil gestaan voor het prachtige raadhuis dat deze gemeente heeft gebouwd? Als men dit paleis ziet, want het is een klein paleis, een vorst waardig, moet men zijn Vlaams hart warmer voelen kloppen, omdat het zien van dit gebouw ons terugbrengt naar de dagen van vroegere grootheid.’¹⁰

2.2.1. ONTWERP EN ONDERHANDELINGEN

De bevolking in Borgerhout nam snel toe sinds het ontstaan van Borgerhout als zelfstandige Gemeente in 1836. Deze bevolkingstoename zorgde voor oplopende administratieve zorgen en het oude Raadhuis aan de Turnhoutsebaan werd al snel te klein bevonden.¹¹

Na de aanstelling van Lodewijk Fr. Moorkens als burgemeester in 1884 kwamen de plannen in een stroomversnelling. Burgemeester Moorkens was een krachtadig Borgerhouts figuur en zijn plannen voor een nieuw gemeentehuis werden meteen voorgelegd bij de Commissie van Openbare Werken. Op 15 september 1884 stelde Moorkens namens de Commissie een gunstig advies voor aan de gemeenteraad; het nieuwe gemeentehuis kon worden opgericht zonder hiervoor een ‘prijskamp’ uit te schrijven. Echter niet alle raadsleden waren even overtuigd, sommigen verkozen de uitbreiding van het bestaande Raadhuis boven een nieuw, andere waren akkoord met de bouw van een nieuw maar wensten een andere locatie. Bijkomend was er ook verzet tegen het niet uitschrijven van een ‘prijskamp’. Vele discussies later werd er op 7 november 1884 dan toch beslist een nieuw gemeentehuis te bouwen zonder ‘prijskamp onder bouwmeesters’. De nieuw aangestelde bouwmeesters dienden hun ontwerp uit te voeren in de ‘Vlaamse stijl’, zoals deze aan het eind van de 15e eeuw in onze streken toegepast werd. Volgens de leden van de Commissie van Openbare Werken was dit immers de “schoonste en doelmatigste”.¹² Desondanks bleven de ontwerpen van diverse architecten op het gemeentehuis aankomen, tot tijdens de collegezitting van 12 januari 1885 tot de unanieme beslissing werd gekomen de opdracht aan de gebroeders Blomme toe te wijzen. De beslissing werd genomen op basis van een geheime stemming. De gebroeders Blomme kregen negen voorkeursstemmen terwijl bouwmeesters Dieltjens en Winders er respectievelijk vijf en twee kregen.¹³ In het Stadsarchief werden er verschillende varianten van de plannen teruggevonden. Het is pas op 22 januari 1886 dat de Raad de definitieve plannen en lastvoorwaarden aanvaardde. Toch vermoeden we dat een aantal zaken op deze plannen nog tijdens werffase werden gewijzigd of niet werden uitgevoerd. In maart 1886 werd via een openbare aanbesteding het project toegewezen aan de firma Dhooge & Gouy voor een prijs van 342.400 Fr.¹⁴

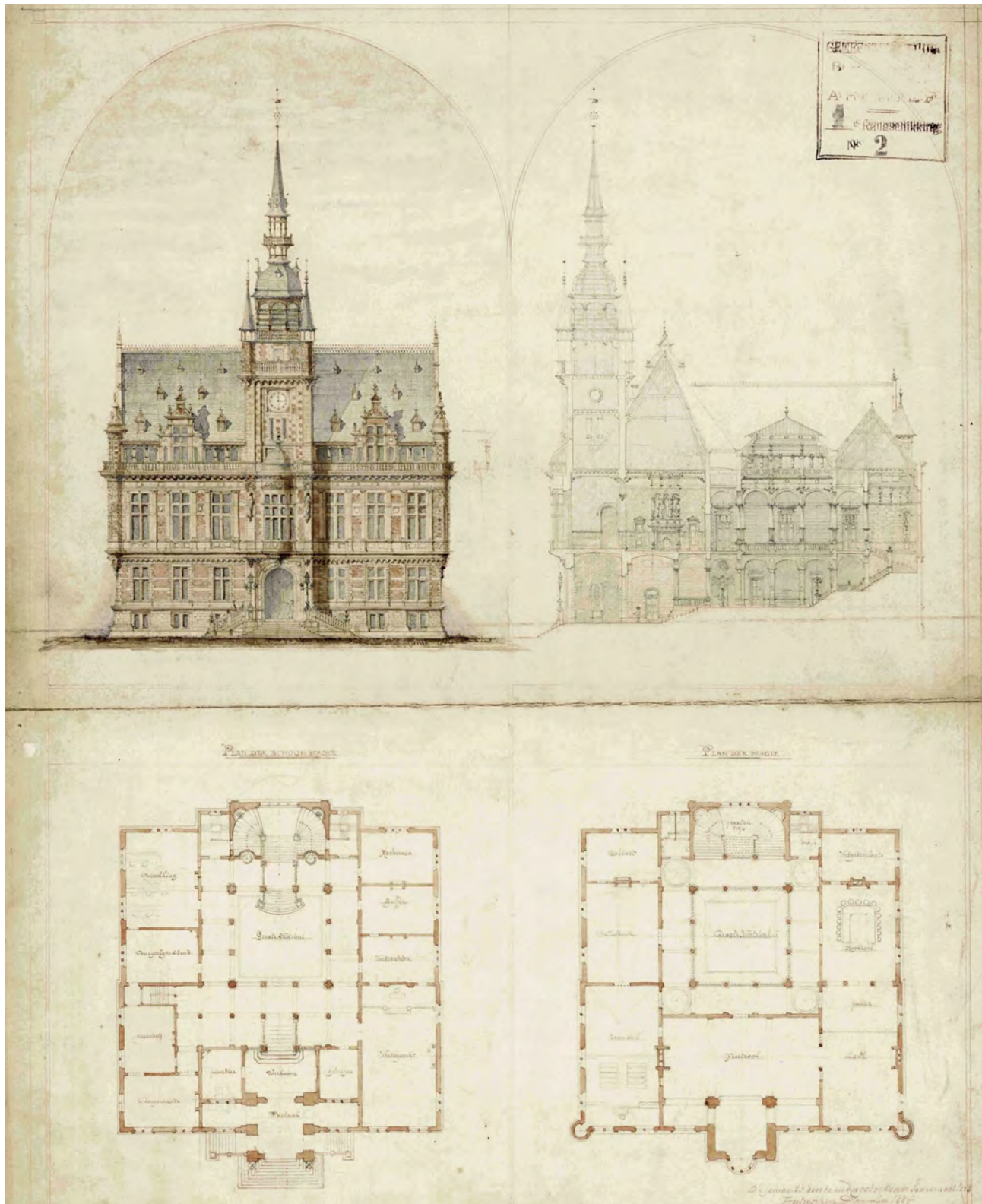
10. Het gemeentehuis van Borgerhout. Een monument van Vlaamse Renaissance 1889-1949, Gemeentebestuur van Borgerhout, Antwerpen, 1998, p.30. (uit het handelsblad van 7 oktober 1989 van de hand van Dr. August Snieders).

11. idem, p.11-14.

12. D. STAPPAERTS, Borgerhout en zijn gemeentehuis, St.-Niklaas, 1981, p.15.

13. Studie studenten Monumenten- en Landschapszorg, Artesis Hogeschool, 2012.

14. Het gemeentehuis van Borgerhout. Een monument van Vlaamse Renaissance 1889-1949, Gemeentebestuur van Borgerhout, Antwerpen, 1998, p.11-14.

PLANNEN EN SNEDES OUDE GEMEENTEHUIS BORGERHOUT OMSTREEKS 1884 _ FELIXARCHIEF 2027#26

2.2.2. DE EERSTE STEENLEGGING EN INHULDIGING

Na de toewijzing van de opdracht aan de firma Dhooge & Gouy en de afsluiting van de lening met de Banque de Bruxelles konden de werken aanvangen. De grondwerken en funderingswerken namen anderhalf jaar in beslag maar op 2 oktober 1887 kon de bouw van het nieuwe monument aanvangen.¹⁵ De burgemeester kreeg de eer de gedenksteen in de grondvesten van de toren te metselen. In deze steen werden muntstukken van de toen nog jonge Congo-kolonie en van België geplaatst. Borgerhout werd de eerste gemeente in het land die gedenkpenningen van Congo in een openbaar gebouw liet in metselen.¹⁶

Niet alleen het Moorkensplein en de omliggende straten kregen elektrische straatverlichting, ook voor het raadhuis zelf werd elektrische verlichting voorzien. Dat er werd gekozen voor elektrische verlichting en niet voor het toen veel gebruikte gas is te wijten aan het conflict dat bestond tussen de gemeente Borgerhout en de Antwerpse Gasmaatschappij. Dankzij onderhandelingen tussen Burgemeester Moorkens en de Société Industrielle d'Electricité in Brussel werd Borgerhout de eerste gemeente van het land die elektrische verlichting in het openbaar gebruikte.¹⁷

Begin september 1889 zou het nieuwe gebouw plechtig worden onthuld, maar door de ramp van Corvilain¹⁸ werden de plechtigheden verschoven naar 13 oktober 1889.¹⁹ Het gemeentehuis werd met lof onthaald door zowel specialisten als de bevolking en in verschillende vakbladen verschenen lange artikels.²⁰

LINKS; ARTIKEL MET MELDING VAN VERPLAATSING VAN DE INHULDIGING OMWILLE VAN RAMP VAN CORVILAIN 1889, MIDDEN; AFFICHE VOOR DE OFFIEËL INHULDIGINGSPLECHTIGHEID UIT 1889

15. Het gemeentehuis van Borgerhout. Een monument van Vlaamse Renaissance 1889-1949, Gemeentebestuur van Borgerhout, Antwerpen, 1998, p.17-18.

16. idem, p.27

17. idem, p. 27-28.

18. Explosie van een munitiefabriek in Oosterweel, destijds een polderdorp bij de haven van Antwerpen.

19. Het gemeentehuis van Borgerhout. Een monument van Vlaamse Renaissance 1889-1949, Gemeentebestuur van Borgerhout, Antwerpen, 1998, p.29.

20. D. STAPPAERTS, Borgerhout en zijn gemeentehuis, St.-Niklaas, 1981, p.39.

2.3. NEO - VLAAMSE RENAISSANCESTIJL

*'Het raadhuis van Borgerhout is een prachtig bewijs van dit hernieuwde leven: het drukt op ene vererende wijze het karakter uit, én van de gemeente, én van ons Vlaamse land. Het is Vlaams van buiten, Vlaams van binnen, het is het kenteken van bloei en welvaart van het tegenwoordige, van verkleefdheid aan ons eigen bestaan door het verleden, en als ge de schone vormen van dit gebouw nagaat en allengs uwe ogen laat opklimmen, hoort ge plotseling het vrolijke klokkenspel zo eigen aan ons Vlaamse land: gij hoort de Reuzendans, zo eigen aan Borgerhout.'*²¹

2.3.1. 'VLAAMSCHEN STIJL'

Voor de opdracht van het nieuwe gemeentehuis adviseerde de Commissie van Openbare Werken dat het gebouw moest worden opgetrokken worden in een 'Vlaamschen' Stijl, het gemeentebestuur volgde dit advies. Vanaf het eind van de 19e eeuw kregen romantische kunststromingen de overhand, men werd zich terug bewust van het eigen nationale verleden. Dit nieuwe nationale bewustzijn zorgde er voor dat veel architecten zich tot een neo-rennaissance 'Vlaamse Stijl' zouden wenden. Sinds de onafhankelijkheid van België in 1830 nam de industrialisatie snel toe, er kwam een nieuwe rijkere bovenklasse en de steden bloeiden op. Deze ontwikkelingen werden de voedingsbron voor het eclectisme.²² Het eclectisme kende ook haar oorsprong vanuit een toenemende afkeer van de al te eenvoudige en strakke neoklassieke bouwschema's en de eentonigheid van de daarmee gepaard gaande stedenbouwkundige schema's. Als reactie hierop gaan architecten in de jaren 1840 op zoek naar een rijkere bouwstijl, al dan niet enkel als decoratie op de bestaande neoclassicistische architectuur toegepast.²³ Een eerste zuivere formulering van de neo-Vlaamse renaissance zal gerealiseerd worden door Emile Janlett, een leerling van Beyaert, in het Belgische paviljoen voor de wereldtentoonstelling van Parijs in 1878. Ook het station en tolkantoor in Doornik en het kasteel de Wespelaar (1887), ontworpen door Beyaert, zijn steeds opgesmukt met topgevels, dakkapellen en windvanen.²⁴ Volgens Victor Horta kon er pas van een echte Vlaamse variant van de neorenaissance gesproken worden vanaf eind jaren 1850. Eenvoudige materialen zoals de Belgische Gobertange steen of de blauwe hardsteen werden bijgewerkt en vervolledigd met materialen zoals gepolijste graniet, marmer en brons.²⁵ Deze filosofie vinden we ook terug in het lastenboek van de gebroeders Blomme voor de bouw van het nieuwe gemeentehuis. Hoewel men in de negentiende eeuw reeds beschikte over moderne materialen zoals ijzer en beton, was de appreciatie ervan nog niet aan de orde. Ze werden toegepast in de constructie, maar bedekt met traditionele, meer geliefde materialen en stijlgebonden decoraties.²⁶ De 'Vlaamse stijl' kreeg een echte boost met de oprichting van het Belgische tijdschrift L'Emulation, dat sterk de nationale stijl promootte. Typerend voor de neostijlen is dat er werd gezocht naar een zo pittoresk mogelijk resultaat. Het dakenspel, de afwisseling tussen de verschillende raamgroottes en -types en de combinatie van diverse materialen en decoraties zijn kenmerkend voor de neo-Vlaamse renaissance. Het ingewikkeld silhouet werd ook doorgetrokken naar de behandeling van het interieur. Polychromie en de combinatie van verschillende materialen en texturen gaven de gebouwen ook binnenin een pittoresk uitzicht.²⁷

21 Het gemeentehuis van Borgerhout. Een monument van Vlaamse Renaissance 1889-1949, Gemeentebestuur van Borgerhout, Antwerpen, 1998, p.31. (uit het handelsblad van 7 oktober 1889 van de hand van Dr. August Snieders)

22 D. STAPPAERTS, Borgerhout en zijn gemeentehuis, St.-Niklaas, 1981, p.9-16

23 Studie studenten Monumenten- en Landschapszorg, Artesis Hogeschool, 2012.

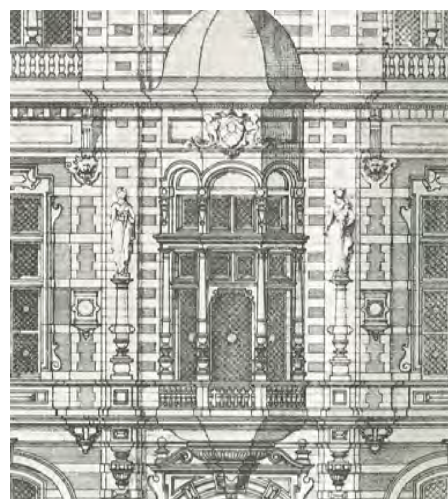
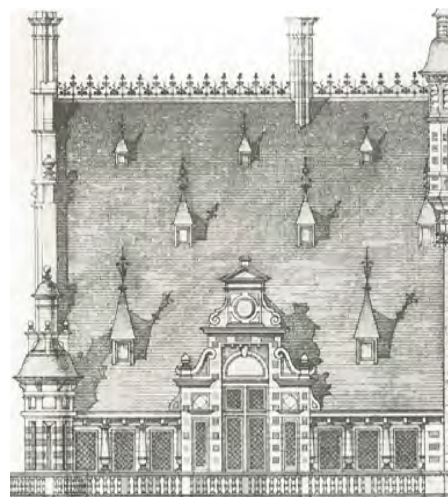
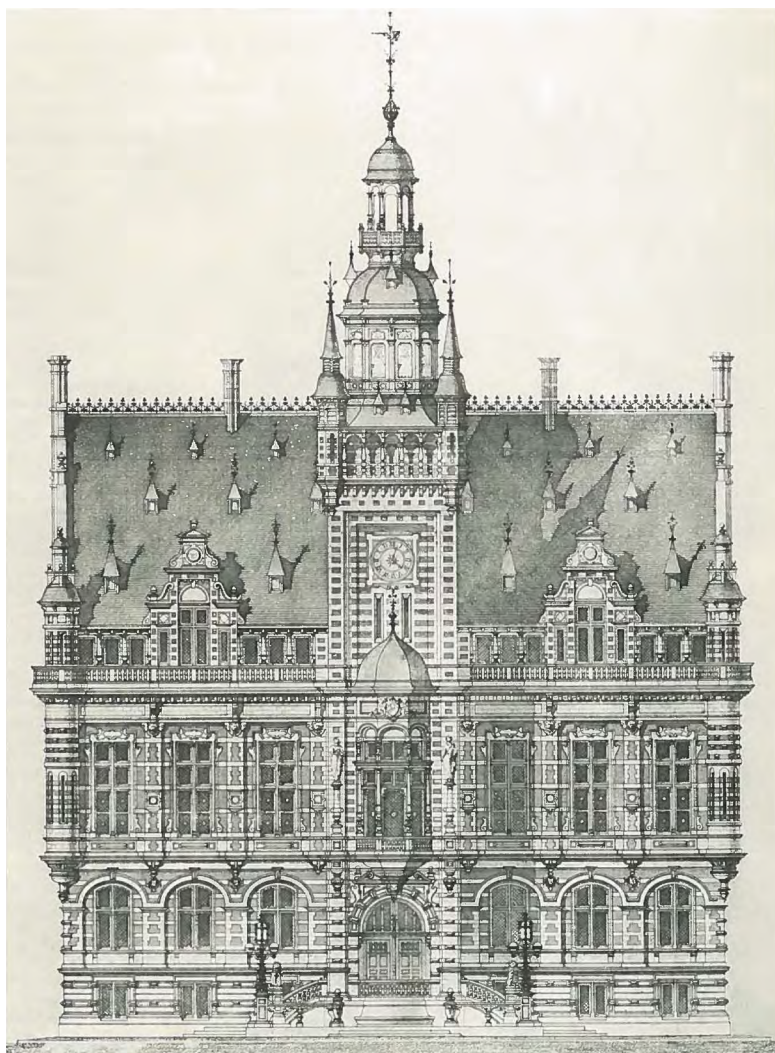
24 D. STAPPAERTS, Borgerhout en zijn gemeentehuis, St.-Niklaas, 1981, p.9-16.

25 J. VANDENBREEDEN EN F. DIERKENS-AUBRY (EDS.), De 19de Eeuw in België. Architectuur en Interieurs, Tielt, 1994, p. 126.

26 D. STAPPAERTS, Borgerhout en zijn gemeentehuis, St.-Niklaas, 1981, p.15.

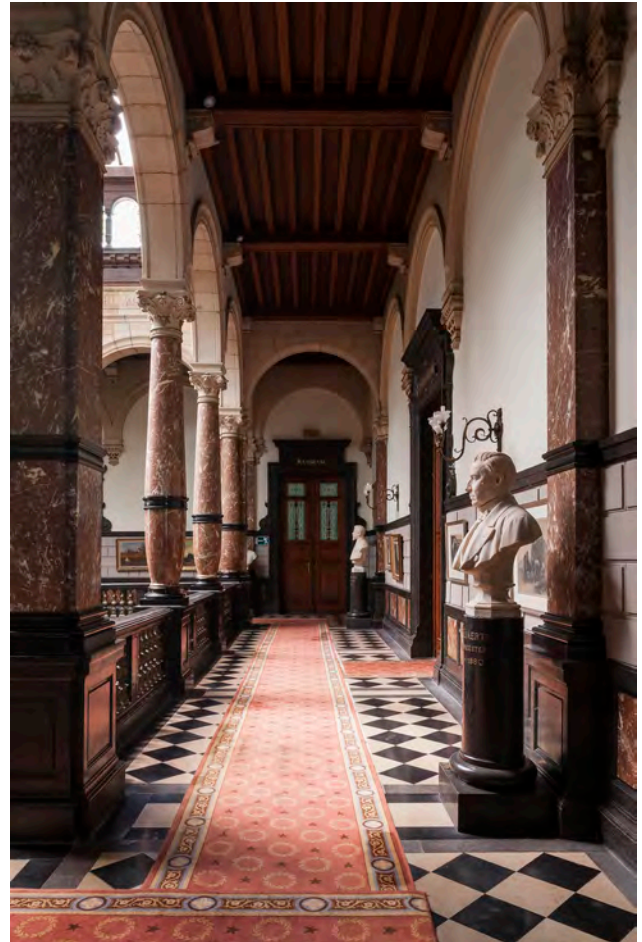
27 J. VANDENBREEDEN EN F. DIERKENS-AUBRY (EDS.), De 19de Eeuw in België. Architectuur en Interieurs, Tielt, 1994, p. 132.

Het gemeentehuis te Borgerhout is een rechthoekig gebouw van twee bouwlagen met een sokkelvormende kelderverdieping. Het gebouw telt zeven op vijf traveeën en wordt bekroond door zadeldaken bekleed met haakse leien. De zadeldaken zijn verfijnd met sierlijke schoorstenen en dakkapellen. De gevels zijn voornamelijk opgebouwd uit bakstenen punt- en lijstgevels en vervolledigd met natuursteen voor de constructieve elementen en decoratieve renaissance-motieven. De vensters zijn rechthoekig en voorzien van kruiskozijnen. De rijker uitgewerkte noordgevel, tevens voorgevel, is voorzien van een mezzanineverdieping met balustrades, dakvensters met verhoogde halsgevels onder een fronton en een centrale vooruitspringende toren. De vierkante toren is vierdelig opgevat met hoektorentjes en een polygonale opengewerkte bekroning met beiaard. Onder de toren bevindt zich een portiek met rondbogige toegangen die aansluiten bij de rondboogvensters van de eerste verdieping. Op het schoon verdiep wordt de driezijdige erker op de toren geflankeerd door vrouwenbeelden als symbolen van Krachtdadigheid-Rechtvaardigheid en Voorzichtigheid-Gelijkheid. De terrasaanbouw voor de voorgevel bevat een bordes met dubbele hardstenen steektrap die wordt bekroond met schilddragende leeuwen. De zuidgeoriënteerde achtergevel met vooruitspringende middenpartij onder een tentdak wordt geflankeerd door vierkante torens met spits.²⁸

ARCHITECTUUR- EN DETAILTEKENINGEN UIT 1890 VAN DE HAND VAN DE GEBROEDERS BLOMME

²⁸ <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/dibe/relict/11208>, laatst geraadpleegd 22-08-2016.

Binnenin bevat het districtshuis een prachtige centrale vestibule met trapzaal en eiken gebinte. De trapzaal wordt omringd door galerijen met segmentbogen of rondbogen op zwart marmeren pijlers met wortelmotief of rood marmeren zuilen met buikige schacht. Beneden bevinden zich bakstenen kruisribgewelven met muurbogen en hangende sleutel. De balusters van de trapleuning en de balustraden zijn uitgevoerd in koper. De deuren worden gevat in een neorenaissance-omlijstingen van zwarte marmer. De zalen zijn afgewerkt met eikenhouten lambriseringen, parketten en zolderingen en grote schouwmantels van marmer of hout in neo-Vlaamse renaissancestijl.²⁹

²⁹ <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/dibe/relict/11208>, laatst geraadpleegd 22-08-2016.

2.3.2. TYPOLOGIE VAN HET GEMEENTEHUIS

Omstreeks het midden van de 19e eeuw werd algemeen de noodzaak gevoeld om alle gemeenten met een degelijk gemeentehuis uit te rusten. Aanvankelijk beschikte het gemeentelijk bestuur niet over een aangepaste architectuur die aan de noden voorzag. Daarin kwam verandering in de jaren 1830, bij de uitvaardiging van de nieuwe gemeentewet door de jonge Belgische overheid. De gemeenten kregen een sterke autonomie, wat het startschot gaf voor de bouw van verschillende nieuwe gemeentehuizen.³⁰ Overzichtelijkheid en centralisatie in één gebouw drongen zich dus op. De gemeente werd gezien als basis voor de identiteit van de burger en hiervoor werden er aanknopingspunten gezocht bij onze rijke middeleeuwse traditie. De indeling van de ruimtes, die in het laatste kwart van de 19e eeuw gangbaar was, werd door Louis Cloquet³¹ in het vierde volume van zijn *Traité d'architecture* beschreven. In dit tijdschakel, de overgang van de 19e naar de 20e eeuw, wordt een synthese van het programma voor het modern stadhuis gegeven. Het is een combinatie van functionalisme met een vorm van representativiteit, waarvan de toren en bepaalde decoratieve elementen en motieven de belangrijkste uitingen zijn. Ook de keuze van de bouwmaterialen speelt hierbij een belangrijke rol. De belangrijkste zaal was een statige gemeenteraadszaal die direct naast een grote vestibule was gelegen. Via de grootse en van bovenaf verlichte vestibule werden de zalen bediend. De raadzaal werd uitgerust met speciaal meubilair: meestal een rijke schouw en een lambrisering. Grotere gemeentes dienden ook te beschikken over een schepenzaal, eventueel commissiezalen, een kabinet voor de burgemeester, waaraan eventueel een antichambre werd toegevoegd, en een kabinet voor de schepenen van burgerlijke stand. Ook deze ruimtes dienden voorzien te zijn van aangepast en luxueus meubilair. Verschillende gemeentehuizen hadden ook een feestzaal, gelinkt met een gang naar of rechtstreeks aan de grote traphal. Vele gebouwen hadden een toren, die verwijst naar de vroeger raadhuisen met belfort, een teken van macht en welstand.³²

Elk van bovenstaande functies zijn ook in het gemeentehuis in Borgerhout terug te vinden. De gebroeders Blomme voegden zelfs een aparte trouwzaal toe, terwijl huwelijken voor Cloquet ook in het kabinet van de schepenen van burgerlijke stand konden voltrokken worden.³³ Op de benedenverdieping bevonden zich aan de westzijde de lokalen voor de politie en de brandweer, de portierswoning aan de voorzijde en vier gevangenis-kamers aan de achterzijde. Aan de oostzijde bevond zich het kadaster, het lokaal van de bouwmeester, het bureel van weldadigheid, de gemeenteontvanger en de gemeentekas. De middenruimte diende als spuihuis voor de brandweerwagens en als magazijn. Op het schoon verdiep had men aan de westzijde het vredege-recht met de lokalen voor de vrederechter, de zittingzaal, de griffie en het archief. Aan de oostzijde was het kabinet van de burgemeester, het secretariaat, de burgerlijke stand, de bevolking en de militie. Op de eerste verdieping waren de trouwzaal, feest- en ontvangstzaal, de raadzaal en kleine vergaderzaal en de bibliotheek gevestigd.³⁴

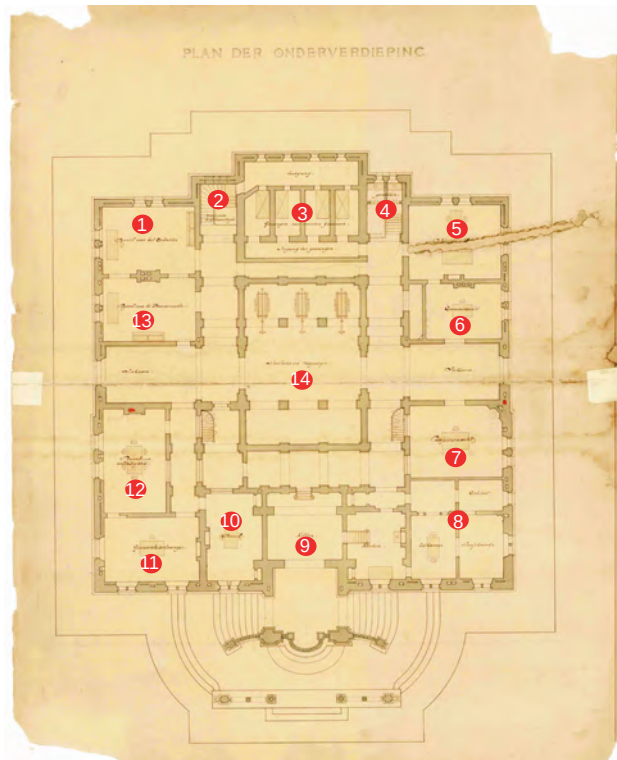
30 S. MIGOM, "Een huis voor de gemeenschap", S. GRIETEN, S. MIGOM, B. SAS (EDS.), *Sterk gebouwd & makkelijk in onderhoud. Ambt en bouwpraktijk van de provinciale architecten in de provincie Antwerpen (1834-1970)*, Brugge, 2006, p. 69.

31 Louis Cloquet, ingénieur des ponts et chaussées, publiceerde in 1900 zijn *Traité d'architecture types d'Edifices - esthétique, composition et pratique de l'architecture*. In zijn *Traité d'Architecture* behandelt hij verschillende typologieën zoals banken, hospitalen, gemeentehuizen en theaters.

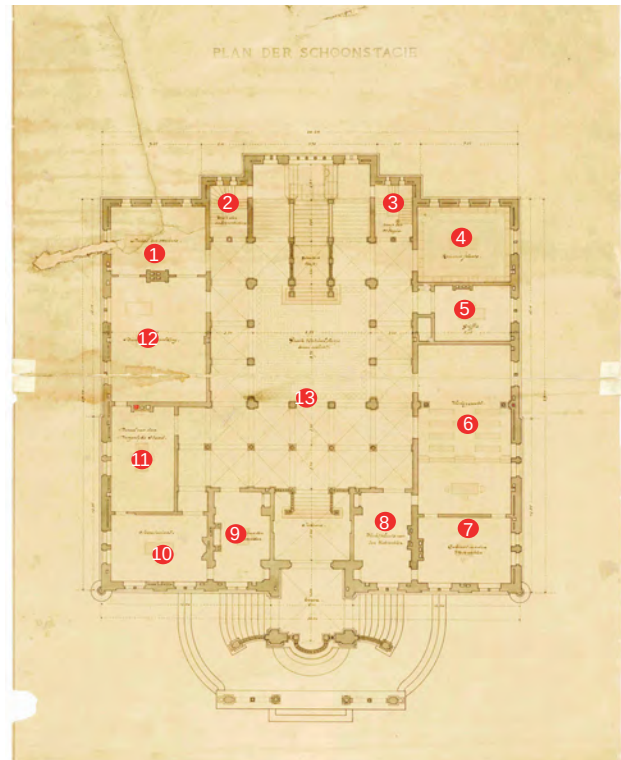
32 M. JAENEN, *Typologie van het bouwkundig erfgoed: Geschiedenis van de bouwkunst*, Cursus Artesis Hogeschool, 2012-2013, p. 67.

33 S. MIGOM, op. cit., p. 72; H. STYNEN, op. cit., p. 13.

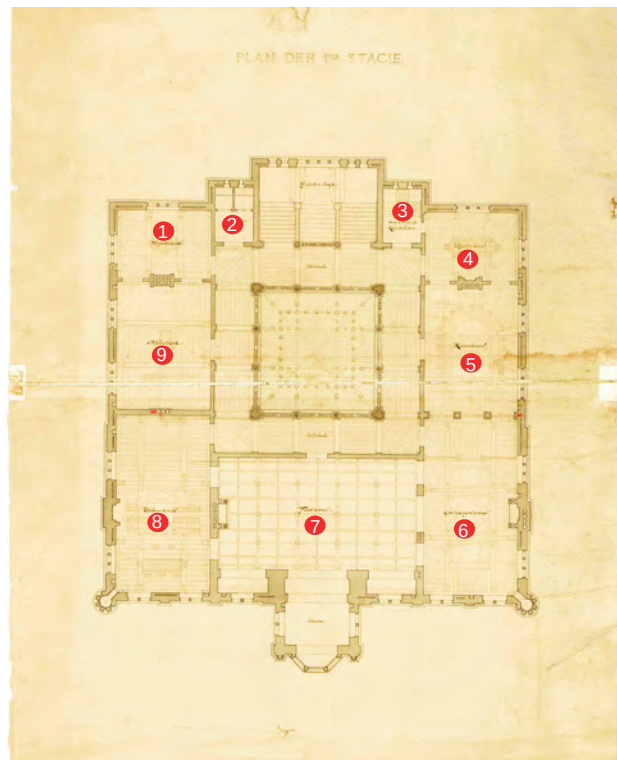
34 Zie plannen S.n.1989b.

'PLAN DER ONDERVERDIEPING' UIT 1885 _ FELIXARCHIEF 2027#23

'PLAN DER SCHOONSTAGIE' UIT 1885 _ FELIXARCHIEF 2027#23

'PLAN 2DER 1STE STAGIE' UIT 1885 _ FELIXARCHIEF 2027#23

ONDERVERDIEPING

1. BUREEL VOOR HET KADASTER
2. TRAP VOOR DE SCHOONSTAGIE
3. GEVANGEN VOOR MANNEN EN VROUWEN
4. GEMAKKEN
5. BUREEL POLITIE
6. BUREEL COMMISSARIS
7. POMPIERSWACHT
8. CONCIERGEWONING (KEUKEN, EETKAMER, SLaAPKAMER EN CABINET)
9. KOLENKELDER
10. BUREEL
11. GEMEENTEONTVANGER
12. BUREEL VAN WELDADIGHEID
13. BUREEL VOOR BOUWMEESTER
14. BUREEL VOOR HET KADASTER

SCHOONSTAGIE

1. BUREEL DER MILITIE
2. TRAP DER ONDERSTE VERDIEPING
3. TRAP DER STAGIE
4. ARCHIEVENPLAATS
5. GRIFFIE
6. VREDEGERECHT
7. CABINET VAN DEN VREDERECHTER
8. WACHTPLAATS VOOR DEN VREDERECHTER
9. CABINET VAN DEN BURGEMEESTER
10. SECRETARIAAT
11. BUREEL VAN DEN BURGELIJKE STAND
12. BUREEL DER BEVOLKING
13. GROOTE VESTIBULE

1STE STAGIE

1. VERGADERZAAL
2. GEMAKKEN
3. TRAP VOOR DE RAADSLEDEN
4. VERGADERZAAL
5. RAADZAAL
6. ONTVANGSTZAAL
7. FEESTZAAL
8. TROUWZAAL
9. BIBLIOTHEEK

De vormgeving van de architectuur werd zeer symbolisch en herkenbaar opgevat. Het decoratieprogramma van in het bijzonder de voorgevel toonde aan de voorbijganger en bezoeker wat de functie was van het gemeentehuis. Beschilderde glasramen en beeldhouwwerken droegen hiertoe bij.³⁵ In de feestzaal bijvoorbeeld bevatten de geschilderde glasramen van Stalins en Janssens spreken zoals 'dat vrede heersche' of 'bemin u vaderland'. In de trouwzaal stellen verschillende vrouwenfiguren de zelfopoffering, de openhartigheid, de liefde, de voorzienigheid, de vereeniging, de vruchtbaarheid, het oordeel, etc. voor. In de vestibule beneden staan in grote letters fiere spreken zoals 'rust roest', 'arbeid sterkt', 'vlijt verrijkt', 'recht kweekt rede',... . Twee grote gevelbeelden van de hand van de beeldhouwer Alfons Lambert Baggen stellen aan de ene kant de Krachtdadigheid en Rechtvaardigheid voor en aan de andere kant de Voorzichtigheid en Gelijkheid voor.³⁶

SPREUK 'VREDE SCHEFT WEELDE' IN DE GROTE VESTIBULE

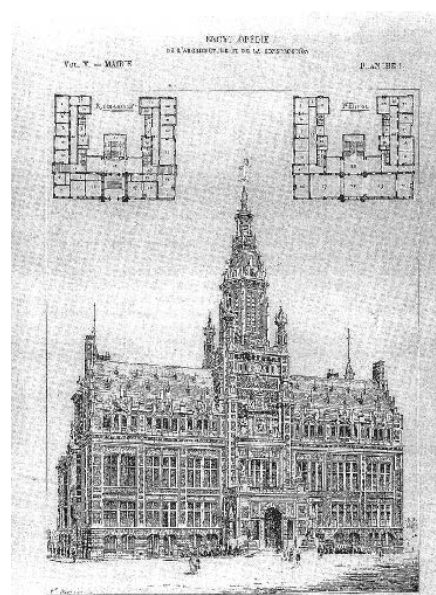

GLAS-IN-LOOD PANEEL 'OPENHARTIGHEID' IN DE TROUWZAAL

Typevoorbeelden van deze eind 19e-eeuwse gemeentehuis-architectuur zijn over heel Vlaanderen terug te vinden, zoals de gemeentehuizen van Wilrijk door E. Gife (1870) en van Schaarbeek door J.J. van Ysendyck (1887).

GEMEENTEHUIS VAN SCHAARBEK VAN DE HAND VAN J.J. VAN SEYDYCK UIT 1887.

35 S. MIGOM, "Een huis voor de gemeenschap", S. GRIETEN, S. MIGOM, B. SAS (EDS.), Sterk gebouwd & makkelijk in onderhoud. Ambt en bouwpraktijk van de provinciale architecten in de provincie Antwerpen (1834-1970), Brugge, 2006, p. 72.

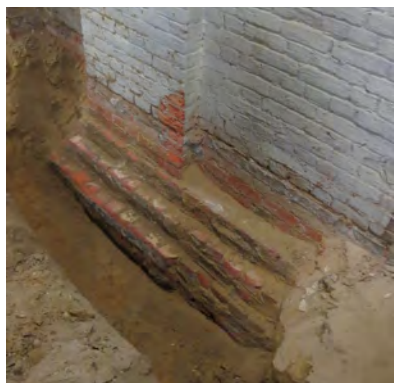
36 Het gemeentehuis van Borgerhout. Een monument van Vlaamse Renaissance 1889-1949, Gemeentebestuur van Borgerhout, Antwerpen, 1998, p.17.

2.3.3. HET LASTENBOEK

Uit het lastenboek³⁷ van de bouw van het gemeentehuis kon heel wat over de gebruikte materialen worden teruggevonden. Na een vergelijking van het lastenboek met de ontwerpplannen en het gebouw zelf blijkt dat er maar weinig verschillen zijn. Het lastenboek voorzag een snelle voltooiing van de werken, daar ze tegen 1 juli 1888 voltooid moesten zijn. Het werd als snel duidelijk dat het strak opgestelde tijdschema, zoals opgenomen in het lastenboek, niet nagevolgd kon worden. Door de samenwerking met diverse firma's bleken de werken reeds tijdens het eerste bouwjaar vertraging op te lopen.³⁸ Het originele lastenboek wordt als extra bijlage 5 aan het beheersplan toegevoegd.

FUNDERING, DRAAGMUREN, GEWELVEN EN BOGEN

De getrapte funderingen dienden uitgevoerd te worden in klampsteen en asmortel, samengesteld uit de helft Doornikse hydraulische kalk en de helft zuiver gezeefde brouwers- of smisas. De grond op het Borgerhoutschveld bleek minder goed dan de bouwmeesters oorspronkelijk vermoedden. De funderingen moesten breder en dieper worden uitgegraven, wat een meerkost met zich meebracht.³⁹ De keldertrappen werden in klampstenen gemetst en met blauwe hardstenen platen bedekt. Het opgaande metselwerk werd uitgevoerd in papesteen met de hand gevormd afkomstig uit de steenovens van Boom, Niel of Rumst. De metselmortel bestond uit de helft Doornikse kalk en de helft scherp plaatsand, terwijl de voegmortel uit Doornikse kalk en gewassen plaatsand bestond. De buitengevels werden op Hollandse wijze gevoegd. De gewelven en bogen op het schoon verdiep en de eerste verdieping werden met bakstenen opgemetseld. De mortel van de gewelven bestond uit gelijke delen Doornikse kalk en fijne gele zavel, waar grijs haar bijgemengd werd. Voor de laatste laag werd Naamse kalk met witte haarmenging gebruikt. De bezettingsmortel van het interieur was samengesteld uit Doornikse kalk en gewassen plaatsand. De muren van de zolders werden platvol gevoegd en met Doornikse kalk gekaleid. De vloeren in de kelder, de plint en een deel op de eerste verdieping bestaan uit gemetselde troggewelven met elk een overspanning van 60 tot 100cm en ondersteund door liggers in getrokken ijzer (I-profielen). De ruimte tussen het gewelf en de bovenliggende vloer is hierbij waarschijnlijk opgevuld met zand of zeer schraal beton.⁴⁰

GETRAPTE FUNDERINGEN IN METSELWERK

GEMETST KRUISRIBGEWELF

GEMETST KRUISRIBGEWELF

37 Lastenboek (PAA 648 -136 – Gemeentebestuur van Borgerhout (1886) Bouwing van een gemeentehuis op de plein aan het uiteinde der Eliaertsstraat.

38 Diverse brieven van D'Hooge en Gouy aan het Gemeentebestuur. 2e helft 1887-1e helft 1888].

39 "Brief van de gebroeders Blomme aan het Gemeentebestuur. 25 augustus 1886".

40 J.G. Wattjes, Gewelven van steen, hout, gewapend-beton en glas, Amsterdam, 1933, pp. 18.

NATUURSTEEN

Verscheidene Belgische en Franse natuursteensoorten werden zowel binnen als buiten verwerkt.

De constructieve elementen en decoratieve renaissancemotieven voor het exterieur werden voornamelijk uitgevoerd in blauwe hardsteen, afkomstig uit de groeve van Ecaussinnes. Verder werd er ook gebruik gemaakt van witte steen zoals Roche d'Euville en een fijnere soort Banc Royal van Savonnière voor onder andere de balusters van de buitengevels.

GEVELELEMENTEN IN EUVILLE STEEN

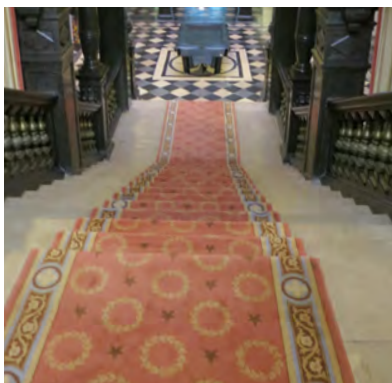
BLAUWE HARDSTENEN TRAPORNAMENTEN

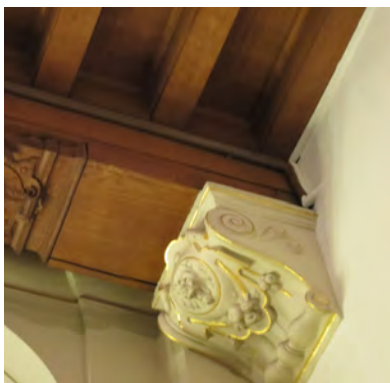
BALUSTERS IN BLANC ROYAL VAN SAVONNIÈRE

Volgens het lastboek moesten de treden en bordessen van de grote trap naar de eerste verdieping in witte steen van Echaillon worden gemaakt. Maar in oktober 1887 vroegen de gebroeders Blomme de Gemeenteraad om toestemming de grote trap in de vestibule in Comblanchien uit te voeren, en niet in Echaillon. Deze steen zou beter samengaan met de gebruikte marmers, was voldoende hard en goedkoper.⁴¹ In het interieur werd voor de verbindingsstukken, balksleutels, enz. hardsteen van Gobertange of Ecaussinnes gebruikt. De blauwe hardsteen die in het interieur werd gebruikt, zoals kolommen, pilaren, deuromlijstingen, plinten van het schoon verdiep, treden, dorpels binnendeuren, sokkels, diende langs alle zichtbare delen gepolijst te worden. De inkom, doorgangen, vestibules, burelen voor de commissaris en de politie, brandweerwacht, sanitaire voorzieningen en de keuken van de portier, allen op de benedenverdieping, werden voor de helft met zwarte Naamse plaveien van 0,30 x 0,30 bevloerd. De toren, inkom, galerijen, grote vestibule, trapplaatsen en toiletten op het schoon verdiep werden voor de helft met grijze Naamse plaveien en voor de andere helft met plaveien uit Comblanchien bevloerd. Het groot paneel in het midden van de grote vestibule op het schoon verdiep werd omsloten met een boord van plaveien in zwarte Naamse en gele Comblanchien. De plaveien werden in een zavelbed gelegd en werden gevoegd met cementmortel die uit 2/3 gewassen Scheldezand en 1/3 Doorniks cement bestond. De plinten van de vestibule op de eerste verdieping en die van de traphal werden gemaakt uit gepolijst graniet met panelen in rood marmer van St-Rémy. De vier hoekpilasters en de tien kolommen van de vestibule van de 1ste verdieping en van de traphal, evenals de 16 pilasters tegen de muren op deze verdieping, werden in rood marmer van St. Rémy uitgevoerd met basementen en banden in zwart marmer van Golzin. In de gepolijste omlijstingen van de deuren werden panelen in gepolijste Comblanchien geplaatst. De plaatsing van het marmer gebeurde met cement en koperen haken.

41 L. en H. Blomme, op. cit., p. 46; "Brief van de gebroeders Blomme aan het Gemeentebestuur. 22 oktober 1887".

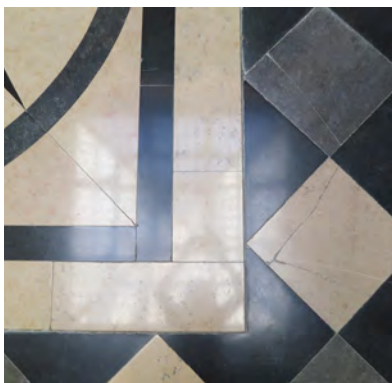
TREDEN EN TRAPBORDES IN COMBLANCHIEN

BESCHILDERDE CONSOLE IN SAVONNIÈRE

KAPITEEL IN GEPOLIJSTE BLAUWE HARDSTEEN

PATROON VAN NAAMSE ZWARTE EN GRIJZE
PLAVEIEN EN BEIGE COMBLANCHIEN

LAMBRISERING IN ROOD MARMER ST-RÉMY EN
GEPOLIJSTE BLAUWE HARDSTEEN

KOLOMMEN IN RODE MARMER VAN ST-RÉMY
MET BASEMENT EN BANDEN IN ZWARTE MAR-
MER VAN GOLZIN EN KAPITEEL VAN SAVONNIÈRE

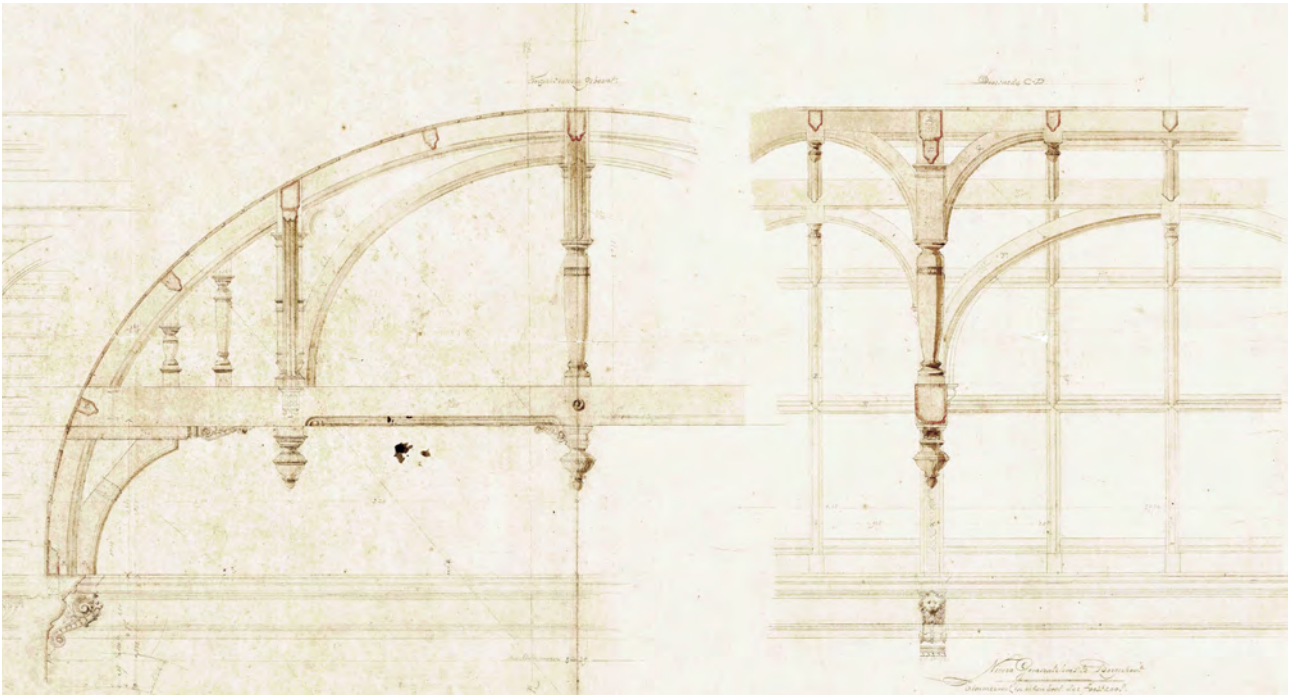
HOUTWERK

Voor de roostering van de plafonds, de plankenvloeren, het daktimmer en het schijnwerk werd hout gebruikt. Het timmerwerk van de grote torenspil, het dak, de grote vestibule en die van de plafonds van de grote feestzaal werd in eik uitgevoerd volgens lastenboek. De roostering van de benedenverdieping, het schoon verdiep, de 1ste verdieping en de zolders werden gemaakt van rood Noors grenenhout, maar bekleed met eikenhout.

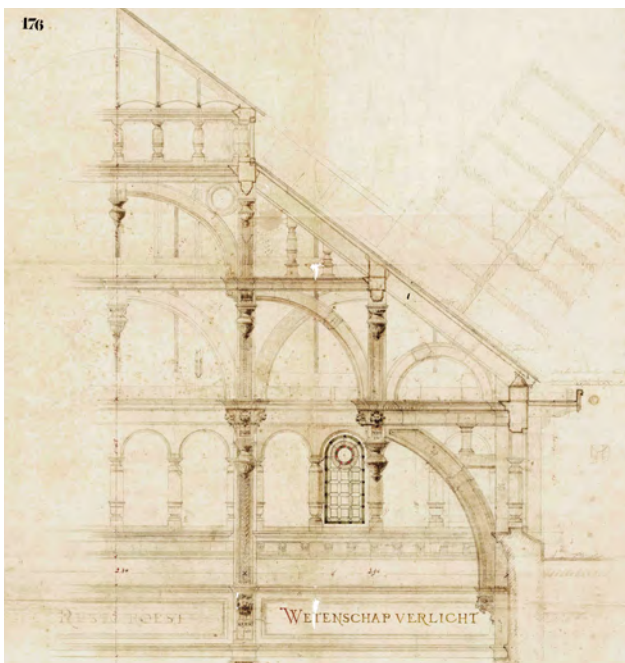
De deuren, de trap van het schoon verdiep naar de zolders, de kroonlijst aan de voor-, zij- en achtergevels en die van de torentjes en de glazen koepel; het schrijnwerk aan de grote torenspil, aan de koepel van de vestibule en de plafonds van de feestzaal; de ramen voor alle daken en torenspillen en de roostering voor de bordessen van de trap werden in eikenhout uitgevoerd.

De planken vloeren van de burelen voor het kadaster, de bouwmeester, Weldadigheid, Gemeenteontvanger en het bureel naast de toren, en eet- en slaapkamers van de portierswoning op de benedenverdieping en alle ruimtes op het schoon verdiep en de eerste verdieping, met uitzondering van de vestibule met galerijen, dienden in rode Riga van eerste kwaliteit te zijn. Maar op 24 januari 1888 stuurden de gebroeders Blomme een aanbeveling voor de firma Damman en Washer naar het Gemeentebestuur. Deze firma specialiseerde zich in parketvloeren, en had een eigen soort parket ontwikkeld, de zogenaamde "parquets hydrofuges". Deze zouden beter bestand zijn tegen vocht en vuil. Er werd toen waarschijnlijk besloten om de voorschriften van het lastenboek aan te passen, en in plaats van grenenhout of rode Riga gebruik te maken van eikenhouten

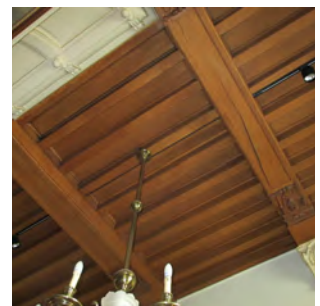
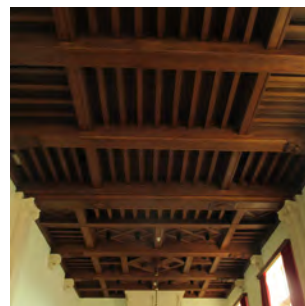
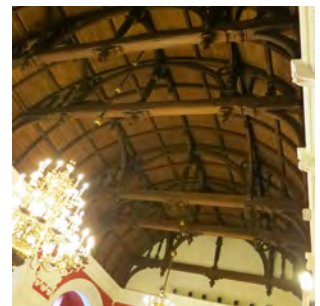
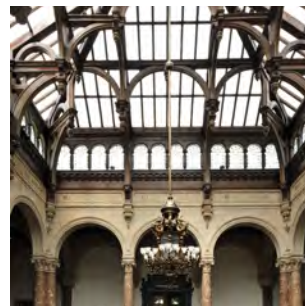
parketvloeren.⁴² De zolders en de verschillende roosterings van de torens werden belegd met planken 'melhout van tweede kwaliteit'.

DETAILS VAN HOUTWERK KOEPELSTRUCTUUR VESTIBULE 1887 - FELIXARCHIEF 2027#2

DETAILS HOUTEN TONGEWELF VAN FEESTZAAL UIT 1887 - FELIXARCHIEF 2027#1

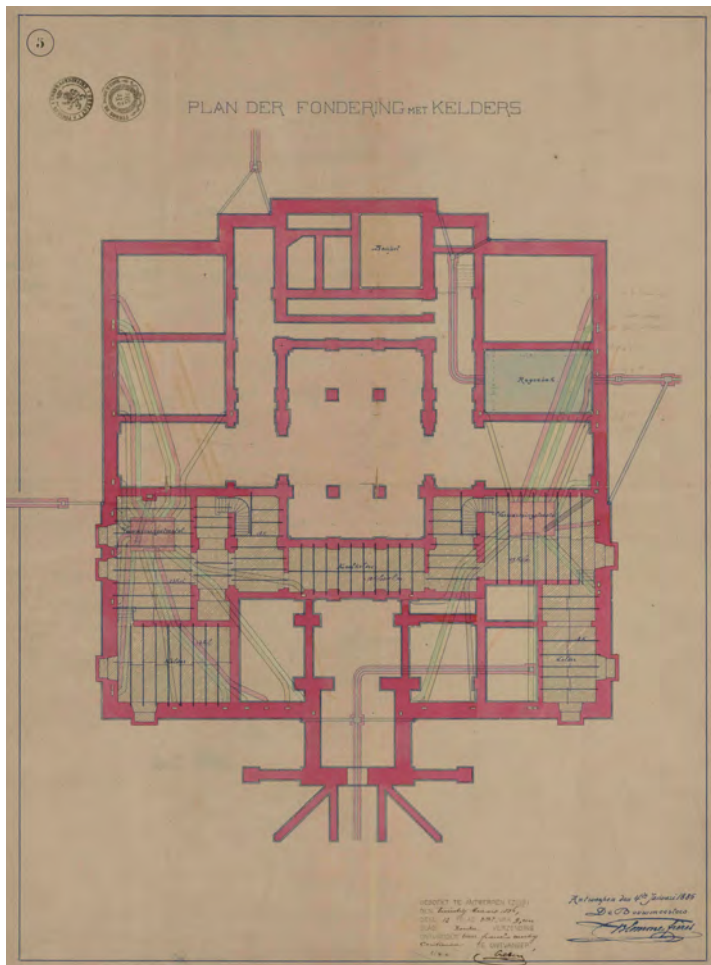

HOUTEN STRUCTUREN IN EIKENHOUT OF GRENNEN BEKLEED MET EIKENHOUT

.....
42 L. en H. Blomme, op. cit., p. 14.

VERWARMING

Op 1 juni 1886 werd een contract afgesloten met de firma Geneste en Herscher voor de plaatsing van de verwarmingsinstallatie. Zowel de ovens, de verwarmingskamers in het metselwerk als al het overige dat bij een verwarming met hete lucht komt kijken, dienden zij te voorzien in de kelders van het gemeentehuis.⁴³ Op 19 december 1887 werd de begroting ingediend tot het inwerken van de kanalen voor de verwarmingstoestellen in het metselwerk.⁴⁴ Een maand later levert de firma Geneste en Herscher 21 ijzeren en 17 koperen mondingen ter afwerking van de luchtuitgangen in de verschillende ruimtes van het gemeentehuis.⁴⁵ Oorspronkelijk werd gestookt op basis van steenkool (antraciet volgens een verkoopsaffiche uit deze periode).⁴⁶

KELDERPLAN MET VERWARMINGSSYSTEEM UIT 1886 - FELIXARCHIEF 2027#19

BOVEN: KERAMISCHE VERWARMINGSKANALEN INGE-METST IN DE VLOER, MIDDEN: BAKSTENEN VERWARMING-SCHACHT MET INGEWERKTE KERAMISCHE VERWARMING-SKANALEN, ONDER: KOPEREN MONDING TER AFWERKING VAN LUCHTUITGANGEN

⁴³ "Contract met de firma Geneste en Herscher. 1 juni 1886".

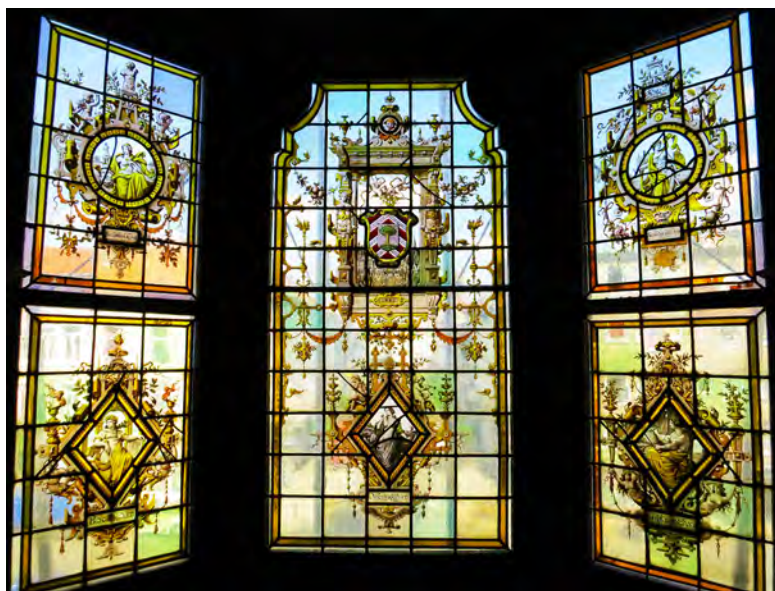
⁴⁴ "Brief van de gebroeders Blomme aan het Gemeentebestuur. 19 december 1887".

⁴⁵ "Brief van de gebroeders Blomme aan het Gemeentebestuur. 10 januari 1889".

⁴⁶ Onuitgeg. bron; 'De verwarmingsinstallatie van het Districtshuis van Borgerhout', Advies vakgroep Industrieel Erfgoed - Onroerend Erfgoed, 08.11.2011.

GLASRAMEN

Op 24 januari 1888 werden de bestekken voor de effen glas-in-loodbedekking van onder meer de koepel en de burelen in gekleurd en dubbel glas door de gebroeders Blomme aan het Gemeentebestuur overgemaakt. De glazenmakers Gilliams en Van Dommelen dongen beiden naar de opdracht, maar de lagere bieding van de laatste maakte dat hij de taak mocht uitvoeren.⁴⁷ Er werd besloten om, voor het glaswerk in de ruimtes, zowel Van Dommelen als Gilliams tewerk te stellen.⁴⁸ De geschilderde glas-in-loodramen werden toegekend aan de meer ervaren firma Stalins en Janssens. Hen werd gevraagd de glasramen voor verschillende officiële ruimtes uit te voeren. In de trap van de vestibule kwam een groot glasraam met daarop opschriften die handelden over de bouw van het gemeentehuis, in geornamenteerde omlijstingen. Daarnaast kwamen kleine ramen met de wapens van de ambachten. De Feestzaal werd voorzien van ramen met daarop opschriften, medaillons met een allegorische voorstelling, hun attributen en blazoenen afgebeeld. De glas-in-loodramen in de erker toonden de wapens van België en de negen provincies. De Ontvangstzaal en Trouwzaal kregen eenzelfde invulling als de Feestzaal, waarbij de allegorische voorstellingen in de laatste ruimte doelden op de deugden binnen het huwelijk. Ook de Raadzaal werd voorzien van geschilderde glasramen.⁴⁹

GESCHILDERDE GLAS-IN-LOODRAMEN ERKER FEESTZAAL VAN DE FIRMA STALINS EN JANSSENS

DETAIL GESCHILDERDE GLAS-IN-LOODRAMEN ERKER FEESTZAAL VAN DE FIRMA STALINS EN JANSSENS

FIJN IJZERWERK

De balusters van de grote vestibule werden door Van Rijswijk in geel koper gegoten, gedraaid en gepolijst volgens de ontwerpschetsen van de gebroeders Blomme. Het fijne ijzerwerk, zoals sloten van ramen en deuren werd door de smid Abrams uitgevoerd. Ook twee kandelabers in gegoten en geslagen ijzer, twee leuningen met kandelabers voor de binnentrap van de vestibule op de eerste verdieping, en twee leuningen voor de trappen tussen de eerste verdieping en het gelijkvloers, en het gelijkvloers en de kelder werden vervaardigd door Abrams.⁵⁰ Een zekere smid Fret kreeg de opdracht schouwstukken en schouwplaten te leveren, evenals de uitvoering van het traliewerk voor de ramen van het gelijkvloers.⁵¹

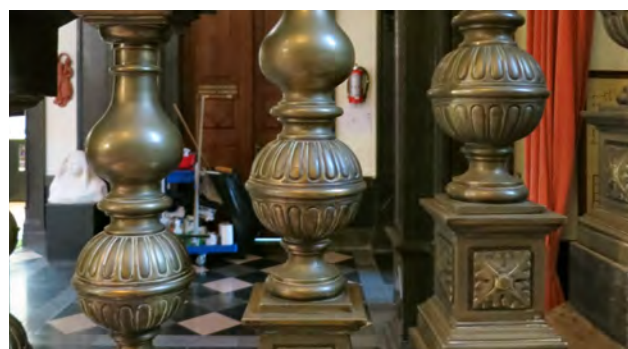
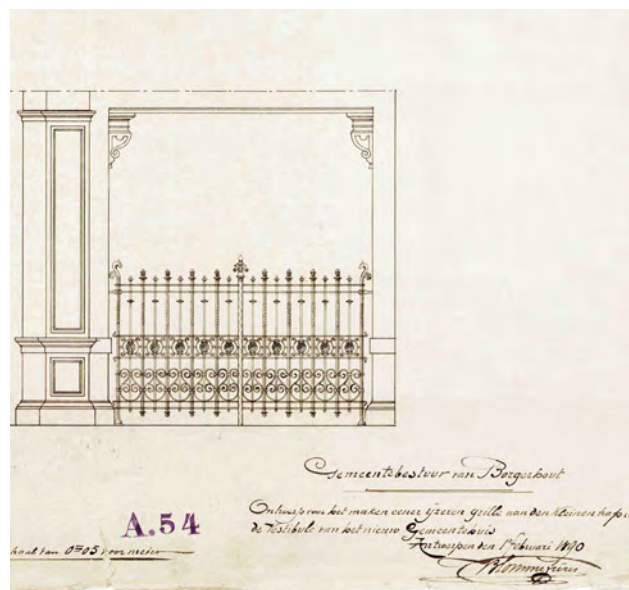
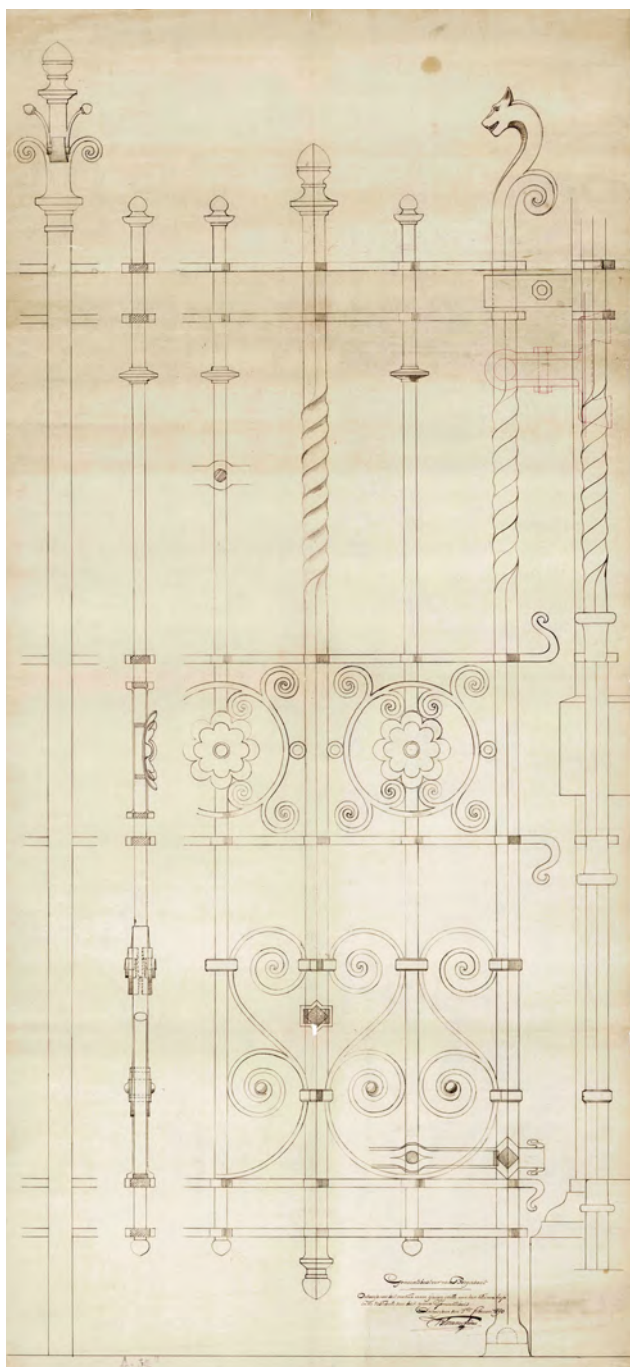
47 "Brief van de gebroeders Blomme aan het Gemeentebestuur. 24 januari 1888".

48 "Brief van de gebroeders Blomme aan het Gemeentebestuur. 8 maart 1888".

49 "Brief van het Gemeentebestuur aan Stalins en Janssens. 17 juli 1888".

50 "Contract van C. Abrams voor de uitvoer van fijn smeedwerk. 5 november 1888".

51 "Contract Fret voor de uitvoer van traliewerk. 5 april 1889".

LINKS: DETAIL ONTWERP GEBROEDERS BLOMME IJZER HEK AAN DE KLEINE TRAP UIT 1890, VERMOEDELIJK NOOIT UITGEVOERD - FELIXARCHIEF 2027#6
 RECHTS BOVEN: ONTWERP GEBROEDERS BLOMME IJZER HEK AAN DE KLEINE TRAP UIT 1890, VERMOEDELIJK NOOIT UITGEVOERD - FELIXARCHIEF 2027#3
 RECHTS MIDDEN: DETAIL IJZEREN DEURKLINK - SMID ABRAMS
 RECHTS ONDER: DETAIL KOPEREN BALUSTER VESTIBULE DOOR VAN RIJSWIJK

BEELDHOUWWERK

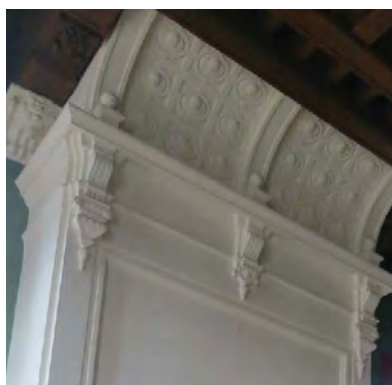
In de Collegezitting van 6 juli 1886 werd het beeldhouwwerk toegeschreven aan twee beeldhouwers. Gerrits stond in voor de uitvoering van het beeldhouwwerk boven de schouwen⁵², Van Tongerloo voor alle overige ornamentatie in de zalen en aan de plafonds.⁵³

Van Tongerloo kreeg de opdracht tien kapitelen voor kolommen te realiseren, evenals vier kapitelen voor hoekpilasters en acht kapitelen voor pilasters in de muur. Dit alles diende uitgehouwen te worden in witte Savonniëresteen. Daarnaast diende hij de ornamenten aan het dakwerk van de grote vestibule, het eikenhouten tongewelf van de Feestzaal en het plaasteren plafond van het Vrederecht af te werken. Eveneens de ornamentatie van het Kabinet van de Burgemeester, de Raadzaal, de Ontvangstzaal, de Trouwzaal, de Feestzaal en de galerijen werd door Van Tongerloo gerealiseerd.⁵⁴

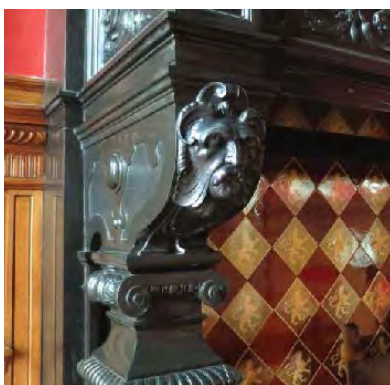
Gerrits zou instaan voor de bovendelen van vijf schouwen: die van de Feestzaal, de Trouwzaal, de Ontvangstzaal, de Raadzaal en het Kabinet van de Burgemeester.⁵⁵

De uitvoering van de schouwen zelf werd toevertrouwd aan de beeldhouwer Sermon. Deze voorzag in de Ontvangstzaal een granieten schouw, in de Trouwzaal een schouw in witte steen genaamd "Liais de Larrys", in de Feestzaal een zwart marmeren exemplaar en het Kabinet van de Burgemeester kreeg een granieten en rood marmeren schouw. Daarbovenop diende hij nog 21 schouwen uit "Liais de Larrys"-steen te voorzien voor de diverse andere lokalen in het gemeentehuis.⁵⁶

Nog juist vóór de plechtige inhuldiging op 6 september 1889 werden twee stenen leeuwen op de basissen geplaatst aan de grote buitentrap. Deze werden door de beeldhouwer Weyns uitgehouwen in blauwe steen van Escोजijn.⁵⁷

BEELDHOUWWERK SCHOUWBOEZEM DOOR
BEELDHOUWER GERRITS

ZWART MARMEREN SCHOUW VAN BEELDHOU-
WER SERMON

KAPITEEL IN WITTE SAVONNIËRESTEEN VAN
BEELDHOUWER VAN TONGERLOO

.....
⁵² "Contract met Gerrits. 16 juli 1886".

⁵³ "Contract met Van Tongerloo. 16 juli 1886".

⁵⁴ "Brief Van Tongerloo aan het Gemeentebestuur. 5 augustus 1886".

⁵⁵ "Contract met Gerrits. 23 augustus 1888".

⁵⁶ Contract met Sermon. s.d..

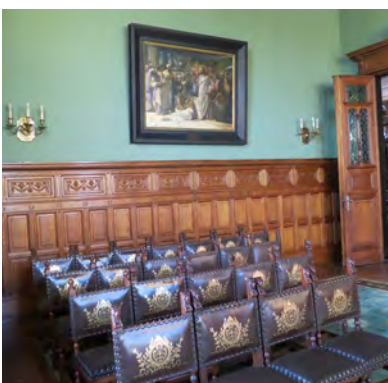
⁵⁷ "Contract Weyns voor de uitvoer van twee leeuwen. 11 juli 1889".

PLAFONDS EN MUURBEKLEDING

De firma Damman en Washer zorgde voor de uitvoering van de eikenhouten muurbekleding van het Kabinet van de Burgemeester, de Trouwzaal, Feestzaal en Ontvangstzaal en de plafonds van het Kabinet van de Burgemeester, het Kabinet van de Gemeentesecretaris, de getuigenplaats, het Vrederecht, de Trouwzaal, Feestzaal, Ontvangstzaal, commissiezalen, bibliotheek, galerij van de vestibule en de trapzaal. Ook maakten ze nog vijf kroonstukken voor dubbeldeuren.⁵⁸

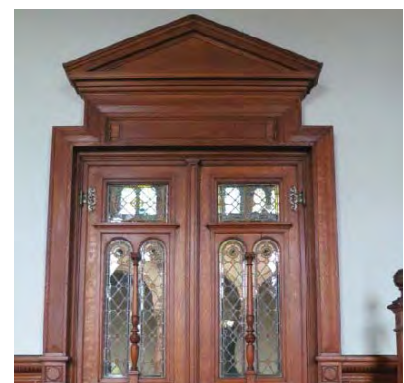
FEESTZAAL MET HOUTEN LAMBRISERING VERVAARDIGD DOOR FIRMA DAMMAN EN WASHER

EIKENHOUTEN LAMBRISERING TROUWZAAL VERVAARDIGD DOOR FIRMA DAMMAN EN WASHER

DETAIL LAMBRISERING TROUWZAAL VERVAARDIGD DOOR FIRMA DAMMAN EN WASHER

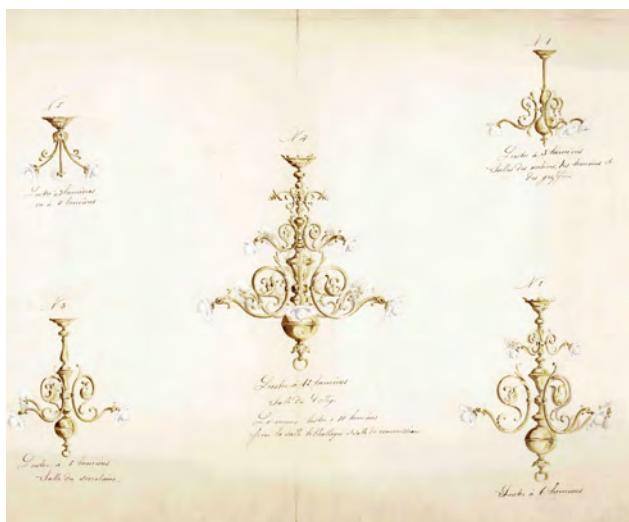

EIKEN KROONSTUK VOOR DUBBELE DEUR, VERVAARDIGD DOOR FIRMA DAMMAN EN WASHER

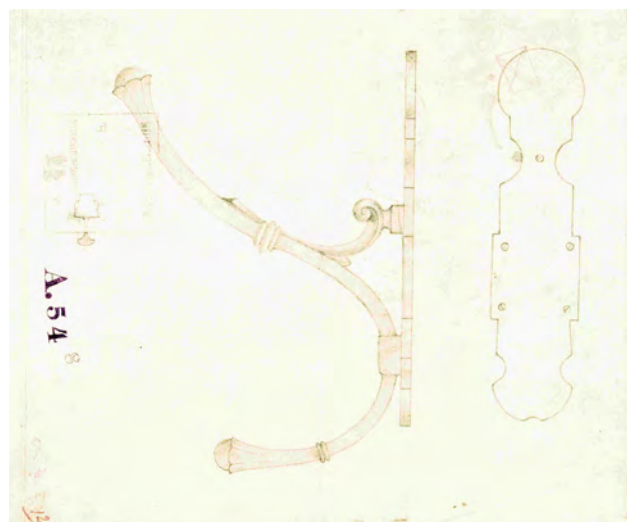
⁵⁸ "Contract Damman en Washer voor de uitvoering van de plafonds en muurbekleedsels. 14 juni 1888".

ELEKTRICITEIT EN VERLICHTINGSARMATUREN

Reeds op 28 augustus 1885 had de gemeente Borgerhout een contract afgesloten met de Société Industrielle d'Electricité voor de aanleg van aansluitingen voor de elektrische verlichting van het gebouw. De Société voorzag in elke ruimte waar nodig aansluitingen voor verlichtingselementen.⁵⁹ De uitvoer van deze armaturen werd toevertrouwd aan de firma Meert. Deze realiseerde, naar voorbeeld van de ontwerptekeningen van de gebroeders Blomme, de lusters en wandarmaturen voor verschillende zalen. In de Feestzaal voorzagen ze twee lusters met 6 armen, één luster met 12 armen en 2 wandarmaturen. In de Trouwzaal één luster met 30 armen en 5 wandarmaturen. Voor de Ontvangstzaal maakten ze één luster met 30 armen en 3 wandarmaturen. Eenzelfde luster en 4 wandarmaturen werden geplaatst in de Raadzaal. De twee Commissiezalen en de Bibliotheek werden uitgerust met elk een luster met 12 armen. In de vestibule kwamen acht wandarmaturen, in de trapplaats twee. Aan de trap tussen de ingang en de eerste verdieping kwam een lantaarn, evenals in de vestibule op de eerste verdieping. Daar kwamen ook nog elf wandarmaturen. Tenslotte realiseerden ze een twaalfarmige luster voor het Kabinet van de Burgemeester. Elk van deze verlichtingselementen werd uitgevoerd in koper en was voorzien van zowel waskaarsen als lampen.⁶⁰

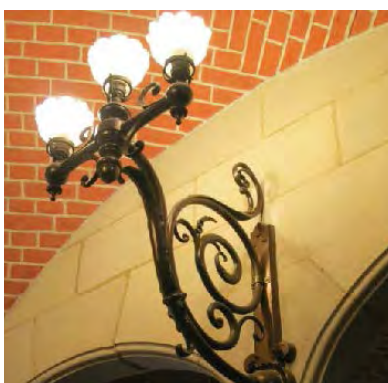
ONTWERPTEKENINGEN LUSTERS UIT 1890 - FELIXARCHIEF 2027#7

DETAIL SMEEDWERK WANDLAMP UIT 1890 - FELIXARCHIEF 2027#10

LUSTER IN DE FEESTZAAL

WANDARMATUUR AAN TRAP VESTIBULE

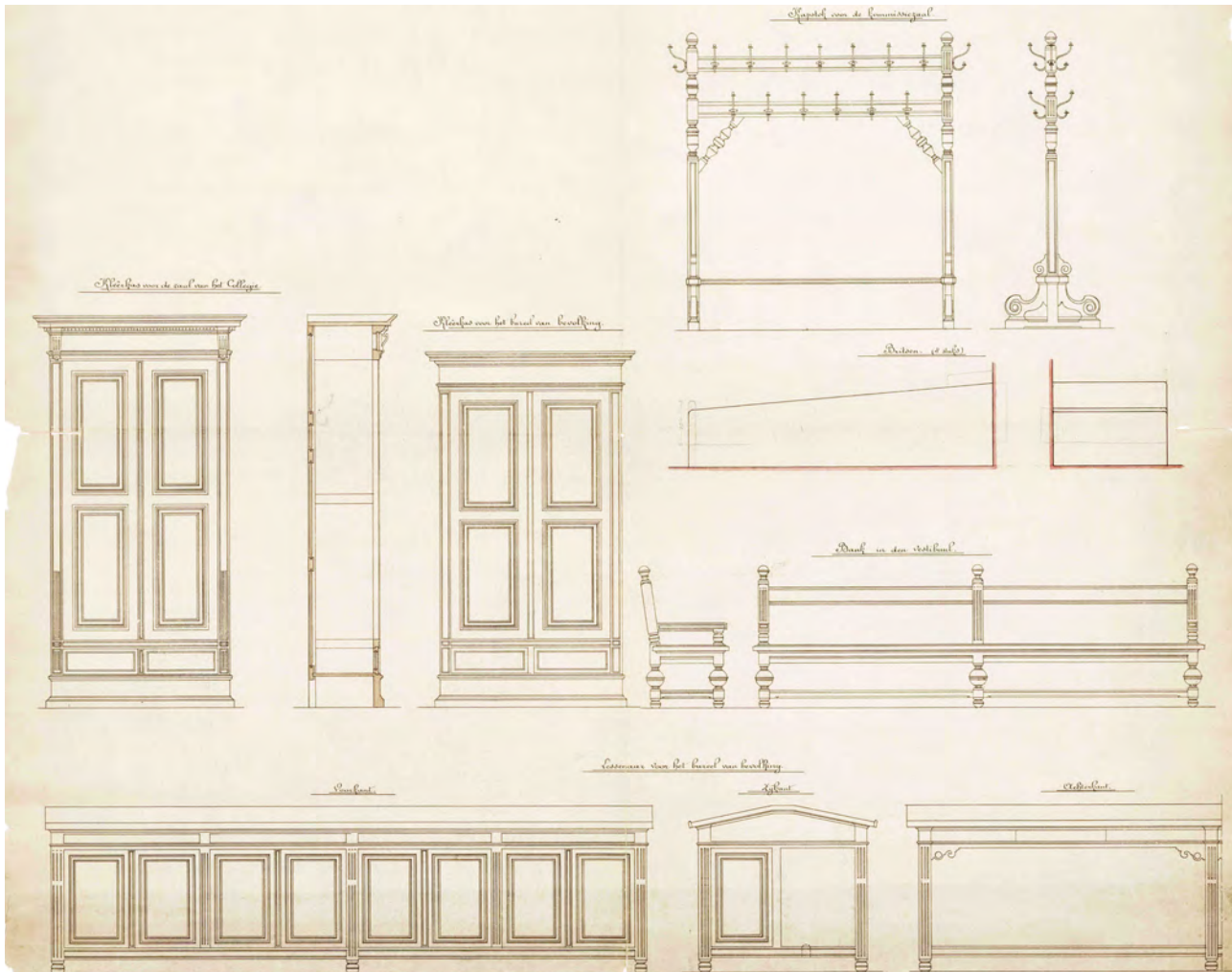
LUSTER AAN KOEPEL VAN VESTIBULE

⁵⁹ "Contract met de Société Industrielle d'Electricité. 28 augustus 1885".

⁶⁰ "Bestek van Meert voor de uitvoer van de verlichtingselementen. 17 januari 1889".

MEUBELS

Veel van de meubelen werden ontworpen door de gebroeders Blomme. In die tijd was het gebruikelijk dat bouwmeesters instonden voor de vormgeving van het volledige gebouw, inclusief meubilair, decoratie enz. De meeste meubelen werden vervaardigd door G. Dockx, enkel de meubelen van de archiefzaal en de politieburelen werden gemaakt door J. Van Beylen.

DETAILTEKENINGEN MEUBELS UIT 1890 - FELIXARCHIEF 2027#9

KAPSTOK IN RAADZAAL

KAST INGEBOUWD IN LAMBRISERING

MEUBILAIR IN DE FEESTZAAL

BEIAARD

Het besluit van het gemeentebestuur van Borgerhout om in 1887 een nieuwe beiaard te laten gieten moet beslist uniek genoemd worden. De beiaard genoot in de 19e eeuw immers weinig aanzien. Met de dood van Claes Noorden in 1716 komt er een eind aan het beiaardgieten in Noord Nederland; in het Zuiden blijft de traditie langer duren maar in 1792, als Andreas van den Gheyn sterft, is het voorlopig afgelopen met de kunst van het beiaardgieten en –stemmen in de Lage Landen.⁶¹

De schaarse pogingen tot het vervaardigen van een beiaard door leden van het geslacht Van Aerschot – nazaten van de Van den Gheyn dynastie – leverden slechts wanklanken op. Pas aan het begin van de 20e eeuw lukt het de Engelse gieter John Taylor om de verloren kunst weer in de praktijk te brengen.⁶²

Alphons Beullens, klokkengieter te Leuven kreeg de opdracht een uurwerk en een beiaard van 35 klokken te maken voor het gemeentehuis van Borgerhout. De klokken werden gegoten in 1888. Beullens werkte echter in de familietraditie van Van Aerschot, het resultaat kon zich derhalve niet meten met de grote voorgangers uit de 17e en 18e eeuw.⁶³

Anders was het gesteld met de torenuurwerkmakerij in de 19e eeuw. Onder invloed van de intrede van de spoorwegen ontstond de behoefte aan accuraat lopende publieke uurwerken. Het uurwerk, de trommel en het klavier werden door Edward Michiels (1831-1910) uit Mechelen geleverd. Het huis Michiels uit Mechelen was toonaangevend voor trommelspeelwerken en torenuurwerken van ca. 1870 tot 1935. Helaas is het merendeel van hun torenuurwerken en speeltrommels uit de Vlaamse torens buiten bedrijf gesteld en zelfs verwijderd. Het bijzonder fraaie ensemble van uur-, slag- en speelwerk van het voormalige gemeentehuis van Borgerhout heeft daardoor een monumentale status gekregen, waard om integraal gerestaureerd te worden.⁶⁴

De beiaard werd op 25 september 1889 goedgekeurd door de Vlaamse componist en dirigent Emile Wambach (1854-1924). Op 13 oktober vond het inauguratieconcert plaats, dat gespeeld werd door Edward Steenackers.⁶⁵

ORIGINEEL TROMMELSPLEELWERK

GROTE KLOK BEIAARD GEGOTEN DOOR A. BEULENS,
VERSIERD MET HET WAPENSCHILD VAN BORGERHOUT

61 onuitgeg. studie van de beiaard van het Districtshuis van Borgerhout door beiaardier/adviseur ArieAbbenes in onderaanneming van Karuur Architecten, 2016.

62 onuitgeg. studie van de beiaard van het Districtshuis van Borgerhout door beiaardier/adviseur ArieAbbenes in onderaanneming van Karuur Architecten, 2016.

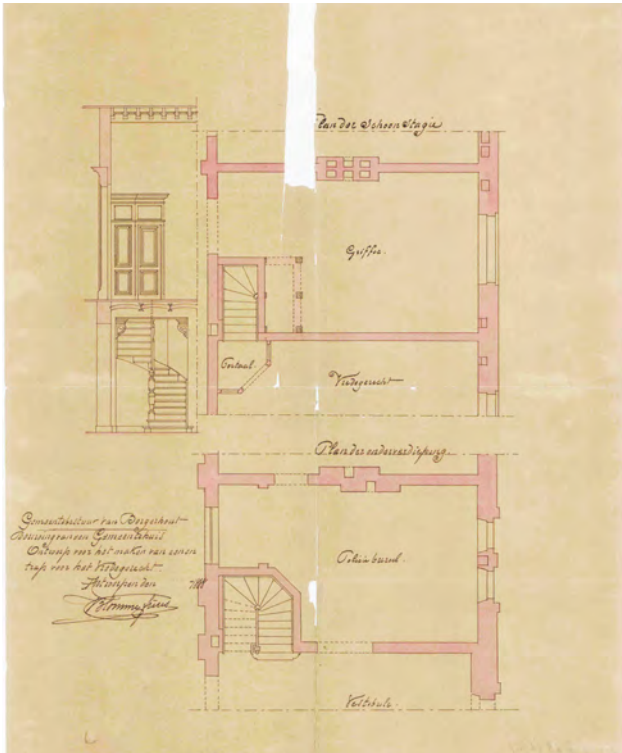
63 http://www.beiaard.org/steden_borgerh.html, laatst geraadpleegd op 25.08.2016.

64 onuitgeg. studie van de beiaard van het Districtshuis van Borgerhout door beiaardier/adviseur ArieAbbenes in onderaanneming van Karuur Architecten, 2016.

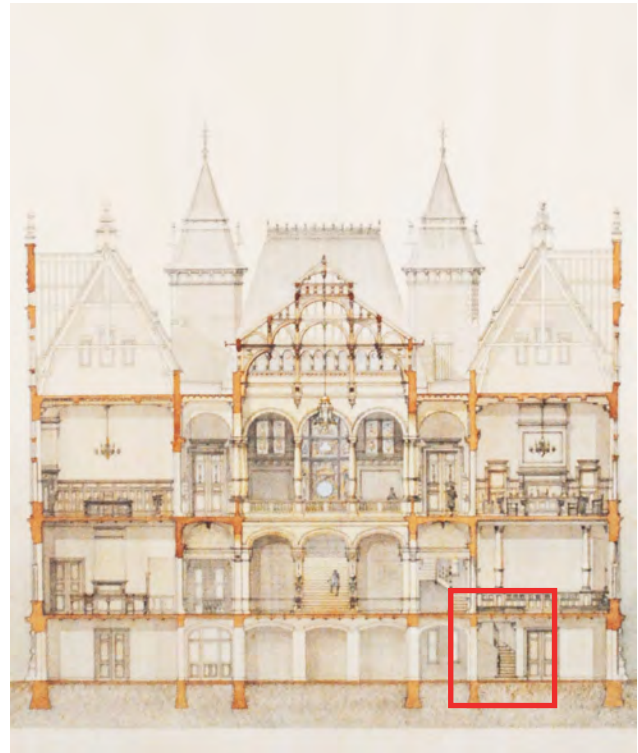
65 http://www.beiaard.org/steden_borgerh.html, laatst geraadpleegd op 25.08.2016.

OVERIGE

De bouwmeesters Blomme vatten in 1888 het plan op een trap te plaatsen tussen het politiebureau op het gelijkvloers en het Vredegerecht op de eerste verdieping. Zo zou het Vredegerecht voor bezoekers gemakkelijker toegankelijk worden.⁶⁶ Hoewel de trap wel te zien is op de doorsnedes getekend door de gebroeders Blomme, is ze niet op de plannen zichtbaar. Het is niet duidelijk of de trap werkelijk werd gebouwd of deze opnieuw afgebroken zou zijn.

DETAILPLAN ONTWERP TRAP VREDEGERECHT UIT 1888 - FELIXARCHIEF 2027#28

DWARSSNEDE UIT 1890 MET AANDUIDING LOCATIE TRAP VREDEGERECHT

66 "Brief van de gebroeders Blomme aan het Gemeentebestuur."

2.4. PLANWIJZIGINGEN, INGREPEN EN RESTAURATIES⁶⁷

2.4.1. TOEVOEGINGEN EN AANPASSINGEN TOT 1915

Na de voltooiing van het nieuwe gemeentehuis gebeurden nog enkele restauraties en reparatie- en aanpassingswerken onder het toezicht van de gebroeders Blomme.

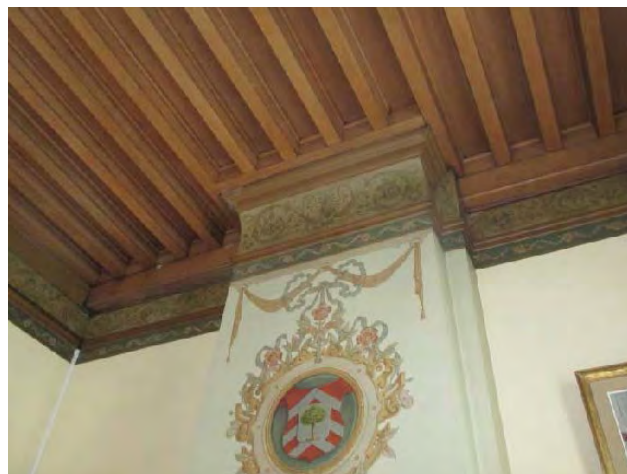
SCHILDERWERKEN

Tijdens de periode kort na de inhuldiging vond de verdere afwerking van het interieur plaats aangezien op dat ogenblik de ruimtes nog onbeschilderd waren. Op 29 augustus 1889 werd reeds een contract ondertekend door F. Floors, waarin hij de opdracht kreeg het Vredegerecht, het Kabinet van de Vrederechter en de getuigenzaal van een verflaag voorzien.⁶⁸ Floors bleef bovendien ook in de daaropvolgende jaren verantwoordelijk voor de schildering in de meer toonaangevende ruimtes van het gemeentehuis. In 1905 gaat hij aan het werk in de Collegezaal, waar hij alle muren en de schouw bijplamuurde en opschuurde, voorzag van een aantal lagen verf, en de schouw versierde met het gemeentewapen volgens het plan dat de gebroeders Blomme hem ter beschikking hadden gesteld. Ten slotte voorzag hij de ruimte van een geschilderde fries onder het plafond. Ook in het Secretariaat, de burelen van de Dienst Bevolking de vestibule, de trapzaal en de gaanderij ging hij aan het werk.⁶⁹ Ook de muren van de Raadzaal, Trouwzaal en Feestzaal van het gemeentehuis dienden geschilderd te worden, dit werk werd gedaan door Emil Floors, de broer van F. Floors.⁷⁰

De schildering van de burelen en de gangen op het gelijkvloers, die van een iets mindere kwaliteit mochten zijn, werd aan de schilder Heylen toegewezen. Ook hij bleef in de daaropvolgende jaren in het gemeentehuis werkzaam.⁷¹

HET POLITIEKORPS IN DE FEESTZAAL OMSTREEKS 1960 - OP DE ACHTERGROND ORIGINELLE MUURAFWERKING VAN SCHILDER E.VLOORS

GESCHILDERD EMBLEEM OP DE SCHOUWBOEZEM IN HET VOORMALIGE SECRETARIAAT VAN DE HAND VAN SCHILDER F.VLOORS

⁶⁷ Met dank aan het archiefwerk van Ilse Oda, studente MLZ aan de Artesis Hogeschool te Antwerpen., *Project 2 Districtshuis Borgerhout*, academiejaar 2011-2012.

⁶⁸ "Contract F. Floors voor de schildering van het Vredegerecht, Kabinet van de Vrederechter en de getuigenzaal. 29 augustus 1889".

⁶⁹ "Brieven van F. Floors aan het College van Burgemeester en Schepenen. 1905,1906 en 1907".

⁷⁰ "Brief van F. Floors aan het College van Burgemeester en Schepenen. 30 oktober 1906"

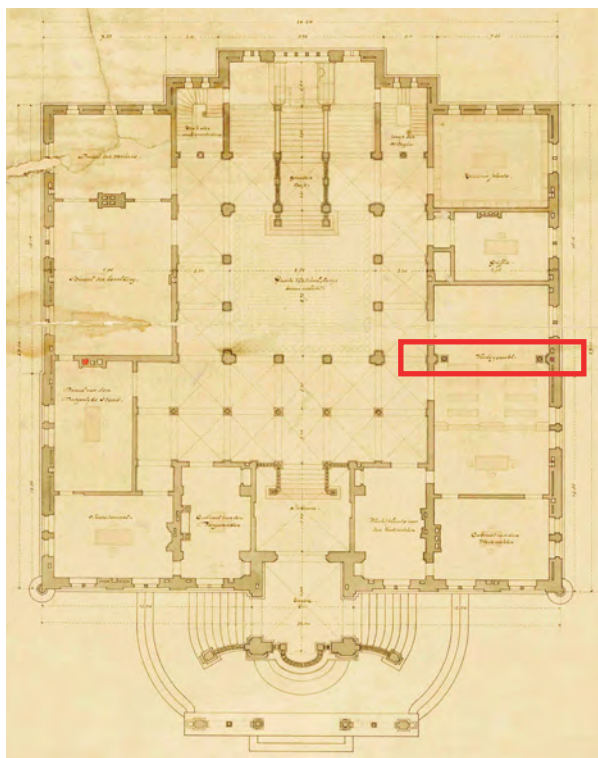
⁷¹ "Bestek van Heylen voor schilderwerken. 19 september 1895".

GLASRAMEN

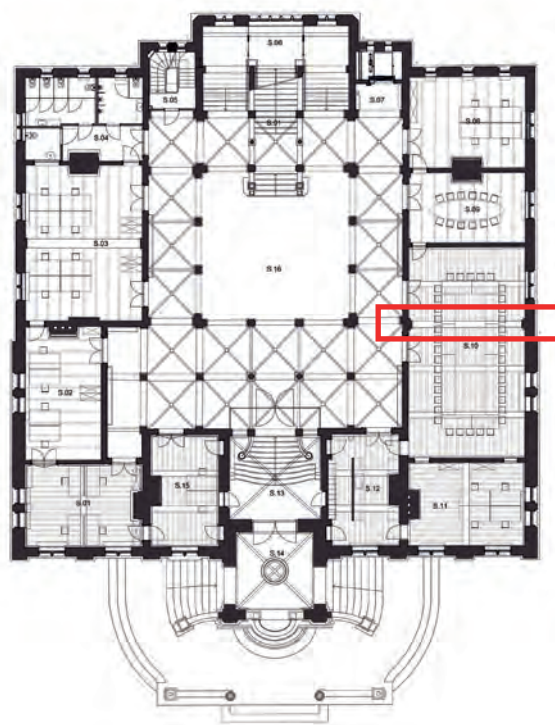
De glasramen bleken al vroeg een bron van problemen en werden geregeld gerestaureerd, gerepareerd of vervangen. Op 22 maart 1906 bijvoorbeeld stuurde E. Tanke de Schepen voor Openbare Werken zijn rekening voor de reparatie van talrijke glas-lood-panelen in verschillende zalen.⁷² En op 15 maart 1912 maakte de glazenmaker Meinecke zijn rekening voor de reparatie van 52 glas-in-loodpanelen. Bovendien kreeg hij de opdracht alle glas-in-loodramen van een dubbele beglazing met wit glas langs de buitenzijde te voorzien, waardoor tocht vermeden zou worden. Er zijn echter nergens geschreven bewijzen terug te vinden dat dit werk (volledig) voltooid zou zijn.⁷³

OVERIGE

Structureel is tijdens deze periode de inrichting van een bibliotheek op de zolder het vermelden waard. Hierover is weinig terug te vinden, mogelijk omdat dit een weinig ingrijpende verandering was.⁷⁴ Ook werd tijdens deze tweede aanpassingsfase het bureel van de Vrederechter verplaatst naar een nieuwe ruimte binnen het Vredegerecht. In het oude kabinet kwam de getuigenzaal. De kolomstructuur die de voormalige getuigenzaal van het Vredegerecht afsloot werd afgebroken om de ruimte te vergroten. De sporen van deze ingreep zijn vandaag nog afleesbaar op de bovenliggende zolder waar een speciale stalen spantconstructie de nieuwe krachten dienden op te vangen. Ten slotte waren er plannen om de elektrische leidingen te vernieuwen en de aansluiting met de verlichtingsarmaturen aan te passen, maar het is niet zeker of deze werken ook werkelijk werden uitgevoerd.⁷⁵

'PLAN DER SCHOONSTAGING' UIT 1885 _ FELIXARCHIEF 2027#23/ MET AANDUIDING STRUCTUUR TUSSEN VREDEGERECHT EN GETUIGEZAAL

PLAN HUIDIGE TOESTAND SCHOON VERDIEP/ MET AANDUIDING VAN DE VERDOWENEN STRUCTUUR TUSSEN HET VREDEGERECHT EN GETUIGEZAAL

72 "Rekening E. Tanke aan de Schepen voor Openbare Werken. 22 maart 1906".

73 "Rekening Meinecke reparatie glas-in-loodpanelen. 15 maart 1912".

74 "Verslag over de te verrichten werken in het Gemeentehuis. s.d.".

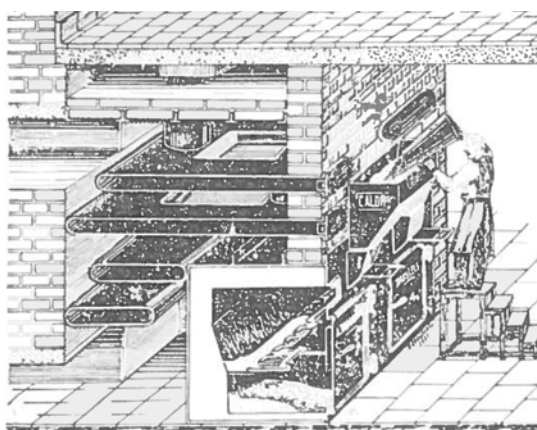
75 "Electrieke Verlichting van het Gemeentehuis, 1909".

2.4.2. AANPASSINGEN EN RESTAURATIES ROND 1953

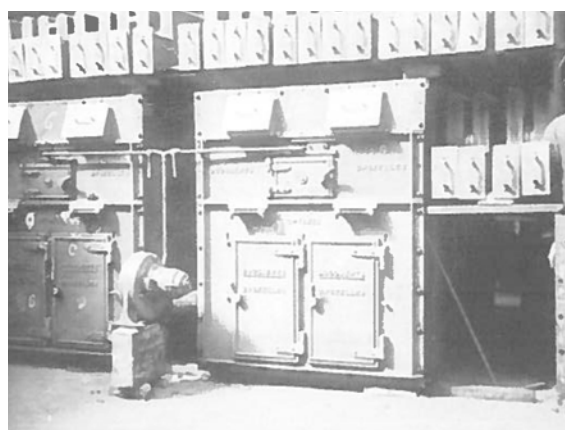
In deze fase werden voornamelijk aanpassingswerken aan de bestaande verwarmingsinstallatie gedaan en de restauratie van het grote glas-in-loodraam dat zich in de traphal bevindt.

VERWARMING

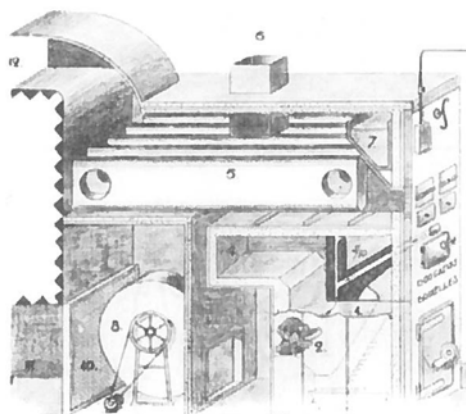
Het verwarmingssysteem was in 1889 volledig operationeel, maar klachten bleven niet lang uit. Op 25 mei 1908 werd een eerste controle uitgevoerd door de firma G. Van de Weyer & C°, waarin geconstateerd werd dat door de slechte plaatsing van de mondingen en de slechte verdeling van koude lucht de ruimtes onmogelijk op temperatuur konden komen.⁷⁶ Na de controle werden geen stappen ondernomen de infrastructuur te veranderen en men blijft voortdoen met de slecht functionerende installatie. Het duurde tot 1938 vooraleer tot actie werd overgegaan.⁷⁷ Omwille van de oorlog werd dit werk niet meteen gegund en het is pas op 7 oktober 1940 dat men de werken aan de Etablissements A. Boogaerts gunt tegen een licht verhoogde prijs.⁷⁸ Deze verwarmingsinstallatie is op heden nog aanwezig in de kelder. De firma Boogaerts bestaat tegenwoordig nog, de ontwikkeling van hun installatie kon dan ook teruggevonden worden.

VERWARMINGSINSTALLATIE FIRMA BOOGAERTS 1924

VERWARMINGSINSTALLATIE FIRMA BOOGAERTS 1934

VERWARMINGSINSTALLATIE FIRMA BOOGAERTS 1951

ONDERTUSSEN VERDWENEN VERWARMINGSINSTALLATIE IN HET DISTRICTSHUIS VAN BORGERHOUT

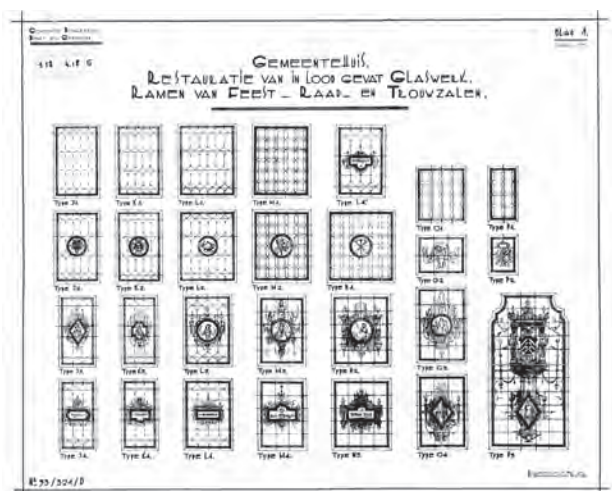
⁷⁶ "Brief G. Van de Weyer en C° aan het College van Burgemeester en Schepenen. 25 mei 1908".

⁷⁷ "Ontwerp voor de vernieuwing der verwarmingsinrichting, aan de heer gouverneur der provincie Antwerpen, door de provinciale bouwmeester. 12 juli 1938". PAA 648-138.

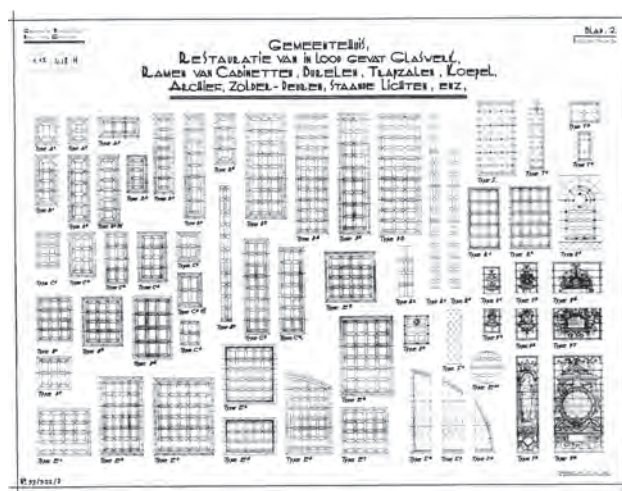
⁷⁸ "Toewijzing van de werken plaatsen CV aan de firma Boogaert. 29 november 1940". PAA 648-138.

GLASRAMEN

Ook de restauratie van het grote glasraam in de traphal dateert van deze periode. Na de Tweede Wereldoorlog was deze beschadigd, waardoor in 1950 besloten werd tot herstelling over te gaan. Op 3 augustus 1953 werd een uitvoerig lastenboek opgemaakt en op het eind van dezelfde maand ging men over tot een beperkte aanbesteding. De laagste bidder, de firma Calders & Zn., werd aangesteld om de werken uit te voeren. In totaal dienden 402, waarvan 65 gebrandschilderde, glasvlakken nagezien en hersteld te worden. Daarbovenop werden nog 199 glasvlakken vervangen, waarvan 25 gebrandschilderde.⁷⁹

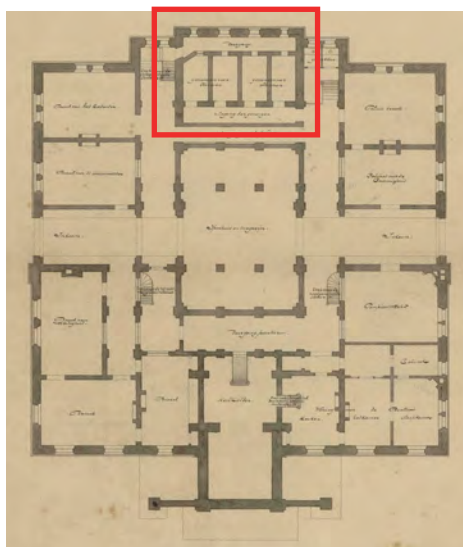
TEKENINGEN UIT 1953 VOOR DE RESTAURATIE VAN HET IN LOOD GEVAT GLASWERK - FELIXARCHIEF 326#1518

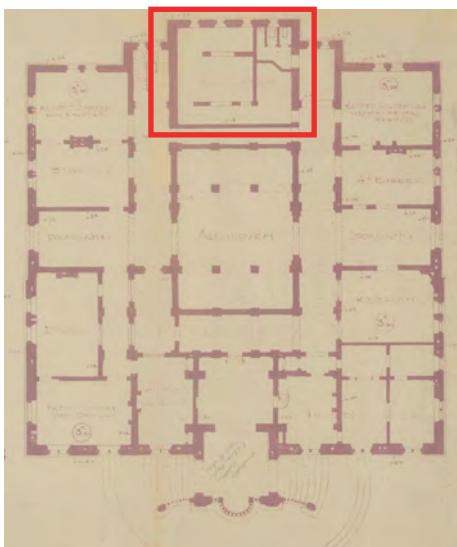
TEKENINGEN UIT 1953 VOOR DE RESTAURATIE VAN HET IN LOOD GEVAT GLASWERK - FELIXARCHIEF 326#1519

OVERIGE

In deze fase geraakte de gevangenkamers in onbruik en werden ze vervangen door een grote opbergruimte, waarin een kleine sanitaire ruimte voorzien was. Hierover werden geen geschreven bronnen bewaard.

PLAN GELIJKVLOERS OMSTREEKS 1885/ AANDUIDING ZONE MET GEVANGENKAMERS

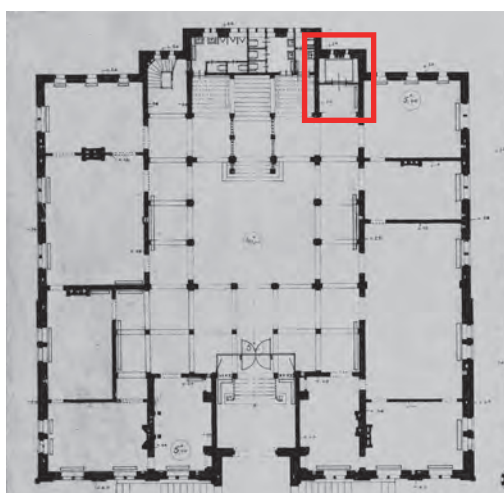
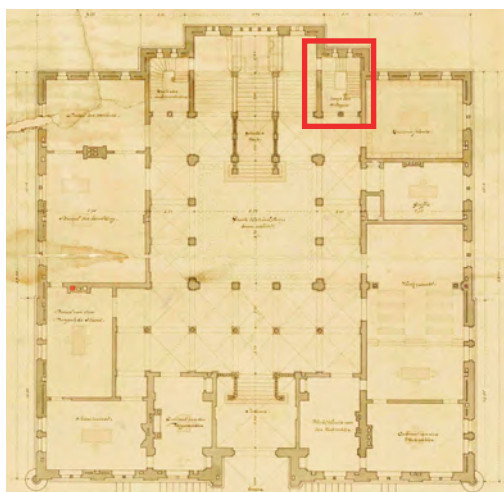
PLAN GELIJKVLOERS OMSTREEKS 1950/ AANDUIDING ZONE MET OPBERGRUIMTE EN KLEIN SANITAIR

79 D. Stappaerts, op. cit., p. 54; Jaarverslag Gemeenteraad Borgerhout, 1953.

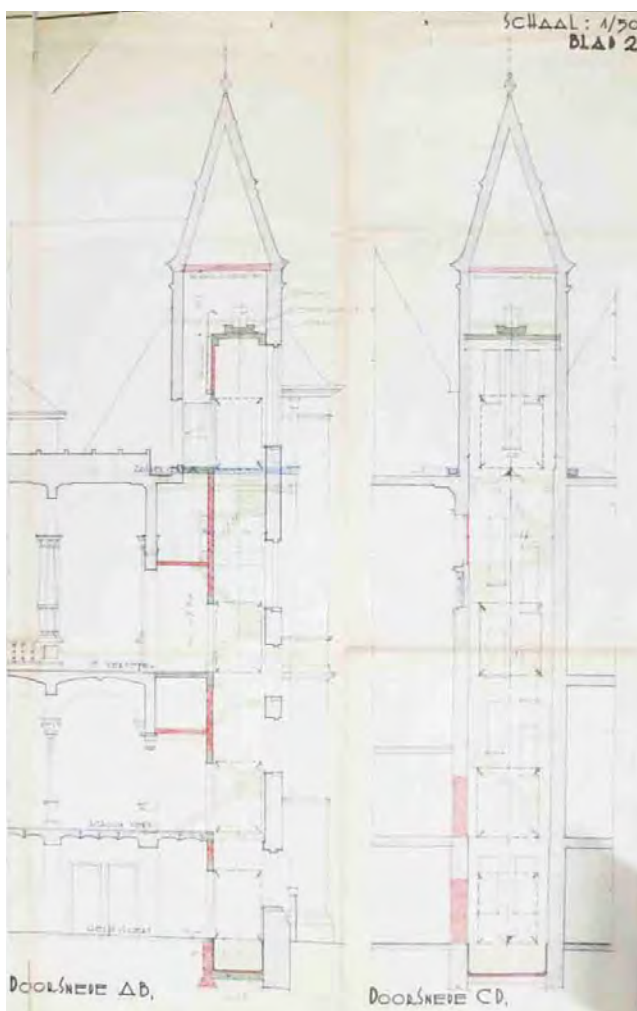
2.4.3. INSTALLATIE VAN DE LIFT IN 1956

LIFT

Op 4 december 1954 werd een prijsaanvraag gedaan vanuit de gemeente voor het leveren en plaatsen van een personen- en goederenlift die in de huidige westelijke traptoren zou geplaatst worden. Van de gemeente mocht de liftkooi noch een 'luxepersonenlift', noch een 'industriële kabien' zijn, zodoende die zowel voor publiek als privaat gebruik kon dienen.⁸⁰ De werken werden gegund aan Ascenseurs Thiery. Vooraleer er een lift werd geplaatst in deze ruimte bevond er zich een houten trap naar de tweede verdieping bedoeld voor de raadsleden. Deze trap werd uitgebrouwen, net als de vloer op het schoon verdiep. Na het metselen van de fundering en de opstand werden nieuwe bordessen uitgevoerd in gewapend beton, die op de tweede verdieping werd bedekt met een nieuwe vloer uit marmer en petit granit. Boven de bordessen van de eerste en tweede verdieping werd een vals plafond gemaakt, evenals bovenin de schacht ter afsluiting van de torenkap. Het staande licht, dat vanaf de toren uitkeek op de trap in de vestibule, werd dichtgetimmerd. Na het plaatsen van de elektriciteit kon de installatie van de lift aanvangen.

PLANNEN EERSTE VERDIEPING 1885 EN +/-1970/ AANDUIDING WIJZIGINGEN ZONE RECHTS VAN GROTE TRAP

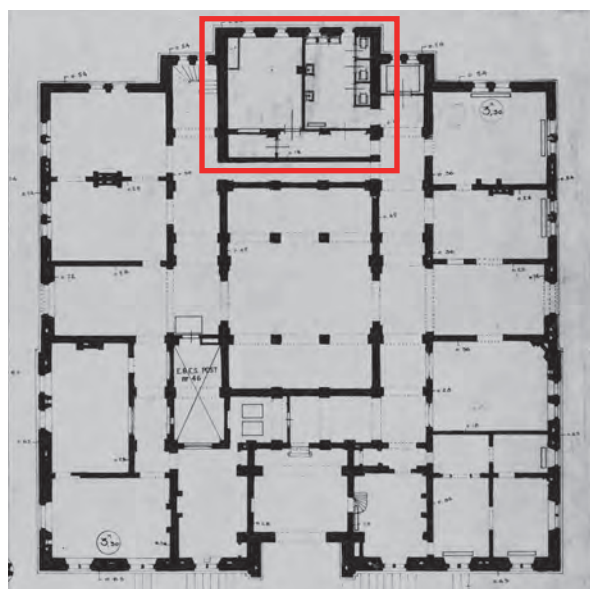
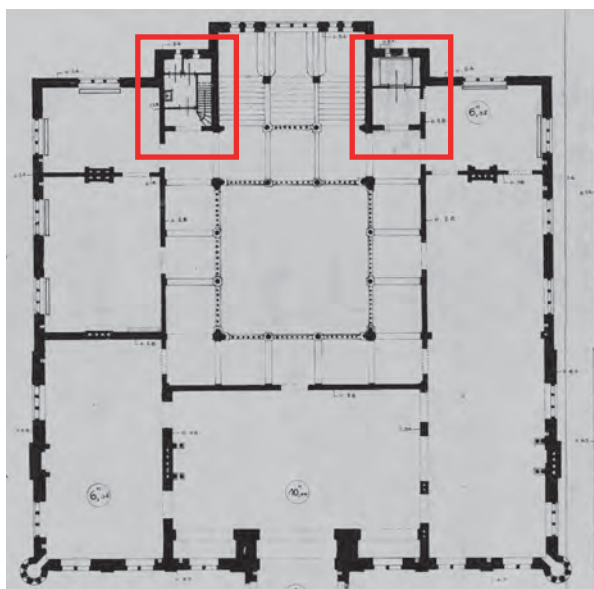
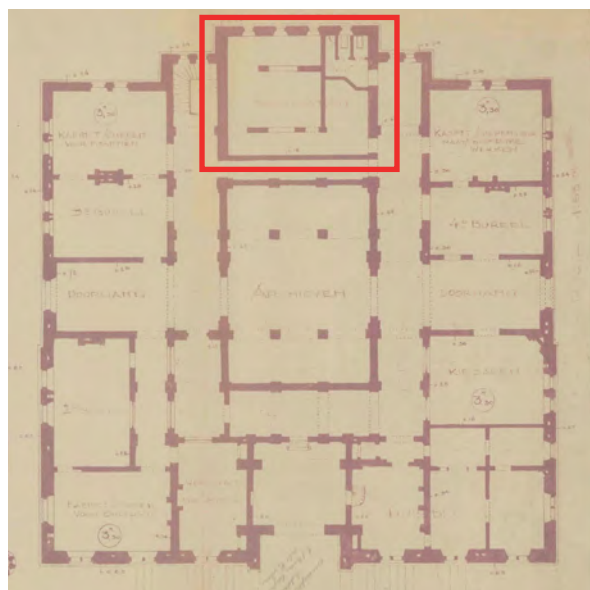
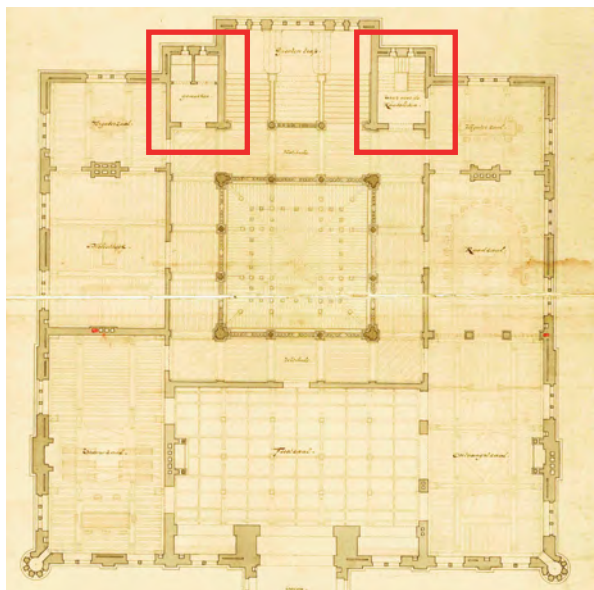
DOORSNEDE DOOR LIFTSCHACHT - VERBOUWING 1954-55 - RIJKSARCHIEF BEVEREN

⁸⁰ "Prijsaanvraag voor het leveren en plaatsen van personen- en goederenlift. 4 december 1954". PAA 648-139.

In de zuidoostelijke toren werden de toiletten op de tweede verdieping afgebroken en de vloeren en plafonds tussen de eerste verdieping en de zolder uitgebroken. Op die manier werd plaats gemaakt om de houten trap, afkomstig uit de zuidwestelijke toren, te plaatsen. Vervolgens werd een nieuw toilet ingericht op de tweede verdieping en werd de faiencebekleding van de muren er gerepareerd. Ook hier werd de torenkap met een vals plafond dichtgemaakt.⁸¹

OVERIGE

Terzelfdertijd werden de sanitaire ruimte en de bergplaatsen op het gelijkvloers gesloopt en vervangen door een modern ingerichte toiletruimte, een wachtplaats voor de boden en een brandvrije bergplaats voor papier.⁸²

PLANNEN TWEEDE VERDIEPING 1885 EN +-1970/ AANDUIDING WIJZIGINGEN
ZONES ACHTERAAN NAAST GROTE TRAP

PLANNEN GELIJKVLOERS 1950 EN +- 1970/ AANDUIDING WIJZIGINGEN
FUNCTIES ACHTERAAN

81 "Ramend bestek plaatsing goederen- en personenlift. s.d.". PAA 648-139.

82 Jaarverslag Gemeenteraad Borgerhout, 1954.

2.4.4. OPFRISSINGSWERKEN EN MODERNISERING OMSTREEKS 1973

KLEINE AANPASSINGEN

Vanaf de jaren vijftig vonden er verschillende kleinere veranderingen plaats, zoals de aanpassing van de toiletten op de eerste en tweede verdieping volgens de toenmalige hygiënische voorschriften⁸³, de inrichting van de fietsenbergplaats na de ontruiming van het politiecommissariaat⁸⁴, het uitbouwen van een opbergruimte onder de vestibule voor de Aankoopdienst⁸⁵, het stofvrij maken van de archiefzolder door het betimmeren van de zoldering⁸⁶, het plaatsen van een nieuwe verwarmingsinstallatie met mazout⁸⁷, de vervaardiging van metalen deuren ter afsluiting van de mazouttanks en de inrichting van een werktafel en wasbak in de nieuwe boekbinderswerkplaats.⁸⁸

INTERIEUR

De decoratie- en opfrissingswerken werken zijn op te delen in drie fasen: in 1967 vingen de decoratiewerken in de Trouwzaal aan, een jaar later werden deze werken doorgetrokken naar de Feest- en Ontvangstzaal. Vervolgens, in 1970, ging men over tot de opfrissing van de Raadszaal, één van de voormalige Commissie- en het lokaal n°8, dat zich aan de overkant van de vestibule bevond. In 1972 werd tenslotte de vestibule grondig gereinigd. De werken werden uitgevoerd onder leiding van de de Borgerhoutse architect J.L. Stynen.

BEIAARD

In 1969 werd de hele beiaard uit de toren verwijderd uit veiligheidsredenen. In 1978 kwamen de vernieuwde klokken terug. Op basis van een klok met de toon f (ca. 900 kg), eertijds de basis van de Beullens beiaard, werd een nieuw spel gegoten door de firma Eijsbouts uit Asten. In tegenstelling tot de oude ging de nieuwe beiaard vier octaven omvatten – 47 klokken – 12 klokken meer dan de Beullens beiaard. Het getuigt van historisch en technisch inzicht dat men toen het trommelspeelwerk gehandhaafd heeft. Het werd helaas geëlektrificeerd en het mooie uurwerk werd buiten gebruik gesteld.⁸⁹

AANKOMST VAN DE NIEUWE BEIAARDKLOKKEN - OUDE FOTO'S OMSTREEKS 1978 - D.STAPPAERTS

AANKOMST VAN DE NIEUWE BEIAARDKLOKKEN - OUDE FOTO'S OMSTREEKS 1978 - D.STAPPAERTS

83 Jaarverslag Gemeenteraad Borgerhout, 1956.

84 id., 1957.

85 id., 1962

86 id., 1963

87 id., 1964.

88 id., 1967.

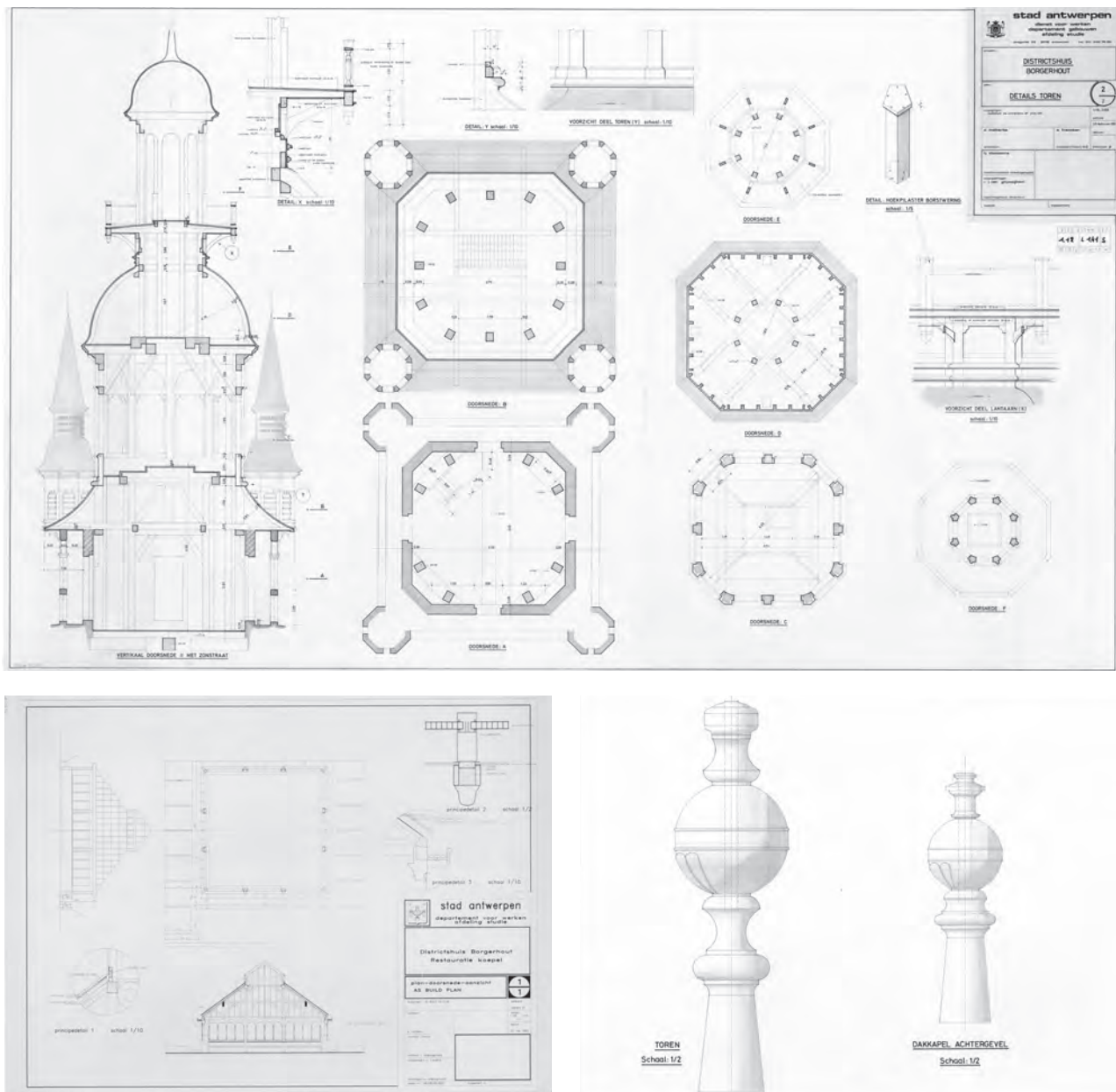
89 onuitgeg. studie van de beiaard van het Districtshuis van Borgerhout door beiaardier/adviseur ArieAbbenes in onderaanneming van Karuur Architecten, 2016.

2.4.5. RESTAURATIE EXTERIEUR OMSTREEKS 1985

De laatste restauratiewerken werden uitgevoerd aan het exterieur door architect R. Dockx in 1985-1986. De gevels werden onder handen genomen net zoals het schrijnwerk, de daken en de toren.

In 1995 zouden er nog enkele herstellingswerken plaatsvinden aan de koepel.

De inrichting van infowinkel in de plint in 1999 bracht nog enkele aanpassingswerken met zich mee. Er werd toen bijvoorbeeld een tochtsas aan de inkom geplaatst.

DETAILPLANNEN VAN DE RESTAURATIEWERKEN OMSTREEKS 1985 - FELIXARCHIEF 326#2699, 326#1524 EN 326#2700

2.4.6. HERINRICHTINGSWERKEN 2016/2017

In het kader van project loket 2020 werd in april 2014 Karuur Architecten aangesteld voor de herinrichtingswerken aan het oude gemeentehuis van Borgerhout. De werken omvatten voornamelijk een optimalisatie van de reeds aanwezige functies, de integratie van de loketwerking en enkele kleinere restauratiewerken. De grootste veranderingen gebeuren op het gelijkvloers, ook plintniveau genoemd. Dit niveau was doorheen de jaren steeds meer dichtgeslibd maar wordt tijdens de werkzaamheden maximaal opengewerkt met behoud van de waardevolle erfgoedelementen op deze verdieping. Een andere belangrijke ingreep is het plaatsen van een nieuwe monumentale trappenpartij die het plintniveau verbindt met de bovenliggende verdieping. Verder worden er een aantal nieuwe sanitaire zones voorzien. Na het afronden van de werkzaamheden in 2017 is het de bedoeling dat het gebouw opnieuw op een volwaardige manier ten dienste wordt gesteld van de inwoners van Borgerhout.

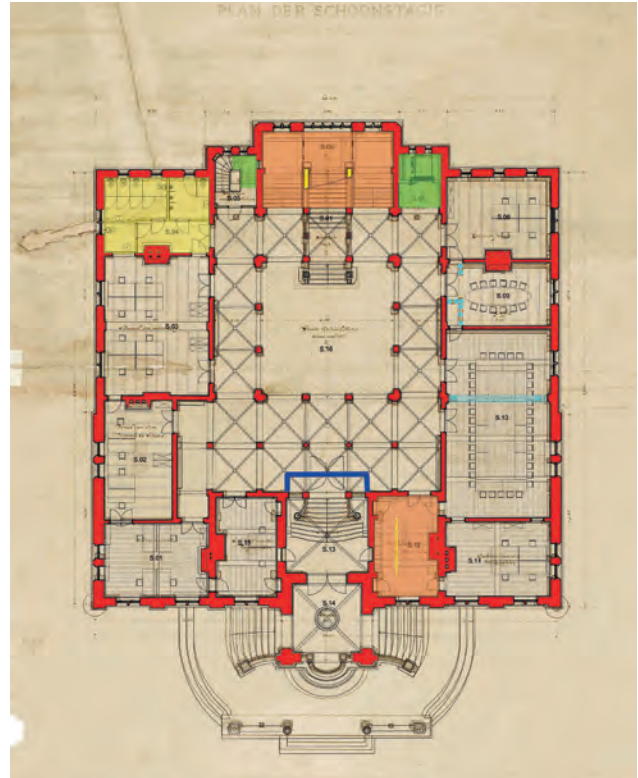
SFEERBEELD VAN HOE DE GELIJK-VLOERSE VERDIEPING ER ZAL UITZIEN NADAT DE RESTAURATIEWERKEN ZIJN AFGEROND IN 2017

2.5. CONCLUSIE

Archiefonderzoek en onderzoek in situ wijzen uit dat het gebouw vrij authentiek bewaard is hoewel het reeds sinds 1890 intensief als gemeentehuis gebruikt is. De grote zorg die de ontwerpers, aannemers en kunstenaars aan de uitvoering ervan hebben besteed ligt hiervan aan de oorsprong. Aangevuld met jaren van goed onderhoud en kleine herstellingswerken herinnert het Districtshuis nog in grote mate aan zijn oude uitzicht. Zeker de representatieve ruimtes zijn zo goed als onveranderd, hier gebeurden dan ook nauwelijks structurele veranderingen. In deze zones vonden voornamelijk verscheidene oprissings- en moderniseringswerken plaats, waarvan sommige destructief en andere reversibel. De verschillende structureel ingrepen die gebeurden op het gelijkvloers niveau hadden echter wel hun sporen nagelaten. Met de restauratiewerken in 2017 wordt er getracht om het originele karakter van dit niveau in grote mate te herstellen. Toch geschieden er, in functie van de nieuw geïmplementeerde loketwerking, een aantal weldoordachte en historisch verantwoorde ingrepen. Ook de installatie van de lift omstreeks de jaren 1950 bracht grotere verbouwingswerken met zich mee. Maar in zekere zin bleven zelfs deze ingrepen kleinschalig, en beperkten zich tot de twee zuidelijke torens.

PLAN +0 - CONCLUSIE BOUWFASES

PLAN +1 - CONCLUSIE BOUWFASES

PLAN +2 - CONCLUSIE BOUWFASES

- ORIGINEEL 1889
- AANPASSINGEN ROND 1915
- AANPASSINGEN ROND 1956
- AANPASSINGEN NA 1970
- AANPASSINGEN ANNO 2016
- AANPASSINGEN UIT # TIJDPERIODES
- VERDWENEN ROND 1915
- VERDWENEN ANNO 2016

2.6. BIBLIOGRAFIE

LITERAIRE BRONNEN

- D. STAPPAERTS, *Borgerhout en zijn gemeentehuis*, St.-Niklaas, 1981.
- Het gemeentehuis van Borgerhout. Een monument van Vlaamse Renaissance 1889-1949*, Gemeentebestuur van Borgerhout, Antwerpen, 1998, (uit het handelsblad van 7 oktober 1989 van de hand van Dr. August Snieders).
- J.-B. STOCKMANS, *Kasteelen en lusthoven van Deurne en Borgerhout. Voorafgegaan door de Geschiedenis van Borgerhout sedert de scheiding 1836-1896*, Brecht, 1902.
- J. VANDENBREEDEN EN F. DIERKENS-AUBRY (EDS.), *De 19de Eeuw in België. Architectuur en Interieurs*, Tielt, 1994.
- L. CLOQUET, *Traité d'architecture. Eléments de l'architecture, types d'édifices, esthétique, composition et pratique de l'architecture*, Parijs, 1898, vol. 4.
- M. JAENEN, *Typologie van het bouwkundig erfgoed: Geschiedenis van de bouwkunst*, Cursus Artesis Hogeschool, 2012-2013.
- O. VERSCHROEVEN, *Borgerhout onder Deurne*, Borgerhout, 1989.
- S. MIGOM, "Een huis voor de gemeenschap" uit: S. GRIETEN, S. MIGOM, B. SAS (EDS.), *Sterk gebouwd & makkelijk in onderhoud. Ambt en bouwpraktijk van de provinciale architecten in de provincie Antwerpen (1834-1970)*, Brugge, 2006.

BOUWHISTORISCHE ONDERZOEKEN

- A.DEVROE, "Bouwhistorisch onderzoek Districtshuis-Moorkensplein1-Borgerhout", oktober 2011 uit :Masterplan van architect Pat Heylen en Architectenbureau Karel Beeck bvba in opdracht van de stad.
- I. ODA, *Districtshuis Borgerhout*, Monumenten- en Landschapszorg, Artesis Hogeschool Antwerpen, 2012.

ARCHIEF BRONNEN

- Architectuurarchief Provincie Antwerpen
- Rijksarchief Beveren
- Lastenboek (PAA 648 -136 – Gemeentebestuur van Borgerhout (1886) *Bouwing van een gemeentehuis op de plein aan het uiteinde der Eliaertsstraat*).
- Stadsarchief Antwerpen

DIGITALE BRONNEN

- <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/dibe/geheel/20654>, laatst geraadpleegd 19 augustus 2016.

3. INVENTARIS VAN DE ERFGOEDELEMENTEN – HUIDIGE TOESTAND

De huidige toestand wordt geïllustreerd met recente plannen en foto's die een duidelijk beeld moeten geven van het onroerend erfgoed. De bedoeling van de inventarisatie is een basis aan te reiken om uitspraken te kunnen doen over de noodzakelijke beheersmaatregelen tot op het gewenste detailniveau. De inventarisatie omvat ook een diagnosesnota van de verschillende onderdelen.

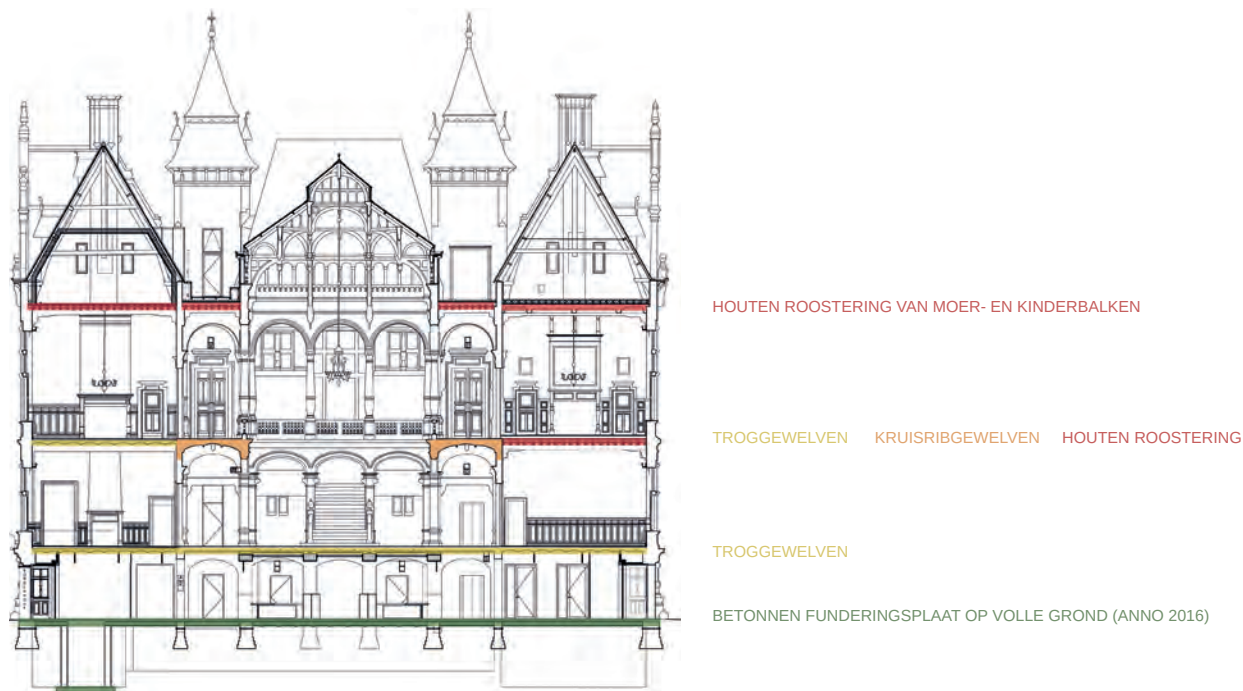
3.1. OPMETINGSPLANNEN BESTAANDE TOESTAND

De opmetingsplannen werden opgenomen in een bijlage 7. Gezien het Districtshuis tijdens de opmaak van dit beheersplan in werfphase is, wordt de 'toekomstige toestand' als huidige toestand beschouwd. Indien bepaalde afwerkingen dateren van tijdens de herinrichtingswerken anno 2016 wordt dit zo vermeld.

3.2. INVENTARIS

3.2.1. CONSTRUCTIEVE OPBOUW

De basis van de bestaande bovengrondse constructie wordt gevormd door een massiefbouw met dragende muren voor de verticale elementen en troggewelven of houten roosteringen van moer- en kinderbalken voor de horizontale elementen. De vloer tussen de vestibule en de gaanderij is echter opgebouwd uit kruisribgewelven. Het gebouw is gedeeltelijk onderkelderd. De daken worden gedragen door traditionele houten kapconstructies.

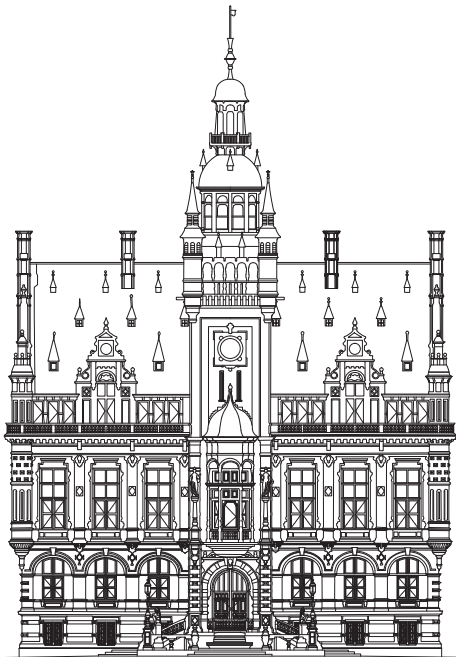

DWARSSNEDE MET AANDUIDING STRUCTURELE HORIZONTALE ELEMENTEN - NIET OP SCHAAL

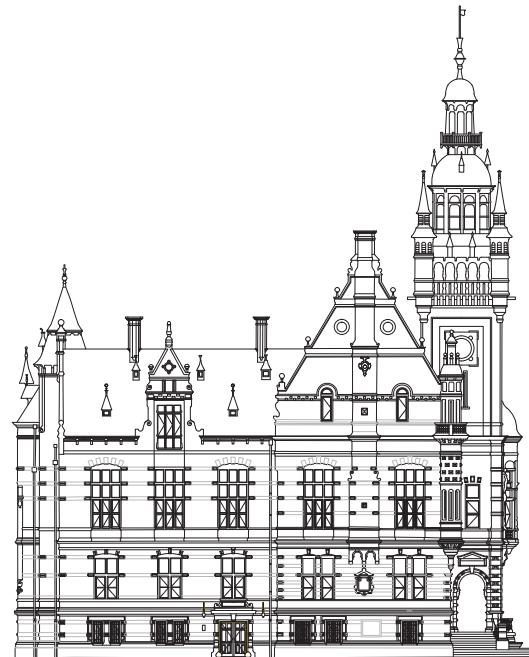
3.2.2. EXTERIEUR

1. GEVELS

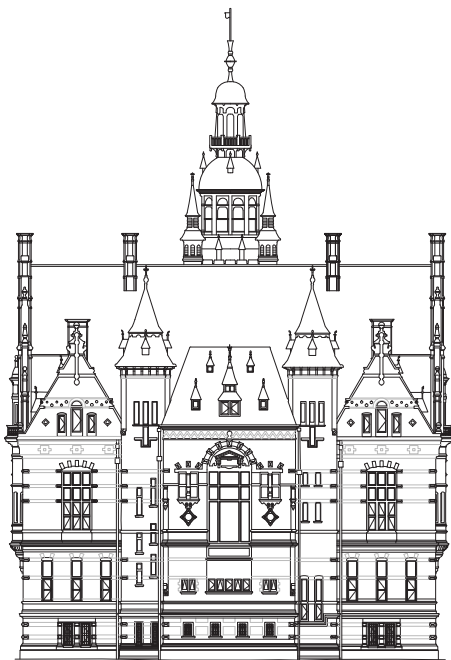
De materialiteit van de gevels wordt aangeduid op de verschillende gevelaanzichten door middel van een collage. Per gevelaanzicht wordt een gevelfragment uitgelicht met bijhorende gevelaanwijzer. Deze gevelaanwijzer met legende geeft de aanwezige materialen per gevelfragment weer. Onderaan worden de materialen telkens geïllustreerd door middel van foto's. Het buitenschrijnwerk wordt in het volgende hoofdstuk besproken.

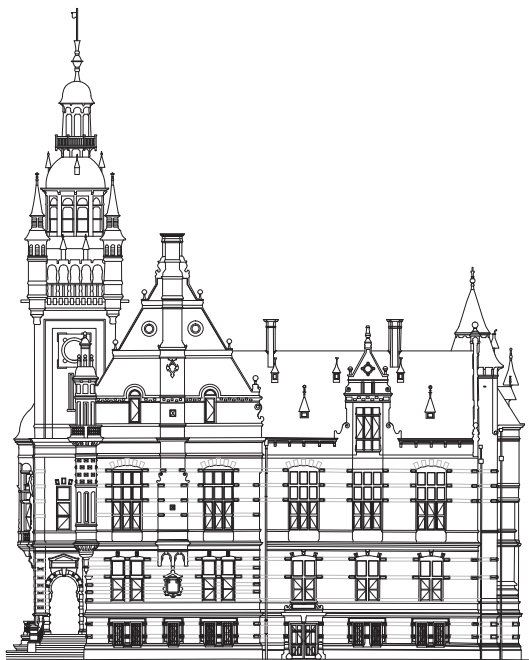
NOORDGEVEL

OOSTGEVEL

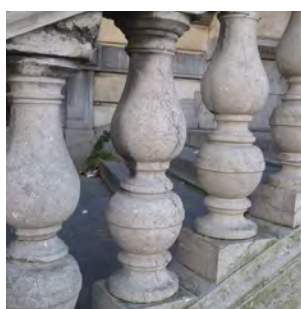
ZUIDGEVEL

WESTGEVEL

NOORDGEVEL

De rijk uitgewerkte noordgevel, tevens voorgevel, wordt centraal gedomineerd door een vierkante toren met hoektorentjes en polygonale opengewerkte bekroning. Onder de toren bevindt zich een portiek met rondbogi-ge toegangen aansluitend bij de rondboogvensters van de eerste verdieping. De portiek is bereikbaar via een bordes met dubbele hardstenen steektrap bekroond met schilddragende leeuwen. De smeedijzeren lantaarns op de blauwe hardstenen trappalen zijn origineel zo voorzien. Op de bel-etage prijkt een driezijdige erker die wordt geflankeerd door vrouwenbeelden die gelden als symbolen van Krachtdadigheid-Rechtvaardigheid en Voorzichtigheid-Gelijkheid. De gevel is opgebouwd uit zeven traveeën en drie bouwlagen op een sokkelvormige onderste laag. De bovenste bouwlaag is uitgewerkt als een mezzaninoverdieping met balustrade, hoektorentjes, dakvensters en verhoogde halsgevel onder fronton. Qua materialisatie wordt baksteen afgewisseld met verschillende soorten natuursteen voor de constructieve elementen en decoratieve renaissance-motieven.

PARAMENTSTEEN ROOD/ORANJE BAKSTEEN

BLAUWE HARDSTEEN VAN ECAUSSINNES

MONUMENTALE BORDESTRAP MET BALUSTRADE EN PILASTERS, VOETSTUKKEN LANTAARNS, PLINTEN, RAAMDORPELS, CORDON- EN KROONLIJSTEN, BANDEN TUSSEN BOSSAGEWERK IN SOKKEL, RAAMOMLIJSTINGEN MET DIAMANTKOPPEN IN SOKKEL EN DEKSTENEN BALUSTRADES

WITTE STEEN ROCHE D'EUVILLE

BOSSAGEWERK SOKKEL, SPEKLAGE, NEGBLOKKEN, CONSOLES, SLUITSTENEN, DECORATIEF BEELDHOUWERK, PILASTERS, MONELN, RAAMOMLIJSTINGEN, BOVENDORPELS, ARCHITRAVEN, KROONSTUKKEN TORENTJES EN FRONTONS VERHOOGDE HALSGEVELS

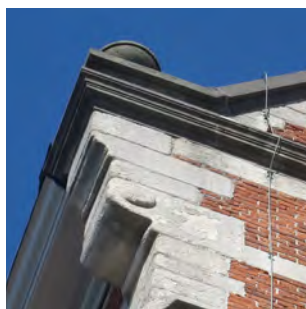
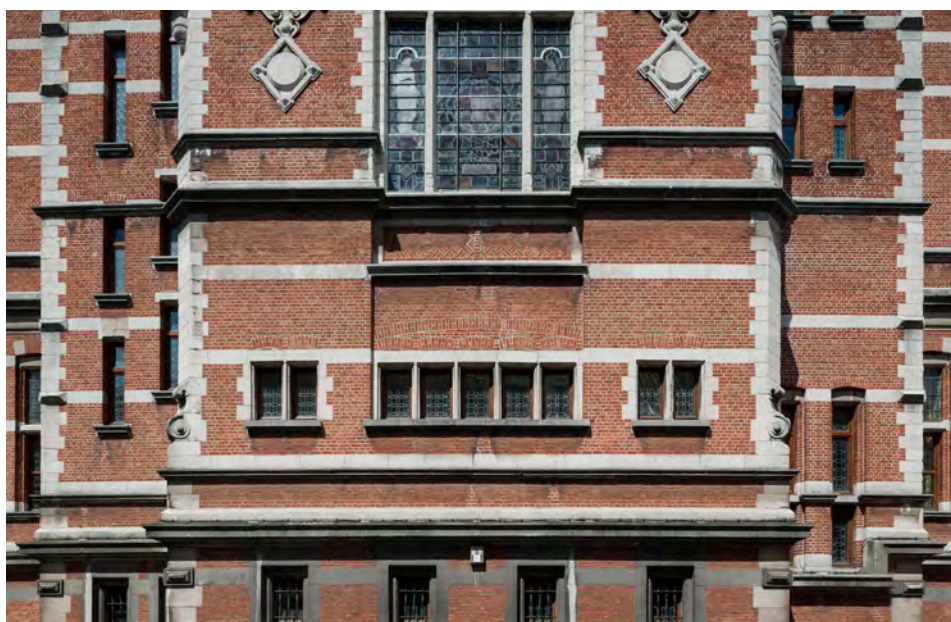
WITTE STEEN BLANC ROYAL VAN SAVONNIÈRE

BALUSTERS BALUSTRADE MEZZANINOVERDIEPING

GEVELAANWIJZER NOORDGEVEL

ZUIDGEVEL

De zuidgevel, tevens achtergevel, is opgebouwd volgens vijf traveeën en twee bouwlagen op een sokkelvormende onderlaag. De gevel bestaat uit baksteenparament dat wordt afgewisseld met verschillende soorten natuursteen voor de constructieve elementen en de decoratieve renaissancemotieven. Centraal wordt de naar voorspringende middenpartij geflankeerd door vierkante torens. De gevel is verder voorzien van rechthoekige vensters met natuurstenen monelen of kruisverdelingen. In de middenpartij bevindt zich op de tweede bouwlaag een monumentaal, koud geplaatst, glas-in-lood paneel.

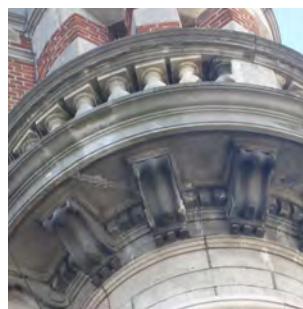
- PARAMENTSTEEN ROOD/ORANJE BAKSTEEN
- BLAUWE HARDSTEEN VAN ECAUSSINNES
PLINTEN, BANDEN SOKKEL, RAAMDORPELS, CORDON- EN KROONLIJSTEN EN RAAMOMLIJSTINGEN
MET DIAMANTKOPPEN IN SOKKEL
- WITTE STEEN ROCHE D'EUVILLE
SPEKLAGEN, NEGBLOKKEN, CONSOLES, SLUITSTENEN, DECORATIEF BEELDHOUWWERK, PILASTERS,
MONELN, RAAMOMLIJSTINGEN, BOVENDORPELS EN ARCHITRAVEN

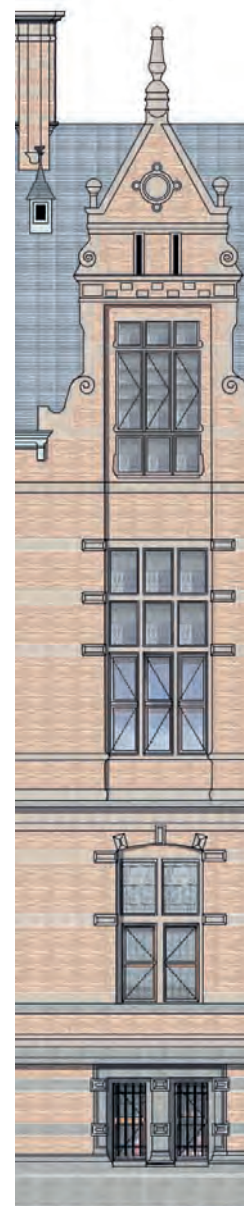
GEVELAANWIJZER ZUIDGEVEL

OOST- EN WESTGEVEL

De oost- en westgevels zijn praktisch elkaars spiegelbeeld. De uit vijf traveeën bestaande gevels zijn net zoals de andere gevels opgebouwd uit twee bouwlagen op een sokkelvormende kelderverdieping. De traveeën die aansluiten bij de voorgevel verspringen licht ten opzichte van de anderen en worden ter hoogte van de voorgevel beëindigd met vooruitspringende hoektorentjes. Ook hier wordt baksteenparament afgewisseld met natuurstenen delen. Het zijn voornamelijk rechthoekige vensters met kruiskozijnen die de gevels domineren. De oostelijke zijgevel bevat naast een gedenksteen voor gesneuvelde politie-agenten ook één ter nagedachtenis van Borgerhoutse koloniale naar ontwerp van Rik Sauter (1951).

- PARAMENTSTEEN ROOD/ORANJE BAKSTEEN
- BLAUWE HARDSTEEN VAN ECAUSSINNES
PLINTEN, BANDEN SOKKEL, RAAMDORPELS, CORDON- EN KROONLIJSTEN EN RAAMOMLIJSTINGEN
MET DIAMANTKOPPEN IN SOKKEL
- WITTE STEEN ROCHE D'EUVILLE
SPEKLAGEN, NEGBLOKKEN, CONSOLES, SLUITSTENEN, DECORATIEF BEELDHOUWWERK, PILASTERS,
MONELN, RAAMOMLIJSTINGEN, BOVENDORPELS EN ARCHITRAVEN
- WITTE STEEN BLANC ROYAL VAN SAVONNIÈRE
BALUSTERS BALUSTRADE MEZZANINOVERDIEPING

GEVELAANWIJZER OOSTGEVEL

2. BEELDHOUWWERK

De voorgevel van het Districtshuis is rijkelijk versierd met allerlei natuurstenen ornamenten en beeldhouwwerken. Onderstaande foto's zoomen in op een aantal beeldengroepen.

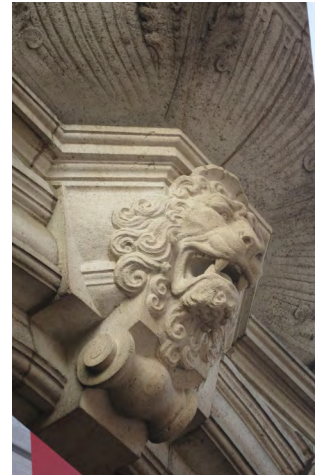
1.

2.

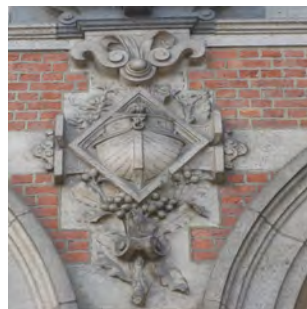
3.

4.

5.

6.

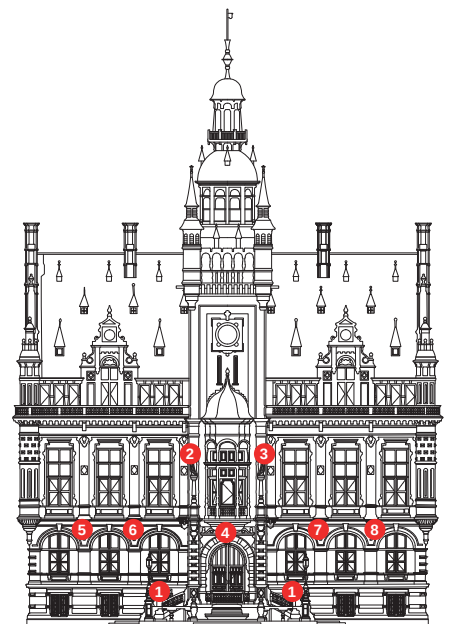

7.

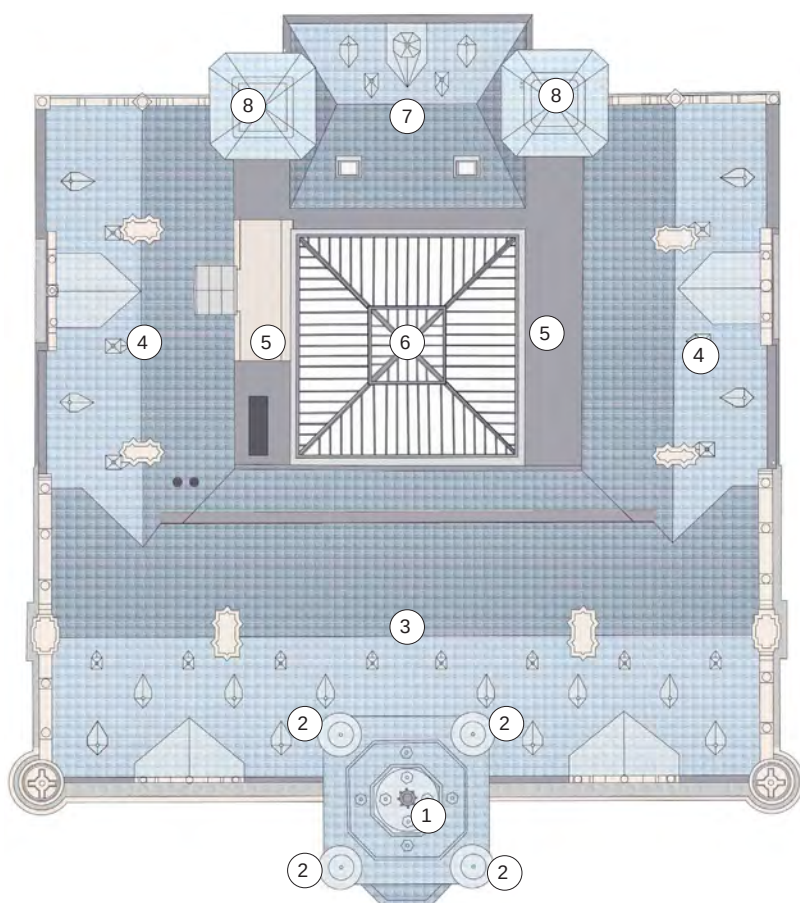
8.

1. SCHILDDRAGENDE LEEUWEN TER HOOGTE VAN DE MONUMENTALE TRAPPENPARTIJ
2. GEVELBEELD AAN DE LINKERKANT VAN DE ERKER DAT DE DEUGD VAN DE VOORZICHTIGHEID VOORSTELT EN WERD UITGEVOERD DOOR ALFONS LAMBERT BAGGEN IN 1905
3. GEVELBEELD AAN DE RECHTERKANT VAN DE ERKER DAT DE DEUGD VAN DE KRACHTIGHEID VOORSTELT EN WERD UITGEVOERD DOOR ALFONS LAMBERT BAGGEN IN 1905
4. LEEUWENKOP TER VERSIERING VAN DE KRAAGSTEEN ONDERAAN DE ERKER
5. GEVELDECORATIE IN DE VENSTERZWIK VAN DE BEL-ÉTAGE - VOORSTELLING VAN DE WELVAART DOOR DE LANDBOUW MET KORENSCHOOF EN -AREN
6. GEVELDECORATIE IN DE VENSTERZWIK VAN DE BEL-ÉTAGE - VOORSTELLING VAN DE WELVAART DOOR BLOEIENDE HANDEL MET SCHIP, FRUIT EN BLOEMEN
7. GEVELDECORATIE IN DE VENSTERZWIK VAN DE BEL-ÉTAGE - VOORSTELLING VAN DE WELVAART DOOR DE WERELDOMVATTENDE HANDELSBETREKKINGEN MET DE WERELDBOL
8. GEVELDECORATIE IN DE VENSTERZWIK VAN DE BEL-ÉTAGE - VOORSTELLING VAN MINERVA, DE ROMEINSE GODIN VAN DE WIJHEID, WETENSCHAP, KUNST EN HANDVAARDIGHEID

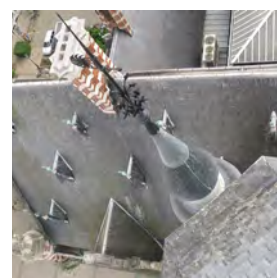
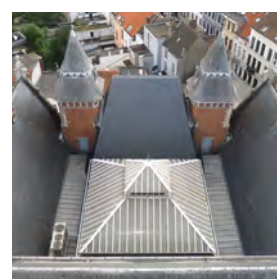
3. DAKEN

De daken en torenspillen van het Districtshuis zijn met leien bedekt en afgewerkt met sierlijke schoorstenen in bak- en natuursteen en grote en kleine dakkapellen met koperen ornamenten bekroond. Oorspronkelijk kwamen deze natuurstenen leien uit de groeven van Herbeumont of Geripont. Elke lei werd origineel met twee gegalvaniseerde nagels op een houten bebording vastgehecht. Van 1985 tot 1986 vonden er onder andere restauratiewerken plaats aan de daken en de toren onder leiding van architect R.Dockx. Het is waarschijnlijk in deze fase dat de binnendaken met asbestleien werden bedekt. In 2014-2015 werden deze asbestleien echter terug vervangen door natuurleien. Een jaar eerder werd ook de bedaking van de klokkentoren en lantaarn vervangen. Tijdens de laatste restauratiefase in 2016/2017 zullen nog een aantal dakwerken plaatsvinden; de centrale koepel wordt voorzien van nieuwe structurele beglazing, op één van de binnendaken wordt een nieuwe dakkapel met zinken bekleding voorzien aansluitend bij het nieuw dakterras, er worden twee dakvlakramen geplaatst in het binnendakvlak van de achterbouw en de dakzone rond de koepel wordt geïsoleerd en voorzien van een nieuwe waterdichting.

① TORENSPIL MET KLOKVORMIGE KOEPELDAKEN	⑤ PLAT DAKGEDEELTE IN EPDM
② TORENTJES MET NAALDVORMIGE DAKEN	⑥ KOEPEL MET STRUCTURELE BEGLAZING
③ VOORBOUW MET ZADELDAK	⑦ ACHTERBOUW MET TENTDAK
④ RECHTER- EN LINKER VLEUGEL MET ZADELDAK	⑧ VIERKANTE TORENDAKEN

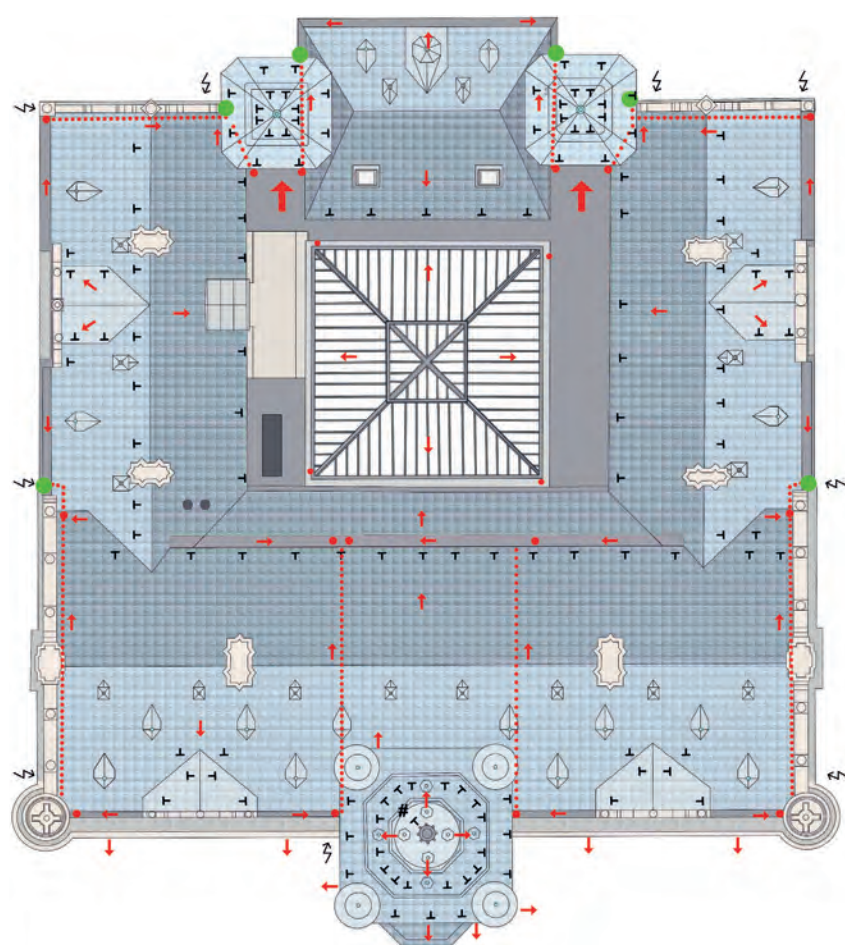
 NATUURLEIEN	 ZINK	 WITTE NATUURSTEEN
 LOOD	 STRUCTURELE BEGLAZING	 BLAUWE HARDSTEEN

De regen van de daken wordt naar de straatriolering afgevoerd via koperen regenbuizen met gietijzeren voetstukken. Bovenaan zijn de regenafvoeren voorzien van koperen vergaarbakken. Opvallend is dat er geen verticale regenafvoeren zichtbaar zijn ter hoogte van de voorgevel. Het regenwater van de voorste dakvlakken wordt namelijk via regenbuizen in houten omkastingen doorheen de zolder naar andere afvoeren geleid. Ook bij de achterse buitendakvlakken van de zijvleugels gaat men op deze manier te werk. Het regenwater wordt steeds naar de afvoeren geleid via houten bakgoten bekleed met lood. Voor de centrale toren vooraan en voor de uitkragende natuurstenen balkons wordt er gewerkt met spuwers.

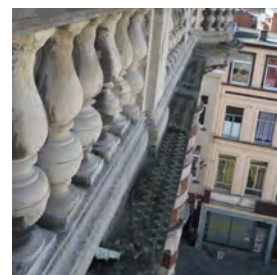
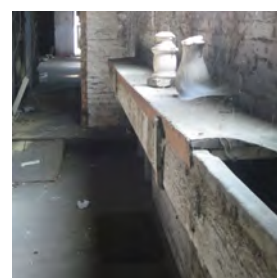
Wat betreft de toegankelijkheid zijn er op een aantal plaatsen ladderhaken aangebracht. Het hoogste punt van de centrale toren kan bereikt worden via een buitentrapp ladder.

De daken zijn voorzien van een bliksemafleidingssysteem.

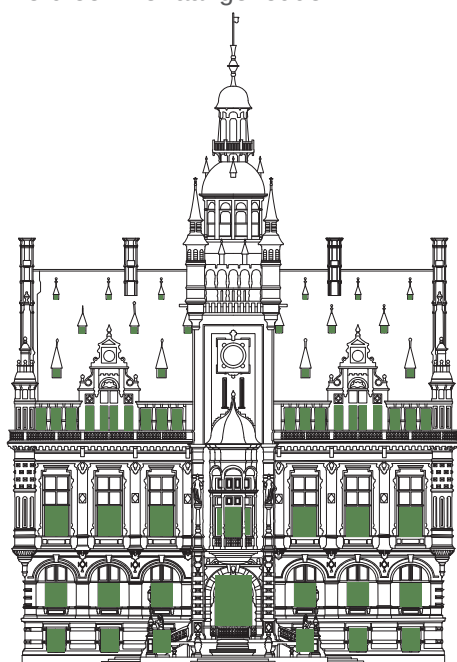
- VERTICALE REGENAFVOER NAAR STRAATRIOLERING
- AFVOER
- ... HORIZONTALE REGENAFVOER
- ➔ RICHTING AFVOER REGENWATER

- ⊥ LADDERHAKEN
- # LADDER
- ⚡ BLIKSEMAFLEIDER

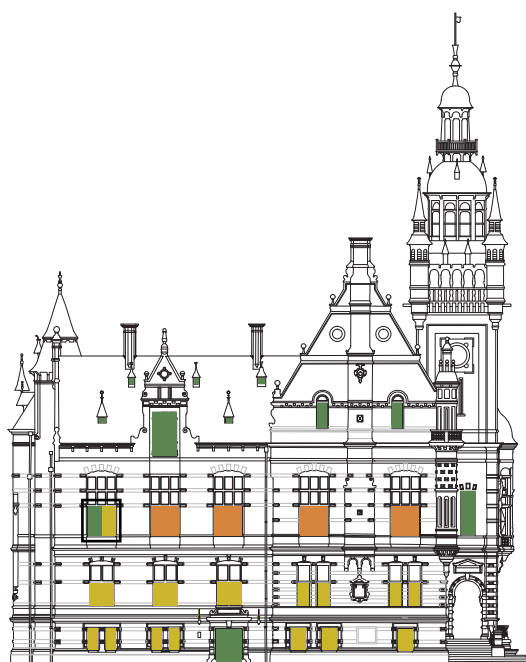

4. BUITENSCHRIJNWERK

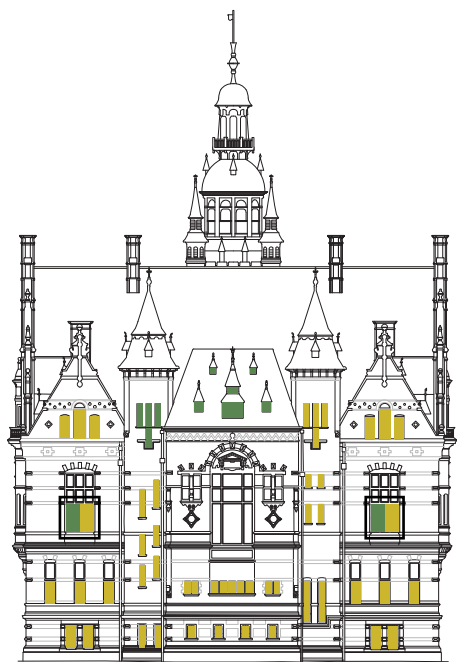
Het bestaande buitenschrijnwerk werd op systematische wijze geïnventariseerd. Allereerst wordt er een overzicht gegeven van de verschillende types schrijnwerk op de gevelaanzichten. Vervolgens wordt elke type kort besproken, gesitueerd in de tijd en geïllustreerd aan de hand van foto's. De inventarisatie van het buitenschrijnwerk is gebaseerd op de studie van Anton Venhuizen die kan worden teruggevonden in bijlage 8 bij dit beheersplan. In de studie wordt een onderscheid gemaakt tussen schrijnwerk dat dateert uit drie periodes; oud schrijnwerk, vernieuwd schrijnwerk naar oud model en recent vernieuwd modern schrijnwerk. Dit systeem werd ook hier aangehouden.

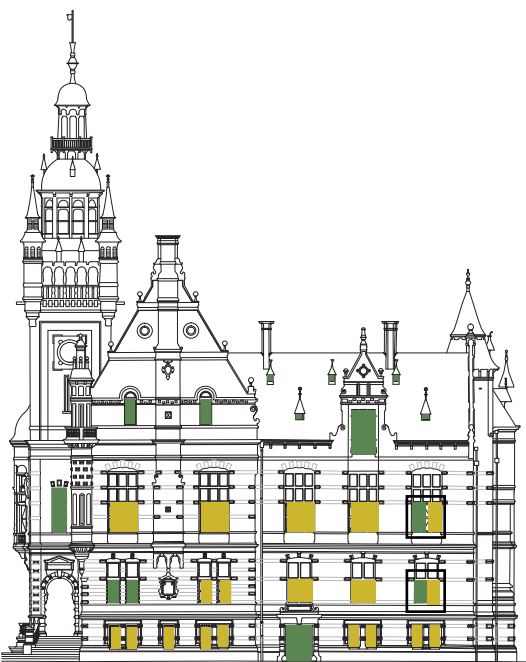
NOORDGEVEL

OOSTGEVEL

ZUIDGEVEL

WESTGEVEL

- OUD
- VERNIEUWD NAAR
OUD MODEL
- RECENT VERNIEUWD
MODERN SCHRIJNWERK
- MET VOORZETRAAM

OUD BUITENSCHRIJNWERK

Het Districtshuis was origineel voorzien van eiken schrijnwerk ingevuld met glas-in-lood panelen. Vermoedelijk zijn de ramen die aangeduid worden op de gevelaanzichten als oude ramen, de originele ramen. Dit is echter niet met zekerheid te zeggen gezien er verschillende herstellingen en verbouwingen werden uitgevoerd die een eenduidige datering onmogelijk maken. In vele gevallen werd het glas-in-lood in een los kader geplaatst aan de binnenzijde en werd er in de eigenlijke sponningen een vlakglas geplaatst. Er werd niet overal hetzelfde hang- en sluitwerk gebruikt: representatieve ruimtes hebben gesmeed neo-rennaissance hang- en sluitwerk terwijl andere ruimtes industrieel vervaardigd en standaard hang- en sluitwerk bevatten. Voornamelijk de verscheidene paumellen ogen modern en zijn waarschijnlijk aangebracht tijdens latere restauratiewerken. Dergelijk type paumel geraakte in gebruik vanaf 1920, daarvóór is dit model eerder zeldzaam. Het oud schrijnwerk is voornamelijk terug te vinden in de voorgevel en op zolder. Ook de toegangdeuren aan voor- en zijgevels maken deel uit van het oude schrijnwerk. De ramen op plintniveau zijn voorzien van smeedijzeren dievenijzers.

ZIJTOEGANG OOSTGEVEL

HOOFDTOEGANG NOORDGEVEL

RAAM VOORGEVEL PLINTNIVEAU

RAAM +1 TOREN WESTGEVEL

DETAIL RAAMVLEUGEL

DETAIL SLUITWERK

DETAIL HANGWERK

DETAIL RECENT GEWAPEND GLAS

VERNIEUWD BUITENSCHRIJNWERK NAAR OUD MODEL

Het vernieuwde schrijnwerk naar oud model vinden we terug in het grootste deel van het gebouw. Het betreft kundig gemaakt eiken schrijnwerk met behoud van de oude spanjoletten of pendules. Het schrijnwerk is voorzien van enkel glas, de oude glas-in-loodramen zijn in een los messing kader achter het vlakglas geplaatst. In veel gevallen zijn de ramen voorzien van een rubberen, ingefreesde tochtdichting. Kleinere ramen (toiletten traphal achtergevel) zijn niet voorzien van extra tochtprofielen en hebben eenvoudig en modern hang- en sluitwerk. Opvallend is dat de ramen in de linkerzijgevel weinig uniformiteit vertonen in houtsecties. Dit kan te wijten zijn aan verschillende restauratiefases. Op een aantal plaatsen fungeert het originele houten schrijnwerk als voorzetraam aan de binnenzijde. Het glas-in-lood is op deze plaatsen wel in het vernieuwde schrijnwerk

aan de buitenzijde geplaatst. Gezien het gebruik van de paumellen met afgeronde schroefplaten en kruiskop-schroeven kan het vernieuwde schrijnwerk gedateerd worden vanaf 1980. Uit de archiefdocumenten blijkt dat er van 1985 tot 1986 restauratiewerken aan het exterieur werden uitgevoerd. De gevels, de daken, de toren en het schrijnwerk werden toen onder handen genomen. Dit type schrijnwerk dateert dus vermoedelijk van uit deze periode.

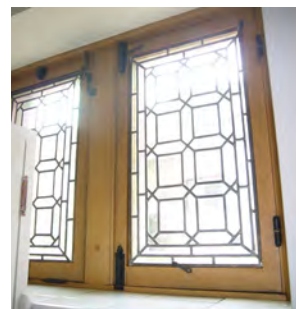
OUD VOORZETRAAM +2

DETAIL OUD VOORZETRAAM MET VERNIEUWD SCHRIJNWERK LANGS BUITEN

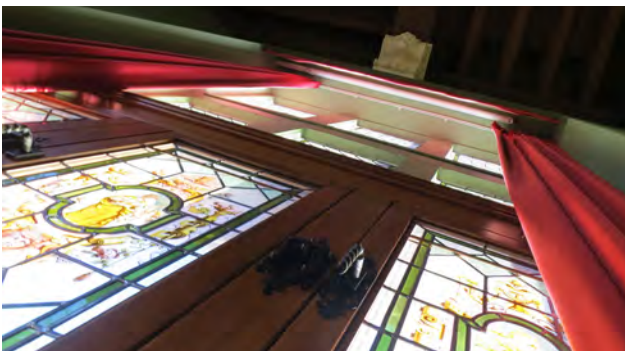
DETAIL SLUITWERK

RAAM ACHTERGEVEL +0

RECENT VERNIEUWD MODERN SCHRIJNWERK

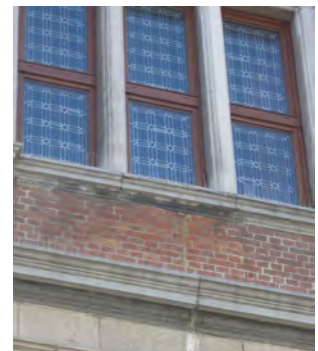
Het recent vernieuwde moderne schrijnwerk is alleen te vinden aan de oostgevel op de tweede verdieping in de trouw- en collegezaal. Het schrijnwerk is hier van het hedendaagse type met meertrapse profielen en rubberen tochtichting. Er werd geen isolerende beglazing geplaatst.

INTERIEURZIJD RECENT SCHRIJNWERK KANTOOR DISTRICTSVORZITTER

DETAIL RAAMVLEUGEL

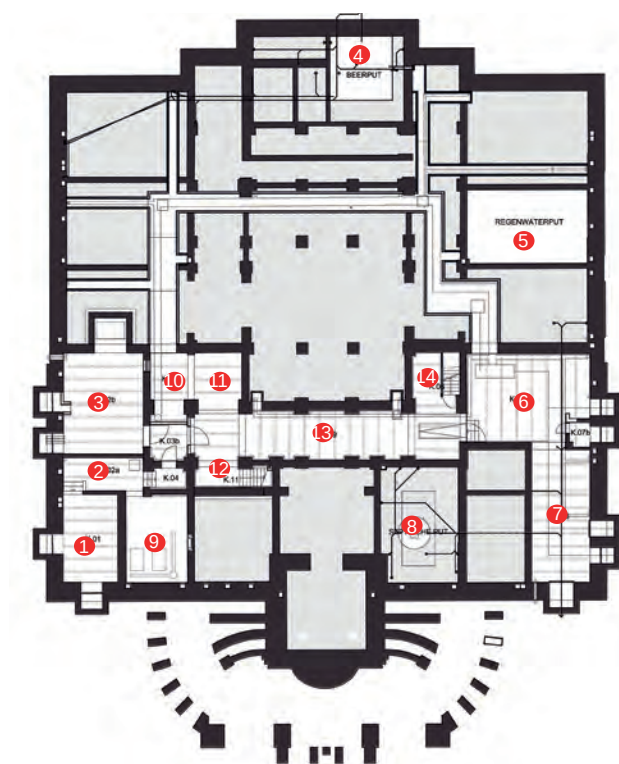

RECENT SCHRIJNWERK +2

3.2.3. INTERIEUR

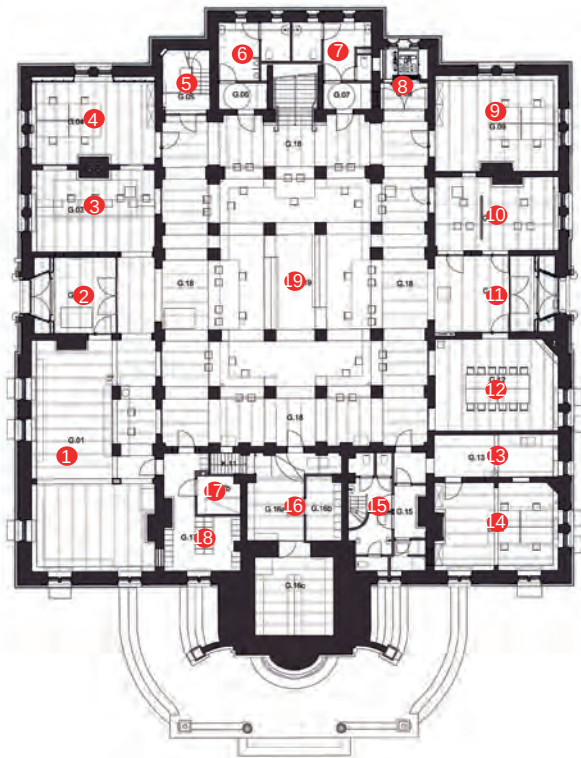
Bijlage 7 bij dit beheersplan omvat een inventaris per ruimte van de gelijkvloerse, eerste- en tweede verdieping. Deze nulmeting bevat naast een foto per ruimte ook een beschrijving van de afwerking van elke ruimte en dit van vóór en na de werkzaamheden anno 2016/2017. De inventaris werd in 2015 opgesteld door Karuur architecten op vraag van het agentschap Onroerend Erfgoed in functie van de indiening van de bouwaanvraag voor de herinrichtingswerken van het Districtshuis. De kelder en zolder werden niet per ruimte in kaart gebracht gezien hun minder waardevolle karakter. Na de restauratiewerken zal de kelder volledig gebruikt worden voor de integratie van technische installaties. De zolder wordt momenteel al gedeeltelijk ingenomen door luchtgroepen voor de verwarming van de trouw-, feest- en raadzaal op de onderliggende verdieping. De oostvleugel zal na de werken volledig ten dienste staan van de refter die als een box-in-box onder de spantconstructie wordt geplaatst.

De grondplannen op de volgende pagina's tonen de functionele invulling van de verschillende ruimtes van het gebouw na de geplande restauratiewerkzaamheden.

PLAN KELLER -1

1. KRUIPRUIMTE
2. ANNEX STOOKRUIMTE
3. HOOGSPANNINGSCABINE
4. OUDE BEERPUT
5. REGENWATERPUT
6. VENTILATIE
7. KRUIPRUIMTE
8. SEPTISCHE PUT
9. STOOKRUIMTE
10. ELEKTRICITEITSMETERS
11. DATA MANAP
12. TRAP NAAR +0
13. GANG
14. OUDE TRAP NAAR +0

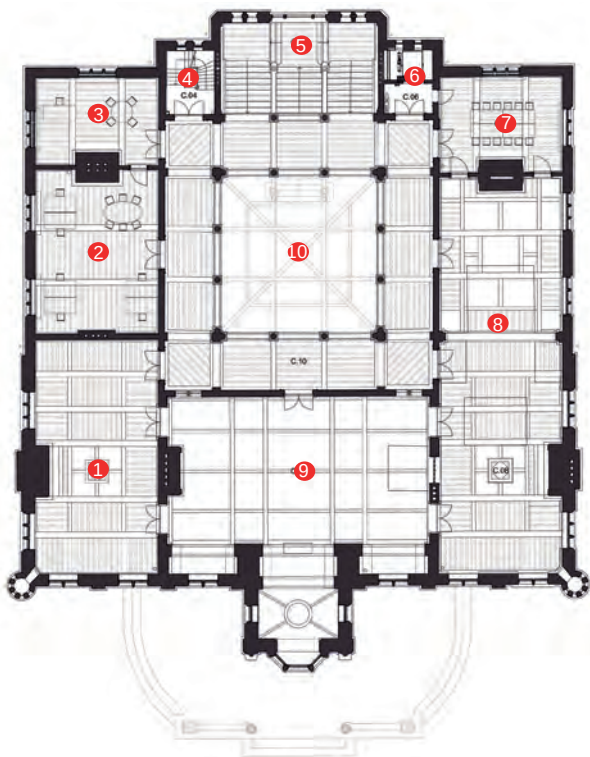
PLAN GELIJKVLOERS +0

1. WACHTRUIMTE
2. TOEGANG BEZOEKERS
3. BALIE
4. FLEXPLEKKEN
5. VLUCHTTRAP
6. SANITAIR MANNEN
7. SANITAIR VROUWEN
8. LIFT
9. FLEXPLEKKEN
10. LOKETTEN
11. PERSONEELSTOEGANG
12. VERGADERZAAL
13. KOFFIECORNER
14. FLEXPLEKKEN
15. SANITAIR PERSONEEL
16. OPSLAG
17. EHBO
18. LOCKERS
19. LOKETTEN

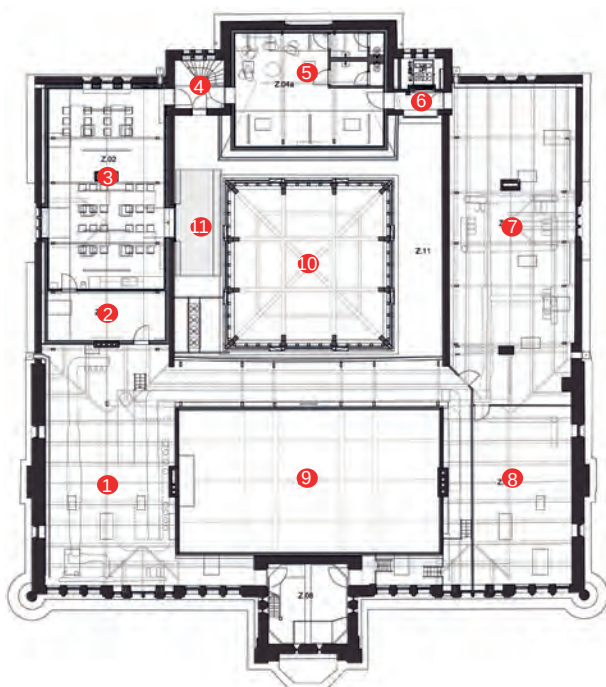
PLAN EERSTE VERDIEPING +1

1. DISTRICTSWERKING
2. DISTRICTSWERKING
3. DISTRICTSWERKING
4. SANITAIR
5. VLUCHTTRAP
6. BORDESTRAP TUSSEN +0 EN +1
7. LIFT
8. DISTRICTSWERKING
9. VERGADERZAAL 12 P
10. VERGADERZAAL 43 P
11. DISTRICTSWERKING
12. KOUDE KEUKEN/LOCKERS
13. CEREMONIELE TOEGANG
14. DISTRICTSWERKING
15. VESTIBULE

PLAN TWEEDE VERDIEPING +2

1. TROUWZAAL
2. DISTRICTSSCHEPEN
3. VOORZITTER
4. VLUCHTTRAP
5. MONUMENTALE TRAP +0 EN +1
6. LIFT
7. VERGADERZAAL
8. RAADZAAL
9. FEESTZAAL
10. GALERIJ

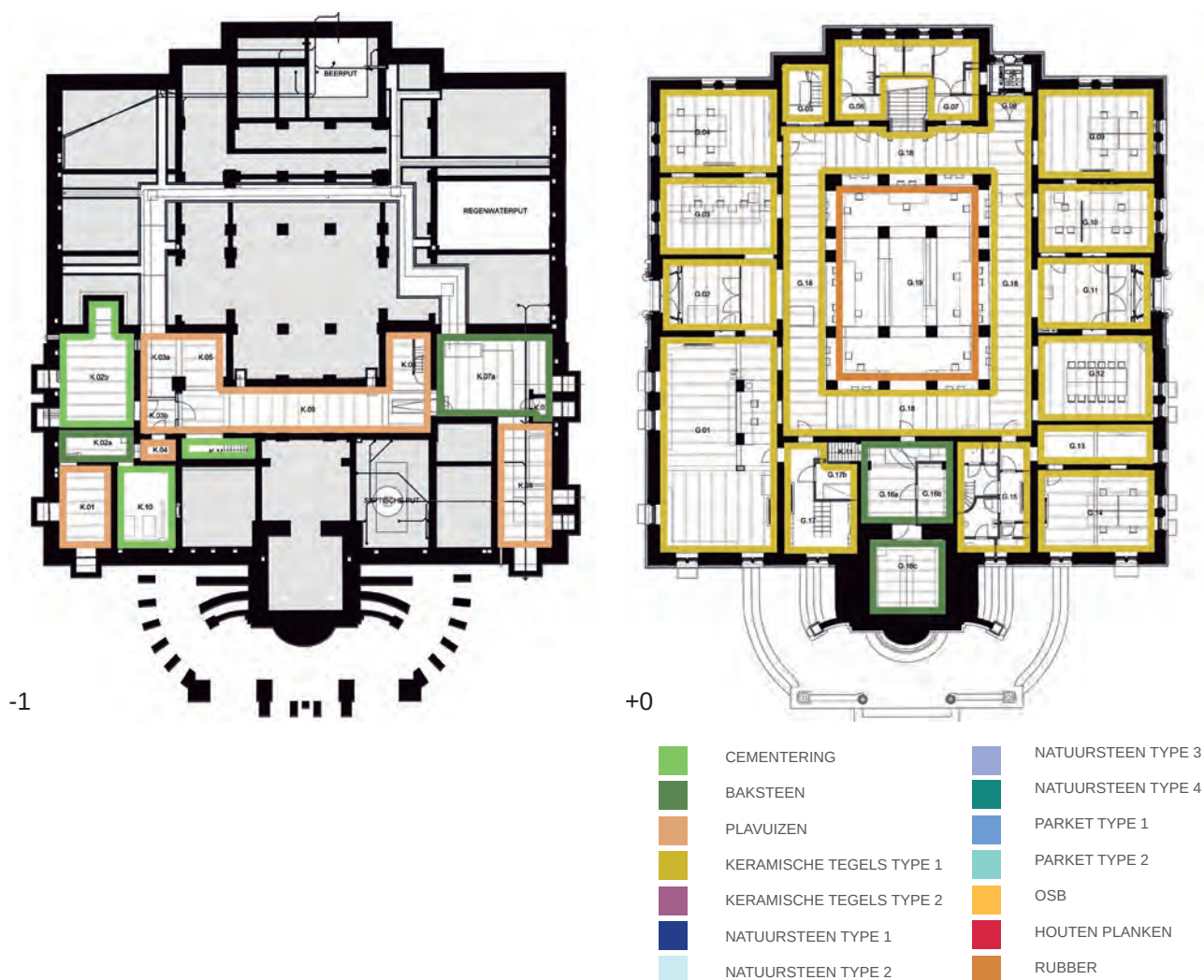

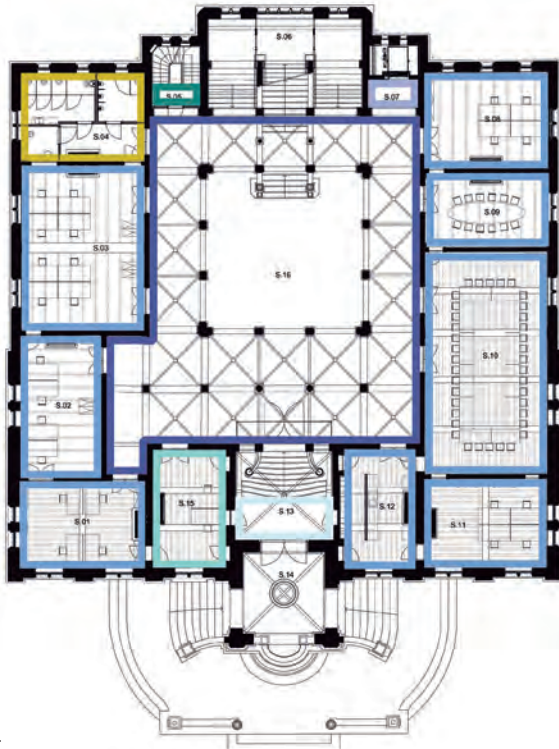
PLAN ZOLDER +3

1. ZOLDER
2. KUISBERGING
3. REFTER
4. VLUCHTTRAP
5. ZITHOEK MET SANITAIR
6. LIFT
7. ZOLDER
8. ZOLDER
9. KOEPEL ONTVANGSTZAAL
10. KOEPEL
11. TERRAS

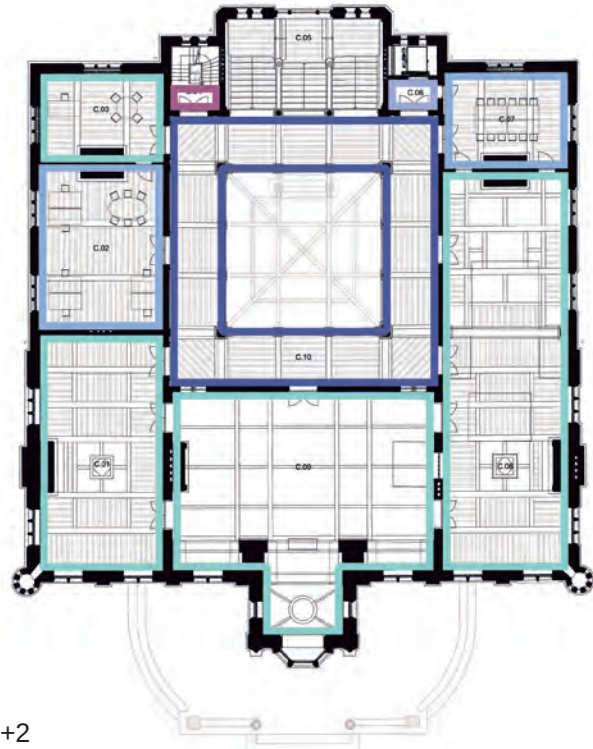
1. VLOERAFWERKING

De bestaande vloerafwerking werd geïnventariseerd en samengevat op grondplannen van de bestaande toestand. Naast een aanduiding op plan worden de verschillende materialen kort besproken en verduidelijkt door foto's. Voornamelijk de kelder, de eerste en de tweede verdieping zijn nog voorzien van hun originele vloerafwerking. Tijdens de restauratiewerken in 2016/2017 wordt de gelijkvloerse verdieping grondig aangepakt maar met respect voor de originele keramische tegelvloer. Waar mogelijk worden deze vloeren gerecupereerd en aangevuld met gelijkaardige tegels volgens eenzelfde patroon. Het is ook tijdens deze werken dat de minder waardevolle vloeren (lino en vaste tapijt) op de bovenliggende verdiepingen worden vervangen door parketvloeren naar oud model. De zoldervloeren worden over de volledige oppervlakte geïsoleerd.

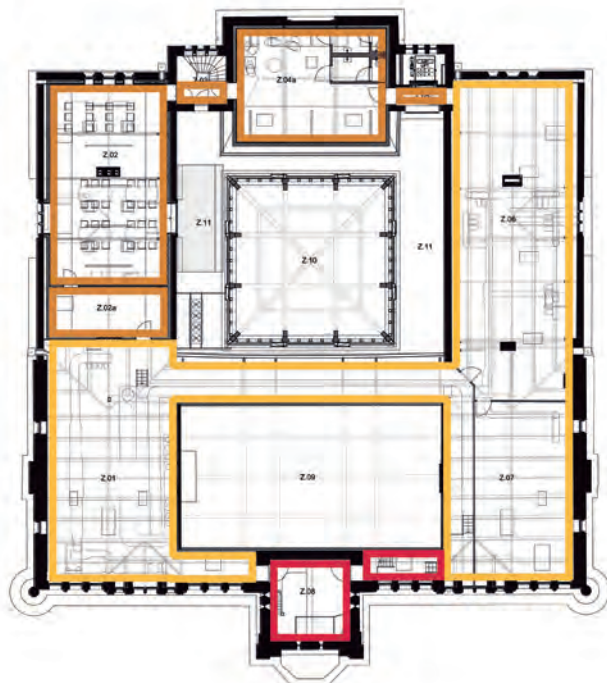

+1

+2

+3

CEMENTERING	NATUURSTEEN TYPE 3
BAKSTEEN	NATUURSTEEN TYPE 4
PLAVUIZEN	PARKET TYPE 1
KERAMISCHE TEGELS TYPE 1	PARKET TYPE 2
KERAMISCHE TEGELS TYPE 2	OSB
NATUURSTEEN TYPE 1	HOUTEN PLANKEN
NATUURSTEEN TYPE 2	RUBBER

BAKSTEEN

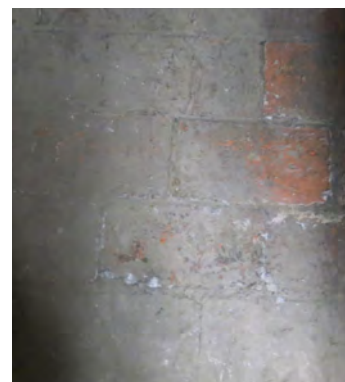
In de kelder en in enkele delen van de gelijkvloerse verdieping bevindt zich een bakstenen vloer (9 x 17,5 cm) volgens halfsteensverband. Waarschijnlijk betreft het hier een Booms formaat (17,8 x 8,7 x 4,3 cm). Boomse bakstenen zijn ongelijk in vorm en verschillen in kleuren. Vanwege zijn lage kostprijs en goede weerstand tegen hitte is dit een logische keuze als vloerbedekking in de kelder aan de stookovens.

BAKSTEEN

PLAVUIZEN

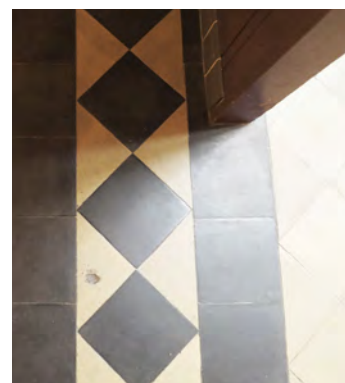
De andere delen van de kelder zijn bedekt met keramische tegels (estriken of plavuizen) van 21,5 bij 11 cm. Dit type wordt vaak toegepast in utilitaire ruimtes en is eigenlijk een plat verwerkte 'steeksteen' van ongeveer 3 cm dik. Aan de grote gelijkvormigheid van de tegel is zichtbaar dat het om de machinale variant gaat. Naar alle waarschijnlijkheid betreft het hier de originele vloer.

PLAVUIZEN

KERAMISCHE TEGELS TYPE 1

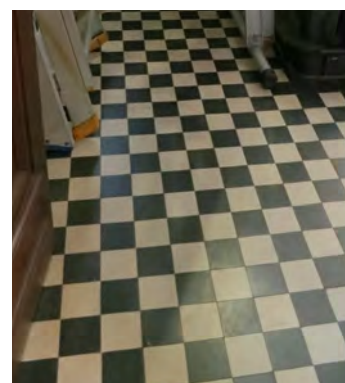
Tijdens de restauratiewerken in 2016/2017 worden de originele beige/gele keramische tegelvloer in diagonaalpatroon (20 X 20 cm) zo goed als mogelijk gerecupereerd en waar nodig aangevuld met gelijk(waardige heden-daagse keramische vloer (15 x15 cm). De nieuwe tegels zijn ongeglazuurde, drooggeperste, dubbelgebakken en volledig gesinterde vloertegels. Ze hebben een natuurlijke en matte toplaag schakering en zijn niet voorzien van een print. De zone tussen deuropeningen of twee kolommen wordt versierd met een zwarte keramische tegels.

KERAMISCHE TEGELS TYPE 1

KERAMISCHE TEGELS TYPE 2

Dit type vloer is een tegelvloer met zwarte en witte geglazuurde keramische tegels (10 x 10cm). De tegels zijn volgens een dambordpatroon gelegd. De plint is opgevat als een zwarte hielplint (9cm). Deze afgeronde plint is aangebracht vanuit hygiënisch oogpunt. Deze vloer vinden we terug aan het bordes van de vluchtrap op de tweede verdieping. De vloer werd aangebracht in 1955 in functie van een nieuwe sanitaire inrichting.

KERAMISCHE TEGELS TYPE 2

NATUURSTEEN TYPE 1

De vloeren in de vestibule en de galerij op de eerste en tweede verdieping bestaan uit Naamse plaveien en plaveien van Comblanchien en zijn voorzien van een randversiering. De vloer op de eerste verdieping bestaat uit een diagonaal dambordpatroon met zwarte, grijze en beige tegels van 30 x 30 cm. De grijze en zwarte tegels zijn Naamse plaveien, de beige tegels zijn uitgevoerd in plaveien van Comblanchien. De vloer wordt tussen de pilasters en kolommen versierd door een boord in Naamse zwarte en grijze plaveien. Het centrale middenpaneel is afgeboord met Naamse zwarte plaveien en gele Comblanchien. Op de tweede verdieping bestaat de vloer uit een diagonaal dambordpatroon met zwarte Naamse plaveien en beige plaveien van Comblanchien. De vloer is tussen de pilasters en kolommen

versierd door een boord in Naamse zwarte en grijze plaveien met daartussen Comblanchien. Langsheen de muren is ook een boord aanwezig bestaande uit grijze en zwarte Naamse plaveien. Het betreft de originele vloer zoals beschreven in het lastenboek.

NATUURSTEEN TYPE 2

Deze natuurstenen vloer vinden we enkel terug aan de inkomzone op de eerste verdieping. De vloer is uitgevoerd met Naamse plaveien van 30 x 30cm, waarvan de helft zwarte en de helft grijze tegels. Er is geen boordversiering.

NATUURSTEEN TYPE 3

Dit type betreft een arduinen tegelvloer geplaatst in dambordpatroon. De tegels hebben een afmeting van 33 x 33cm. De vloer is afgewerkt met een lichtgrijze arduinen boord en een zwarte marmeren plint. Dit type is met zekerheid te dateren van 1955, tijdens de installatie van de lift.

NATUURSTEEN TYPE 4

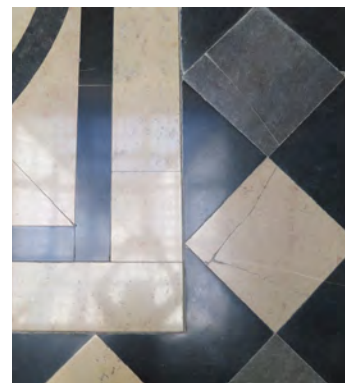
Het bordes van de ingesloten trap op de eerste verdieping is een arduinen tegelvloer, met een tegelafmeting van 39x39cm. De vloer is afgewerkt met een arduinen plint, die doorloopt aan de trap. Deze vloer dateert waarschijnlijk uit 1955.

PARKET TYPE 1

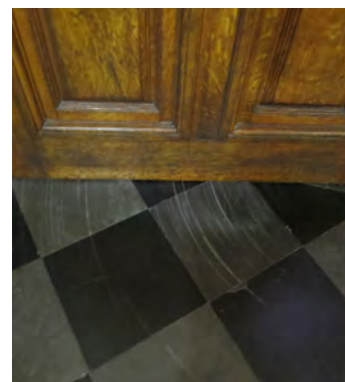
Op de tweede verdieping in de vergaderzaal ligt een originele stroken parket. De stroken parketvloer bestaat uit grotere planken die afgewisseld worden met een kleinere blokjes. De planken liggen geschrant. De strokenvloer is afgewerkt met een eenvoudige randversiering in de vorm van een dubbele lijn die de omtrek van de ruimte volgt. Tijdens de restauratiewerken in 2016/2017 worden verschillende ruimtes op de eerste verdieping en het kantoor van de districtsschepen voorzien van een nieuwe gelijkaardige strokenparket.

PARKET TYPE 2

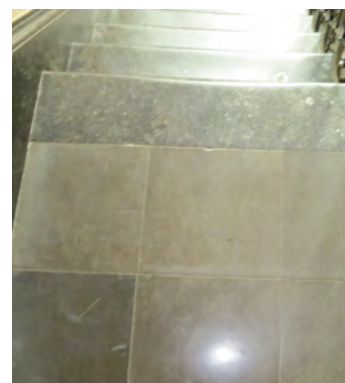
Dit type parketvloer is gelegd in een visgraatmotief en afgewerkt met een randversiering. Deze randversiering varieert van ruimte tot ruimte. Het donkere inlegwerk is vermoedelijk Amerikaanse noten of mahonie. Het zwarte decoratieve lijntje is vermoedelijk gebeitst eikenhout. De parketvloeren worden in 1888 uitgevoerd door firma Damman en Washer naar het Gemeentebestuur. Op de eerste verdieping is er slechts één ruimte in dit type parketvloer. De vloer heeft een dubbele randversiering. De buitenste rand bestaat uit dwarse stroken, de binnenste rand is opgebouwd uit een speels ruitmotief dat aan beide kanten wordt afgeboord door een dubbele lijn. Op de tweede verdieping bevinden zich ook ruimtes met een visgraatparket met versierde boord. Voornamelijk de randversiering in de feestzaal is erg decoratief uitgewerkt met verschillende tinten inlegwerk.

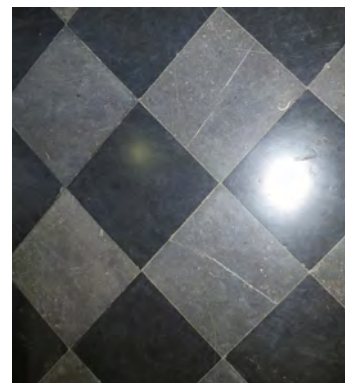
NATUURSTEEN TYPE 1

NATUURSTEEN TYPE 2

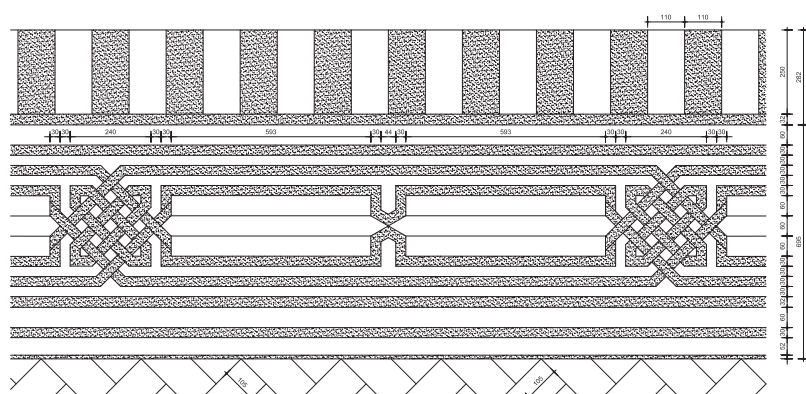
NATUURSTEEN TYPE 3

NATUURSTEEN TYPE 4

PARKET TYPE 2

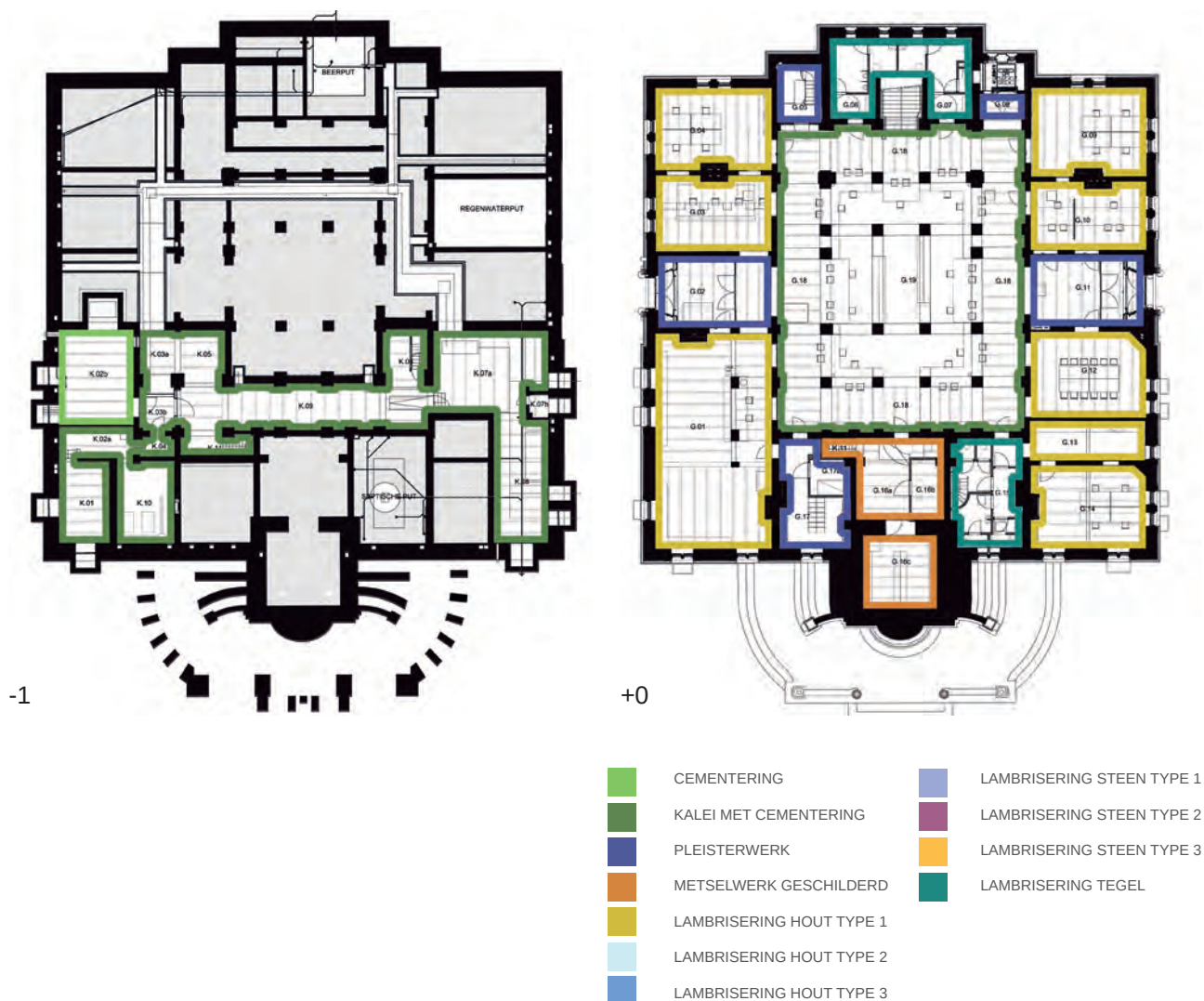

2. MUURAFWERKING

Volgens het lastenboek zijn alle muren in origine bepleisterd met twee lagen 'hairzandmortel' en een laag Naamsche kalk en met de nodige kleur gemengd. Er zijn verschillende types muurafwerkingen te onderscheiden, die telkens nog eens in subtypes worden onderverdeeld naargelang hun verdere afwerking.

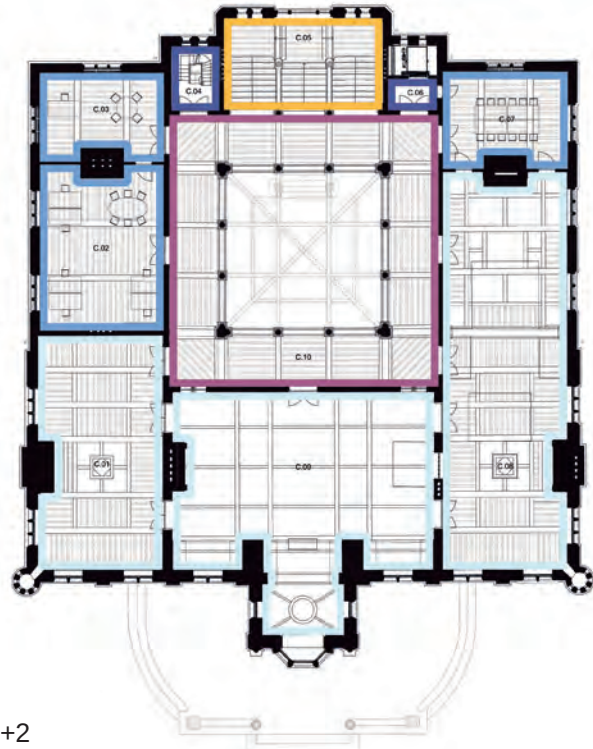
De belangrijkste types zijn in zes groepen onder te verdelen:

- Muren zonder lambrisering
- Muren met gecementeerde lambrisering
- Muren met lambrisering in natuursteen
- Muren met lambrisering in hout
- Muren met lambrisering in keramische tegels

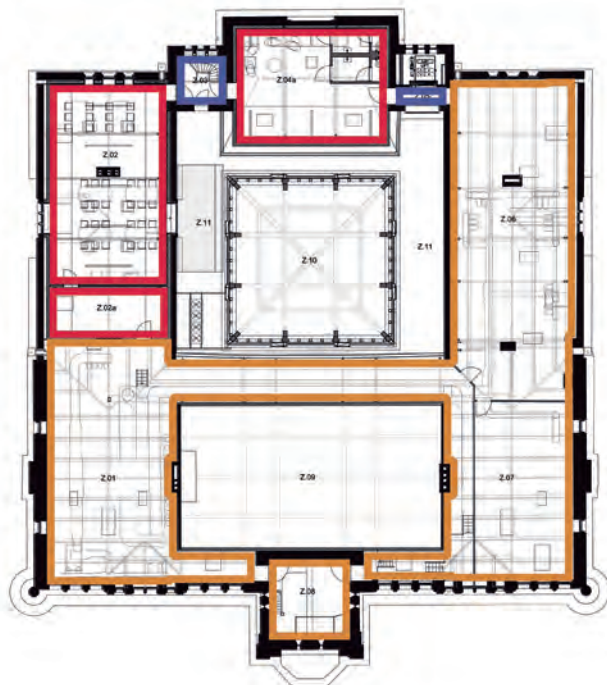

+1

+2

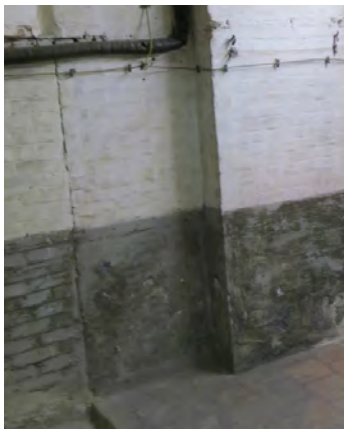

+3

CEMENTERING	LAMBRISERING STEEN TYPE 1
KALEI MET CEMENTERING	LAMBRISERING STEEN TYPE 2
PLEISTERWERK	LAMBRISERING STEEN TYPE 3
METSELWERK GESCHILDERD	LAMBRISERING TEGEL
LAMBRISERING HOUT TYPE 1	
LAMBRISERING HOUT TYPE 2	
LAMBRISERING HOUT TYPE 3	

KALEI MET CEMENTERING

In de kelder zijn bijna alle wanden afgewerkt met een witte kaleilaag. Tot op lambriseringshoogte zijn de wanden voorzien van een cementbezetting. Deze afwerking werd ook zo beschreven in het originele lastenboek. Ook op het gelijkvloerse niveau worden de muren en kolommen van de centrale ruimte voorzien van een kaleilaag tijdens de werken in 2016/2017.

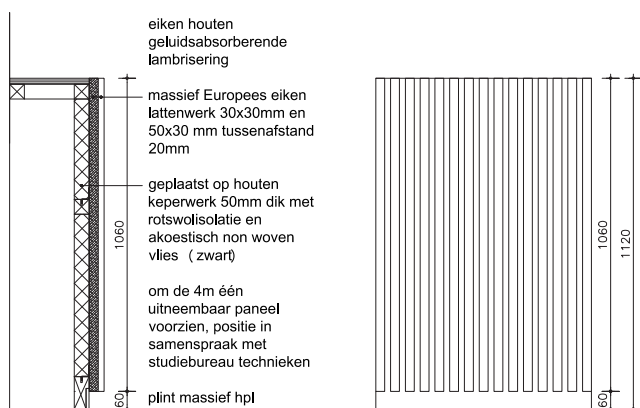
GECEMENTEERDE LAMBRISERING KELDER

GEKALEIDE ZONE OP +0 MET GECEMENTEERDE BANDEN ONDERAAN - SFEERBEELD RESULTAAT WERKEN 2016/2017

LAMBRISERING HOUT TYPE 1

Tijdens de restauratiewerken in 2016/2017 zal op het gelijkvloerse niveau een lichte eikenhouten lambrisering worden voorzien langsheen de buitenschil van het monument. Achter deze verdikte lambrisering worden de verschillende technieken geïntegreerd. Daarnaast moet deze lambrisering ook een geluidsabsorberende functie vervullen.

DETAILTEKENING VAN MODERNE LAMBRISERING DIE ZAL WORDEN GEPLAATST

REFERENTIEFOTO'S HOUTEN LAMBRISERINGEN

LAMBRISERING HOUT TYPE 2

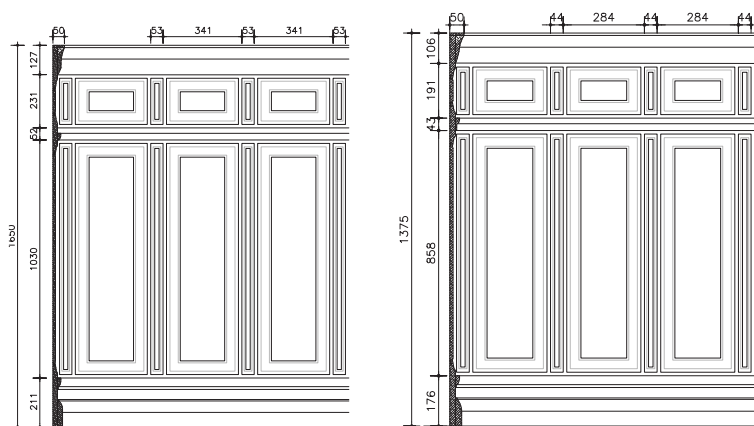
Dit type wand is voorzien van een lambrisering in eikenhout. Het betreft de originele lambrisering die werd geplaatst door de firma Damman & Washer. De lambrisering is opgebouwd uit paneel- en lijstwerk en voorzien van houtsnijwerk in neo-Vlaamse renaissance motieven. De eikenhouten lambrisering vinden we terug in het voormalige kabinet van de burgemeester, het voormalige secretariaat op de eerste verdieping en in de trouwzaal, feestzaal en raadzaal op de eerste verdieping. De decoratieve uitwerking van de lambrisering varieert echter van ruimte tot ruimte.

DETAILLERINGEN VAN DE VERSCHILLENDE HOUTEN LAMBRISERINGEN TYPE 2 OP DE EERSTE- EN TWEEDE VERDIEPING

LAMBRISERING HOUT TYPE 3

Tijdens de restauratiewerken in 2016/2017 zullen op de eerste en tweede verdieping verschillende ruimtes voorzien worden van een houten lambrisering naar origineel model. De hoogte van de lambrisering is afgestemd op de schouwmantels van de desbetreffende ruimtes.

DETAILTEKENING VAN NIEUWE HOUTEN LAMBRISERING NAAR OUD MODEL

LAMBRISERING STEEN TYPE 1

Deze originele lambrisering komt enkel voor in de vestibule van de eerste verdieping en bestaat uit gepolijste blauwe hardsteen.

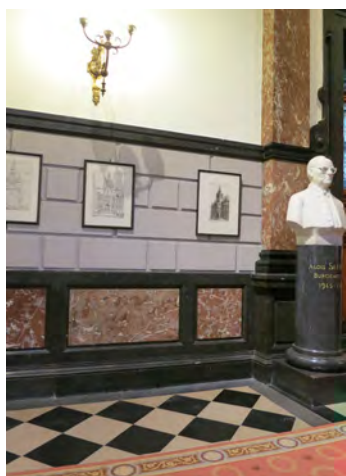
LAMBRISERING NATUURSTEEN TYPE 1 IN DE VESTIBULE OP HET SCHOON VERDIEP

LAMBRISERING STEEN TYPE 2

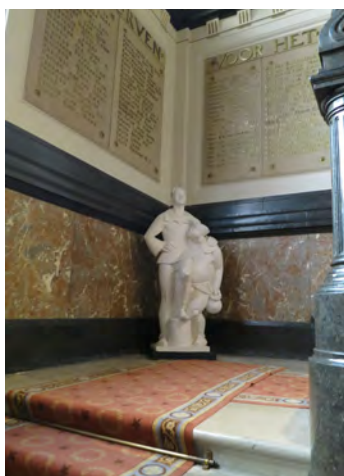
Deze lambrisering vinden we terug in de galerij op de tweede verdieping. De lambrisering bestaande uit een kader in zwarte gepolijste blauwe hardsteen ingevuld met panelen in rode marmer van St. Rémy. Daarboven bevinden zich rustieken in gepleisterde baksteen dat nogmaals is afgewerkt met een gepolijste blauwe hardstenen lijst.

LAMBRISERING STEEN TYPE 3

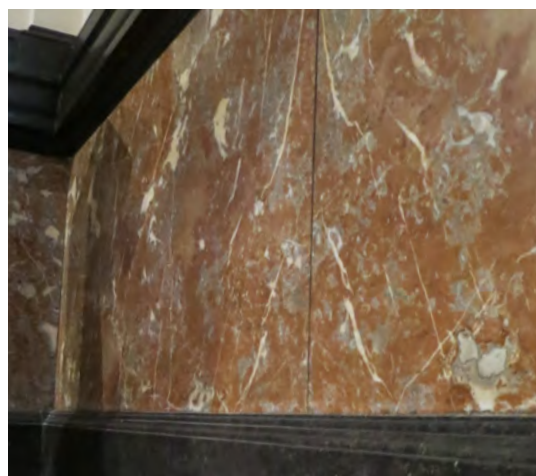
Dit type vinden we terug ter hoogte van de monumentale trap tussen het Schoon- en het Ceremoniële verdiep. De lambrisering bestaat uit een kader in zwarte gepolijste blauwe hardsteen gevuld met panelen in rode marmer van St. Rémy. De lambrisering wordt afgewerkt met een zwarte gepolijste lijst.

LAMBRISERING NATUURSTEEN TYPE 2

LAMBRISERING NATUURSTEEN TYPE 3

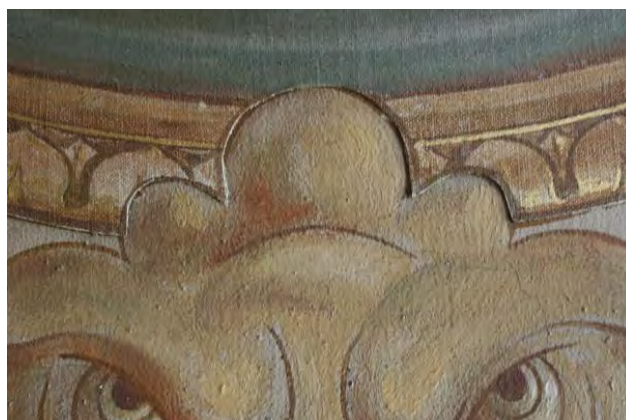
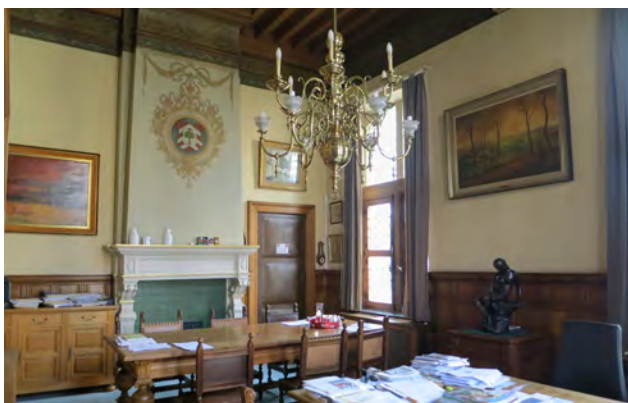

DETAIL RODE MARMER VAN ST-REMY

AFWERKINGSLAGEN¹

In functie van de restauratiewerken in 2016/2017 werd een stratigrafisch onderzoek uitgevoerd door restaurator Suzan De Wilde, in onderaanneming van Iparc. Deze verkennende studie geeft een inzicht in de verschillende afwerkingsfasen van de voornaamste ruimtes op de eerste en tweede verdieping en wordt bijgevoegd in bijlage 9 bij dit dossier. Hieronder wordt enkel de conclusie van het onderzoek overgenomen gezien de kleurzetting en restauratieopties ten tijde van de opmaak van het beheersplan nog niet bepaald werden.

Momenteel zijn er slechts in twee ruimtes nog gaaf bewaarde decoratieve schilderingen terug te vinden. Op de schouwboezem in het voormalige secretariaat op de eerste verdieping vinden we een fijn geschilderd medaillon terug. Het centraal weergegeven wapenschild werd op doek geschilderd. Het betreft dus een marouflage die heel secuur is afgewerkt. Bovenaan is het medaillon afgewerkt met florale motieven en grotesken in neo-renaïssancestijl. De decoraties zijn geschilderd vanuit de losse hand met veel oog voor detail en techniek. De uitvoering gebeurde in olieverf, er werd met vele verschillende verflagen gewerkt. Oorspronkelijk was de decoratie op de schouw voorzien van een achtergrond met een subtiële steenimitatie. Bovenaan in de ruimte werd nog een decoratief fries geschilderd dat bestaat uit florale motieven en grotesken in neo-renaïssancestijl. Ook in de voormalige vergaderzaal van de oostvleugel op de tweede verdieping vinden we nog een zichtbaar geschilderd decoratief fries terug. Deze lijkt qua stijl aan te sluiten bij deze op de eerste verdieping doch is de uitwerking iets soberder en de kleuren eerder feller. De verf heeft hier ook een meer dekkend karakter en in de frieszone kan men duidelijk een ponstekening onderscheiden.

LINKS BOVEN; VOORMALIG SECRETARIAAT +1, RECHTS BOVEN; DECORATIEVE FRIEZEN OP +1 EN +2, LINKS ONDER; VOORMALIGE VERGADERZAAL +2, CENTRAAL ONDER; MAROUFFLAGES MET WAPENSCHILD +1, RECHTS ONDER; DETAIL MAROUFFLAGES +1.

1 onuitgeg. publicatie materiaaltechnisch vooronderzoek Gemeentehuis van Borgerhout door restaurator S. De Wilde in het kader van de restauratiewerken anno 2016/2017.

Uit de studie bleek dat de oudste fasen in de meeste ruimten vrijwel volledig weggeschuurd werden. De grootste verrassing tijdens dit vooronderzoek was de ontdekking van de muurschilderingen op de schouwboezem in de voormalige vergaderzaal (oostwest +2). De decoratieve friezen in het voormalige kabinet van de burgemeester (+1) en vergaderzaal (+2) zijn nooit overschilderd geweest. Het gegeven dat zij met respect behandeld werden, kan onrechtstreeks aanduiden dat dergelijke decoraties nooit in andere ruimtes aangebracht zijn geweest. Indien dit het geval was, werden zij waarschijnlijk overschilderd omdat hun conditie dit afdwong. Over het algemeen kon men zeven fasen onderscheiden, de eerste drie betreffen olieverven, zij worden opgevolgd door dispersielagen. De originele kleurzetting van het oude Districtshuis oogt redelijk donker maar past wel volledig bij de neo-Vlaamse renaissancestijl. Bruine, beige, kaki en andere aardetinten vormden dan ook de hoofdtoon. Ook opvallend waren de verschillende steenimitaties die werden teruggevonden op bijna alle schouwboezems en in de centrale vestibule en galerij. Op sommige schouwboezems werden sporen teruggevonden van houtimitatie. De volgende twee pagina's bevatten een planmatige samenvatting van de oudste olieverflagen die werden teruggevonden op de eerste en tweede verdieping.

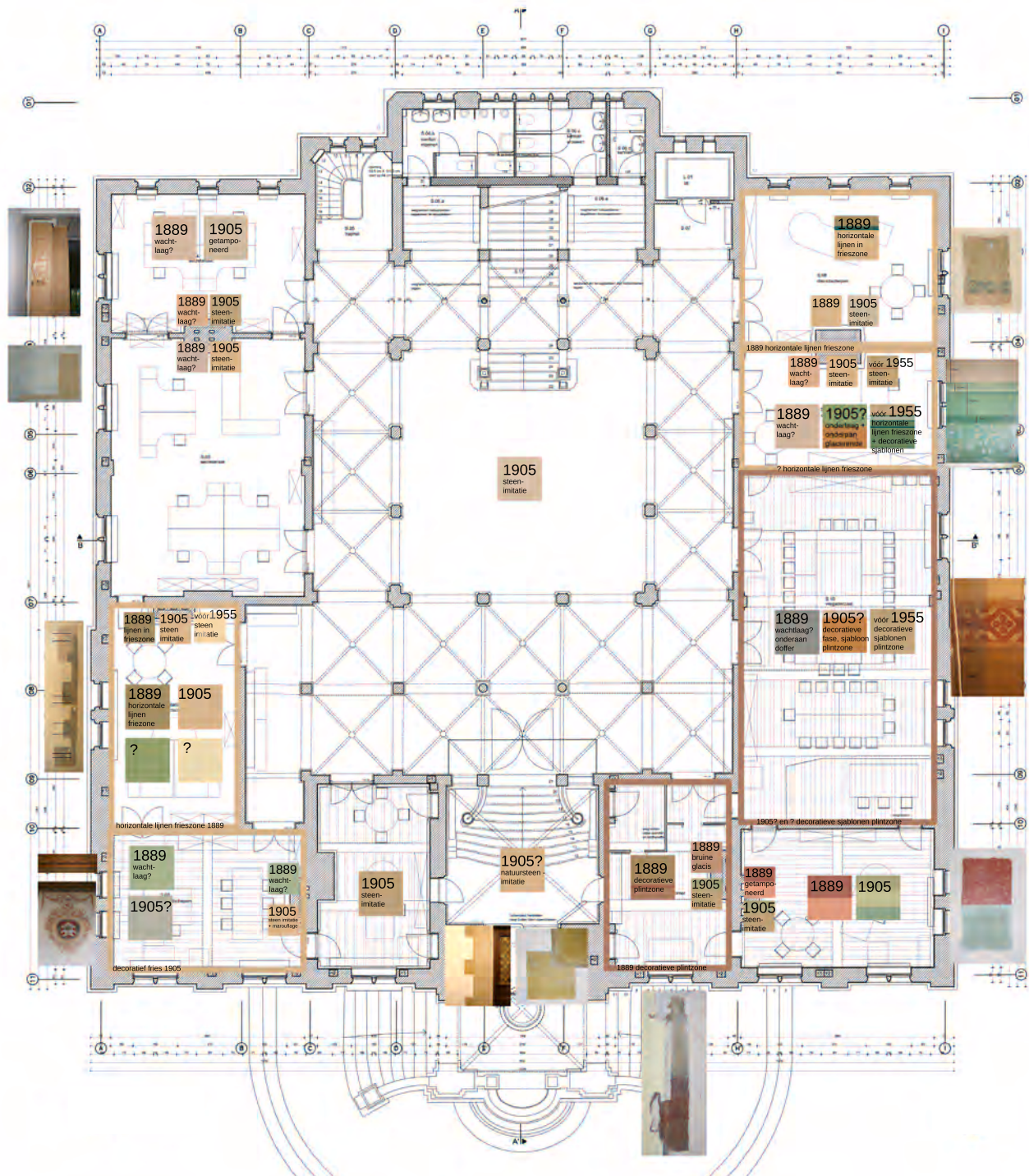

LINKS BOVEN; ONTDEKKING VAN WAPENSCHILD OP SCHOUWBOEZEM IN DE VOORMALIGE VERGADERZAAL OP DE TWEEDE VERDIEPING.

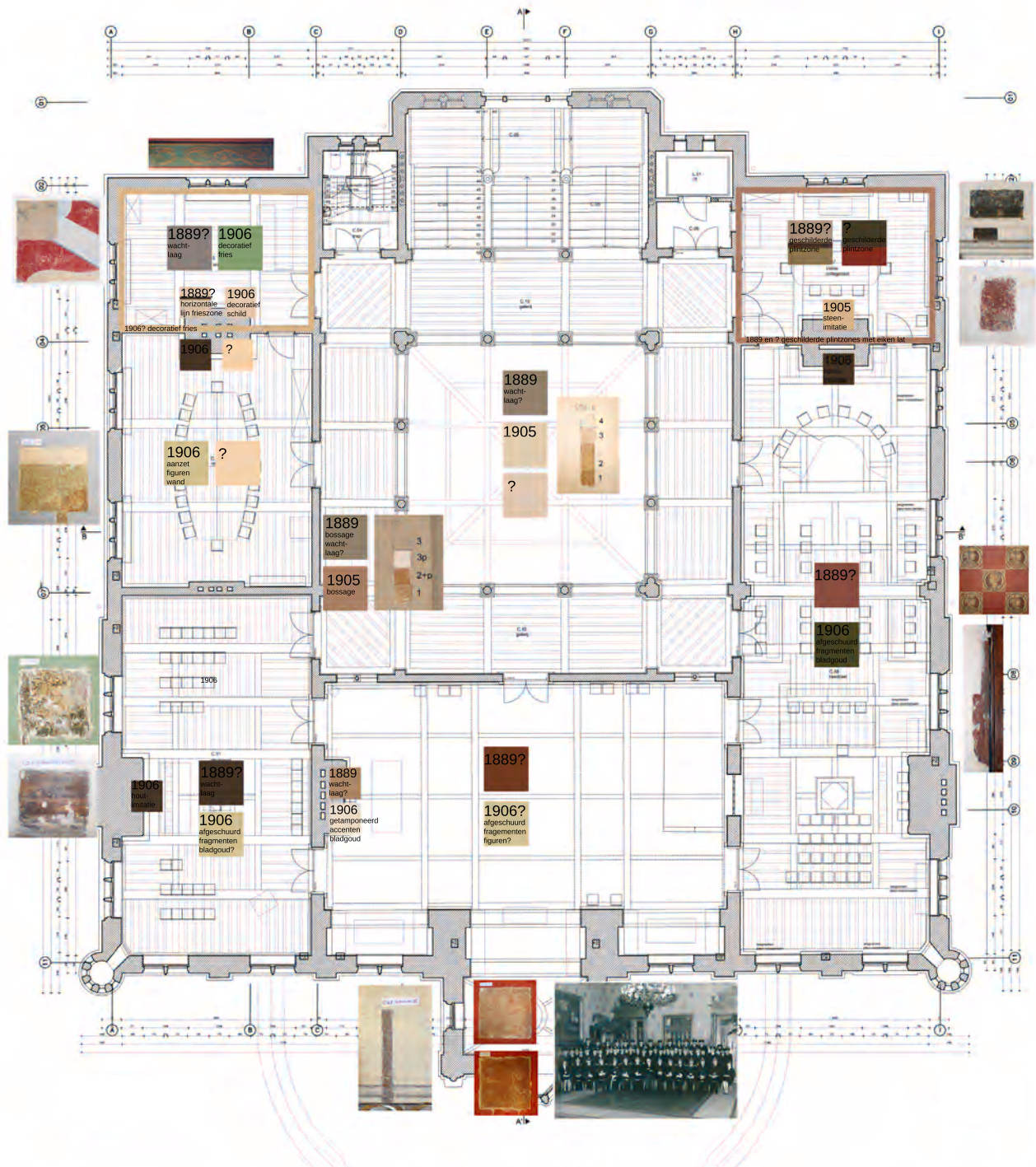
RECHTS BOVEN; TERUGGEVONDEN HOUTIMITATIE OP DE SCHOUWBOEZEM IN DE TROUWZAAL OP DE TWEEDE VERDIEPING.

LINKS ONDER; VRIJGELEGD STUK STEENIMITATIE AAN DE INKOMRUIMTE OP HET SCHOON VERDIEP.

RECHTSONDER; VRIJGELEGD STUK STEENIMITATIE OP DE SCHOUWBOEZEM IN HET VOORMALIGE SECRETARIAAT OP DE EERSTE VERDIEPING.

PLAN SCHOON VERDIEP +1, NIET OP SCHAAL
SAMENVATTING VAN DE OUDSTE OLIEVERFLAGEN PER RUIMTE

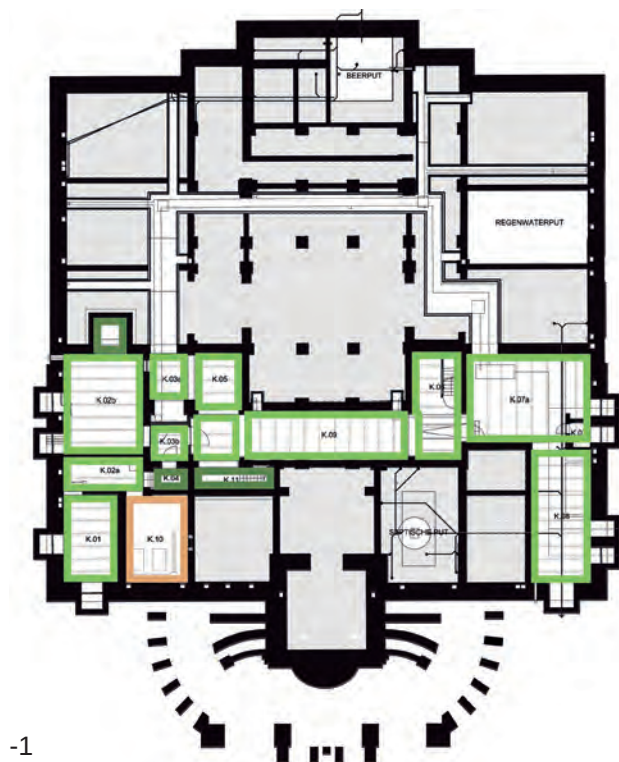

PLAN CEREMONIEEL VERDIEP +2, NIET OP SCHAAL
SAMENVATTING VAN DE OUDSTE OLIEVERFLAGEN PER RUIMTE

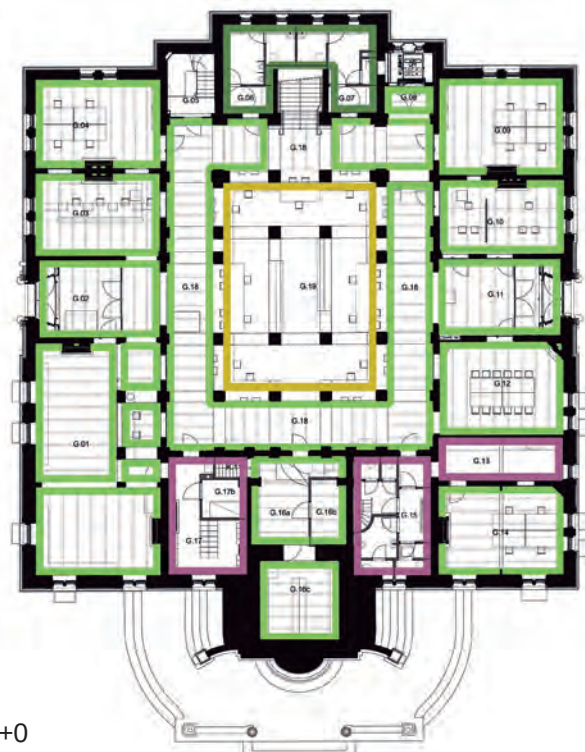
3. PLAFONDAFWERKING

Er zijn vijf verschillende originele plafondtypes te onderscheiden op basis van vorm en materiaal:

- Troggewelven
- Bakstenen kruisribgewelven
- Houten plafonds met moer- en kinderbalken
- Houten tongewelf
- Houten koepelgebinte in de vestibule

-1

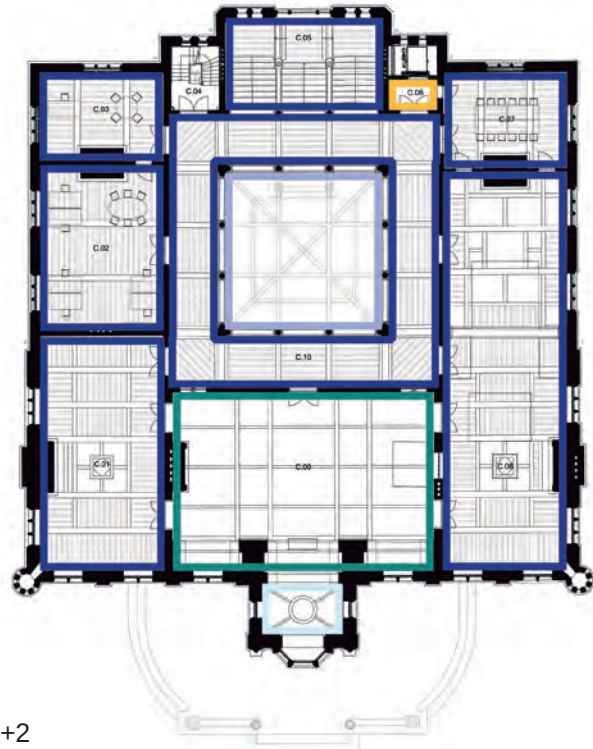

+0

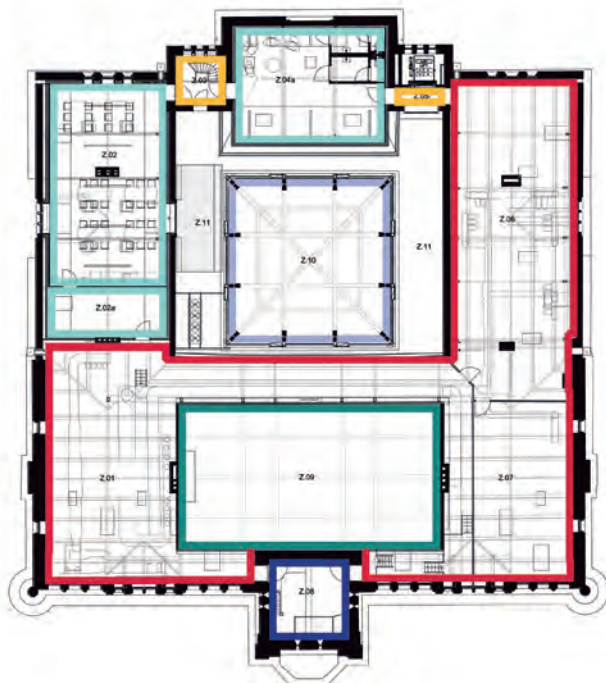
TROGGEWELVEN	HOUTEN KOEPELGEBINTE
BETONPLAAT	HOUTEN TONGEWELF
POTTEN EN BALKEN	PLEISTERWERK
LICHTPLAFOND	HOUTEN BOX-IN-BOX
VALS PLAFOND	HOUTEN SPANTSTRUCTUUR
HOUTEN PLAFONDS	
KRUISRIBGEWELVEN	

+1

+2

+3

■	TROGGEWELVEN	■	HOUTEN KOEPELGEBINTE
■	BETONPLAAT	■	HOUTEN TONGEWELF
■	POTTEN EN BALKEN	■	PLEISTERWERK
■	LICHTPLAFOND	■	HOUTEN BOX-IN-BOX
■	VALS PLAFOND	■	HOUTEN SPANTSTRUCTUUR
■	HOUTEN PLAFONDS		
■	KRUISRIBGEWELVEN		

TROGGEWELF

Het meest voorkomende plafondtype in de kelder, op de gelijkvloerse verdieping en in een aantal ruimtes op de eerste verdieping zijn gepleisterde of geschilderde troggewelven. De stalen liggertjes van de troggewelven op de gelijkvloerse verdieping zullen tijdens de restauratiewerken 2016/2017 zwart worden gelakt.

BAKSTENEN KRUISRIBGEWELF

Dit plafondtype is aanwezig in de vestibule en aan de inkomzone op de eerste verdieping. Het betreft een bakstenen kruisribgewelf met ribben en bogen uitgevoerd in witte steen van Savonnière. De bogen steunen op zwarte natuurstenen kolommen. De bakstenen gewelven zijn in staand verband gemetseld waarbij de strekken- en koppenlaag elkaar afwisselen.

HOUTEN PLAFONDS MET MOER- EN KINDERBALKEN

Deze plafonds bestaan uit grenenhouten moer- en kinderbalken, bekleed met eikenhout. De moerbalken zijn opgelegd op natuurstenen kraagstenen en zijn afgewerkt met versierde balksleutels. De opbouw van de houten roostering verschilt van ruimte tot ruimte. De meeste plafonds bestaan uit moerbalken dwars op de ruimte met loodrecht hierop de kinderbalken. In de galerij op de tweede verdieping zijn de plafonds in de hoeken opgebouwd uit diagonale kinderbalken. In de raadzaal bestaat het plafond uit een vakwerkstructuur van moer- en kinderbalken.

HOUTEN TONGEWELF

In de feestzaal op de eerste verdieping is het plafond opgebouwd uit een eikenhouten tongewelf. Het gewelf wordt ondersteund door middel van zes gebinten, waarvan twee tegen de muur zijn geplaatst. Het tongewelf is verder opgebouwd uit stijlen, steekbanden, priemstijlen, centerstukken, gordingen en consoles met bolornamenten.

HOUTEN KOEPELGEBINTE

De koepel in de vestibule bestaat uit een eikenhouten gebinte. De constructie rust op kolommen waarvan de bogen in witte steen van Savonnière zijn uitgevoerd. De koepel is opgebouwd door middel van spantbenen, gordingen, schoren, steekbalken en bolornamenten. Het koepelglas was origineel voorzien van paars getint marteléglas. Bij de restauratie in 2016/2017 zal het koepelglas vervangen worden door dubbel gelaagd glas met paars gekleurd martelé glas aan de binnenzijde. Op deze manier blijft de originele paarse gloed in de vestibule bewaard.

LICHTPLAFOND

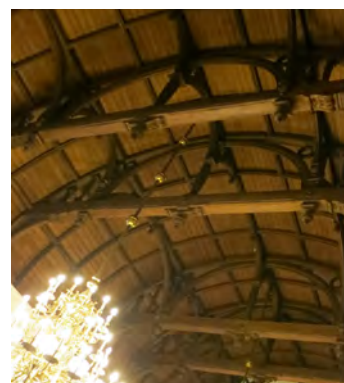
Op de gelijkvloerse verdieping centraal ter hoogte van de loketten wordt in 2016/2017 een akoestisch en egaal lichtplafond voorzien. Dit werd zo voorzien om de beperkte daglichttoetreding op dit niveau te compenseren.

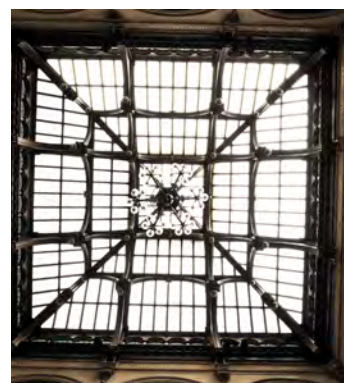
KRUISRIBGEWELF VESTIBULE

HOUTEN PLAFOND RAADZAAL

HOUTEN TONGEWELF FEESTZAAL

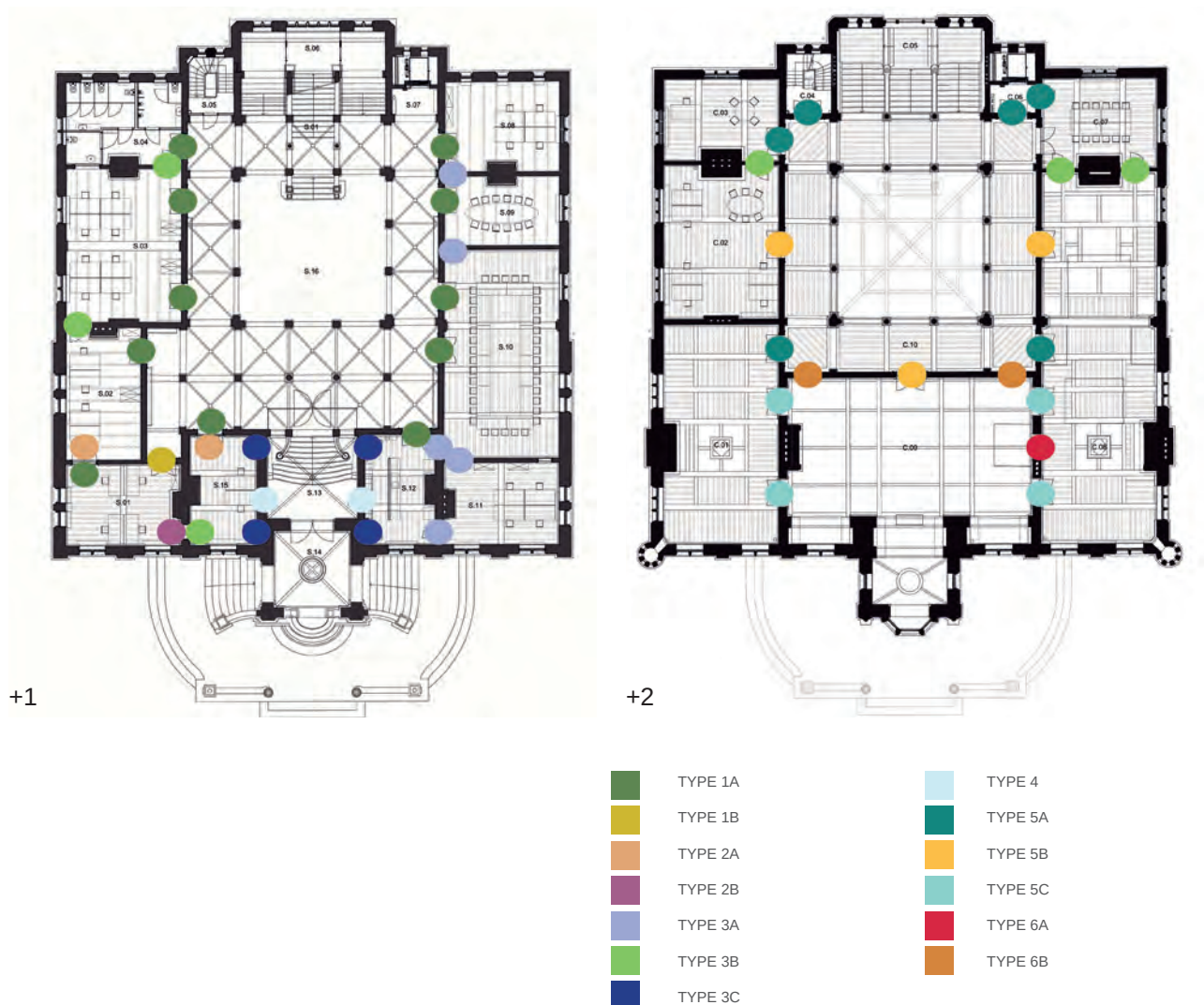
HOUTEN KOEPELGEWELF VESTIBULE

4. BINNENSCHRIJNWERK

Enkel het binnenschrijnwerk op de eerste en tweede verdieping wordt besproken gezien er enkel op deze verdiepingen waardevol historisch schrijnwerk kan worden teruggevonden. Alle deuren op de eerste en tweede verdieping zijn eikenhouten paneeldeuren. Uit het originele lastenboek vernemen we dat de panelen drie centimeter dik zijn en samengesteld zijn met dubbele vergaringen. De deurpanelen zijn afgewerkt met sierlijsten en voorzien van bossingen (schuin afgestoken randen).

We onderscheiden zes hoofdtypes deuren op de eerste en tweede verdieping:

- Dubbele eikenhouten paneeldeuren die uitkomen op de vestibule
- Eikenhouten paneeldeuren met leder bekleed
- Enkele eikenhouten paneeldeuren
- Dubbele eikenhouten paneeldeur voorzien van glas-in-loodramen

TYPE 1A

Type 1a zijn alle deuren op de eerste verdieping die uitkomen in de grote vestibule. Het zijn dubbele eikenhouten paneeldeuren met een deuromlijsting uitgevoerd in gepolijste blauwe hardsteen. Er is bovenaan in de deuromlijsting een cartouche aanwezig waarin de functie van de ruimte is gegraveerd. Langs binnen hebben deze deuren een eenvoudige eikenhouten omlijsting.

TYPE 1B

Deurtype 1b betreft slechts één deur, namelijk deur van het voormalige kabinet van de burgemeester naar de vestibule. Ze is identiek aan type 1a, maar de cartouche ontbreekt.

TYPE 2A

Deurtype 2 bevindt slechts op twee plaatsen op de eerste verdieping in het voormalige kabinet van de burgemeester en het secretariaat. Het zijn eikenhouten dubbele deuren die met leder bekleed zijn. De deuromlijsting in eikenhout is boven de deur hoger en rijkelijker afgewerkt dan bij de andere deuren. Deze deuren zitten samen met nog een eikendeur in hetzelfde kader.

TYPE 2B

Deurtype 2 bevindt zich enkel tussen het voormalige kabinet van de burgemeester en het secretariaat op de eerste verdieping. Het betreft een eikenhouten enkele deur met leder bekleed voorzien van een eenvoudige eiken deuromlijsting. Deze deur zit samen met nog een eikendeur in hetzelfde kader.

TYPE 3A

Deze enkelvoudige paneeldeur op de eerste verdieping wordt gebruikt als deur tussen verschillende ruimtes. De deur bestaat uit drie boven elkaar staande panelen, waarvan het middelste paneel veel kleiner is dan de anderen. In het middelste paneel is een decoratieve ruitvorm aangebracht.

TYPE 1A

TYPE 1B

TYPE 2A

TYPE 2B

TYPE 3A

TYPE 3B

Type 3b is een enkele eikenhouten paneeldeur waarbij de panelen anders gevormd zijn dan bij type 3a. Er worden eveneens door middel van twee regels drie boven elkaar staande delen onderscheiden, maar het onderste paneel is nog eens opgesplitst in twee delen door middel van een stijl. De ruitvorm in het middelste paneel ontbreekt en bovenaan is de deuromlijsting hoger en rijkelijker afgewerkt. Bovenaan is de omlijsting hoger uitgewerkt dan bij type 3b.

TYPE 3C

Type 3c is hetzelfde uitgewerkt als 3b, maar betreft een deur van een ingebouwde kast.

TYPE 4

Dit zijn de twee deuren aan de oost- en westzijde van de inkomhal op de eerste verdieping. Het zijn enkele paneeldeuren waarvan het bovenste paneel gevuld is met glas-in-lood. De deuren zijn rondom afgewerkt met

witte steen van Savonnière. De deur aan de westzijde is een valse deur. Ze is geplaatst om de symmetrie in de inkomhal te bewaren. De oostelijk deur leidt naar de voormalige portierswoning.

TYPE 5A

Type 5a is een dubbele, eikenhouten paneeldeur, waarvan de bovenste panelen uit glas-in-loodramen bestaan. De deur is rondom afgewerkt met gepolijste blauwe hardsteen. Bovenaan de deuroplijsting is er een cartouche aanwezig waarop de functie van de ruimte vermeld is. Deze deuren komen uit in de vestibule van de tweede verdieping.

TYPE 3B

TYPE 3C

TYPE 4

TYPE 5A

TYPE 5A

TYPE 5B

Type 5b betreft de centrale deuren van de raadzaal, feestzaal en voormalige collegezaal. De deuren zijn gelijkaardig aan die van type 5a maar de deuroplijsting in blauwe hardsteen is rijkelijker versierd. Langs de binnenkant zijn de eikenhouten deuroplijstingen afgewerkt met een fronton en mouluren.

TYPE 5C

Type 5c zijn dubbele eikenhouten paneeldeuren, waarvan het bovenste paneel gevuld is met glas-in-lood. Deze dubbele deuren verbinden de ruimtes op de tweede verdieping onderling. Ze zijn eveneens rijkelijk versierd met een kroonlijst en moulures.

TYPE 6A

Tussen de feestzaal en voormalige ontvangstzaal bevindt zich een eikenhouten raamgeheel ingevuld met glas-in-lood. Het raam vormt één geheel met de eikenhouten lambriseringen in beide zalen.

TYPE 6B

Type 6b betreft een een tweedelig raamgeheel ingevuld met glas-in-lood panelen en een centrale gepolijste blauwe hardstenen pilaster. De ramen zijn symmetrisch opgesteld aan beide zijden van de centrale toegangsdeur tot de feestzaal op de eerste verdieping.

TYPE 5B

TYPE 5B

TYPE 5C

TYPE 6A

TYPE 6B

5. HANG- EN SLUITWERK

Uit het lastenboek blijkt dat het fijne ijzerwerk, waaronder de sloten en scharnieren van de deuren, werd uitgevoerd door de smid Abrams. Hij ondertekende op 5 november 1888 een contract voor de levering van onder meer 30 paar deurkrukken met krukplaten in rood koper voor het gelijkvloers, 24 paar deurkrukken met krukplaten in wit metaal, één paar “afdauwers” met sleutelplaten in wit metaal, vier handgrepen in vertind koper voor de eerste verdieping, 65 dubbelklinken voor de ramen, 12 klinken voor de luiken van de Feestzaal en 17 “afdauwers” met witmetalen sleutelplaten voor de tweede verdieping. Wit metaal betreft een legering waarin tin overheerst.

De sleutelplaten zijn voorzien van een nummering. Alle deuren op de eerste verdieping hebben eenzelfde type slot met sleutelplaat en klink. De types op de tweede verdieping verschillen in de vormgeving van het slot en de klink.

DEURKRUK MET SLOT-
PLAAT +1

DEURSCHARNIER +1

DEURKRUK +2

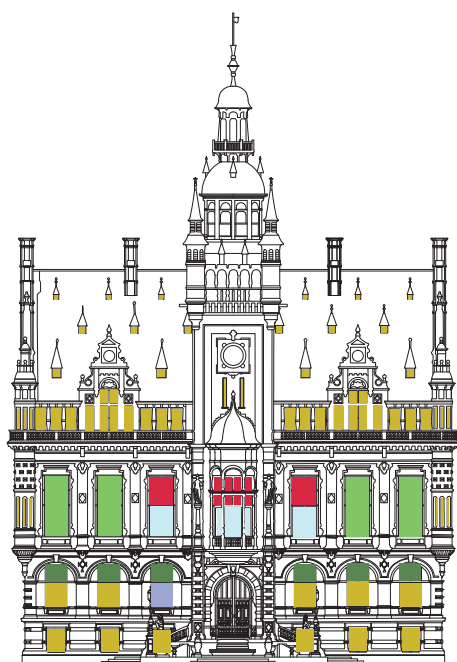
SLOTPLAAT +2

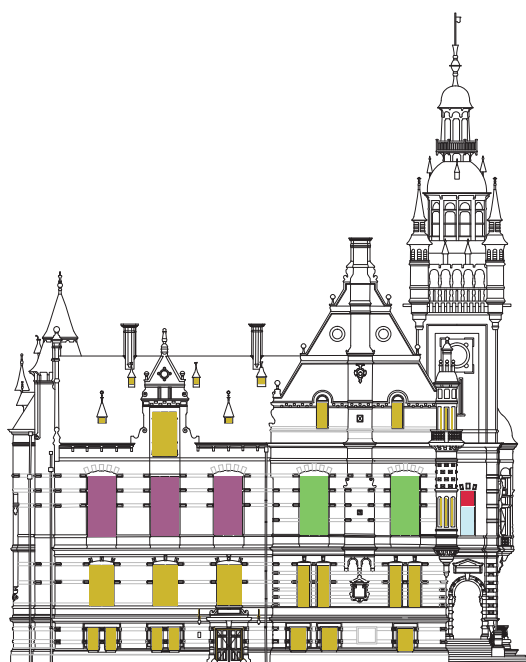
ACCOLADEVORMIG HENG-
SEL +2

6. GLAS-IN-LOOD

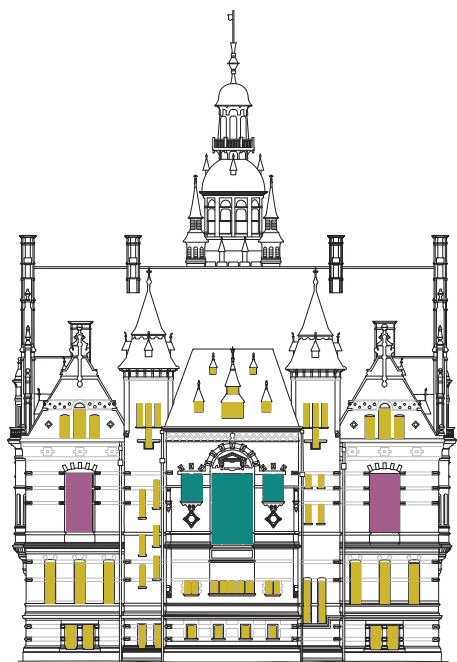
Het Districtshuis bevat zowel gebrandschilderde ramen als niet gebrandschilderde ramen, respectievelijk gemaakt door de firma's Stalins en Janssens en Giliams en Van Dommelen. In het monument zijn er zowel glas-in-lood panelen terug te vinden die gevat zitten in houten schrijnwerk als panelen die koud in de gevel zijn geplaatst. Ook zijn verschillende eikenhouten paneeldeuren en een tweetal types binnenschrijnwerk voorzien van glas-in-lood. In 1950 werden de glas-in-lood panelen gerestaureerd door de firma Calders en Zn.. De onderstaande opdeling in types gebeurde vooral op basis van het patroon van loodzetting.

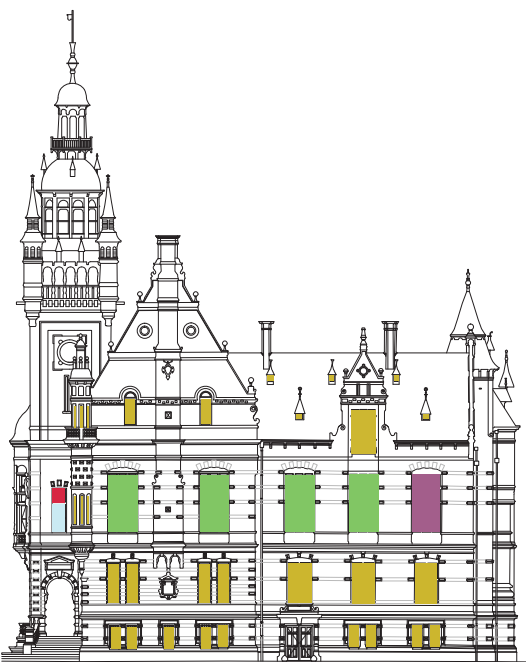
NOORDGEVEL

OOSTGEVEL

ZUIDGEVEL

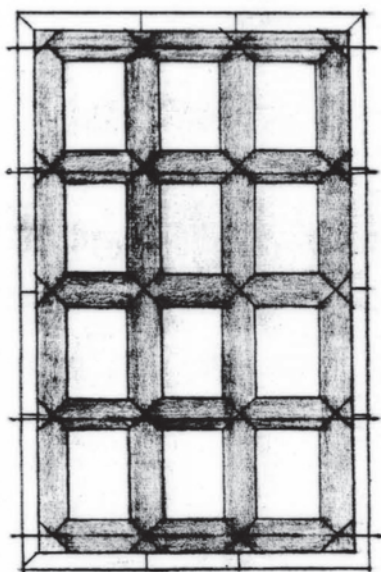

WESTGEVEL

- TYPE 1A
- TYPE 1B
- TYPE 1C
- TYPE 2
- TYPE 3
- TYPE 4
- TYPE 5A
- TYPE 5B

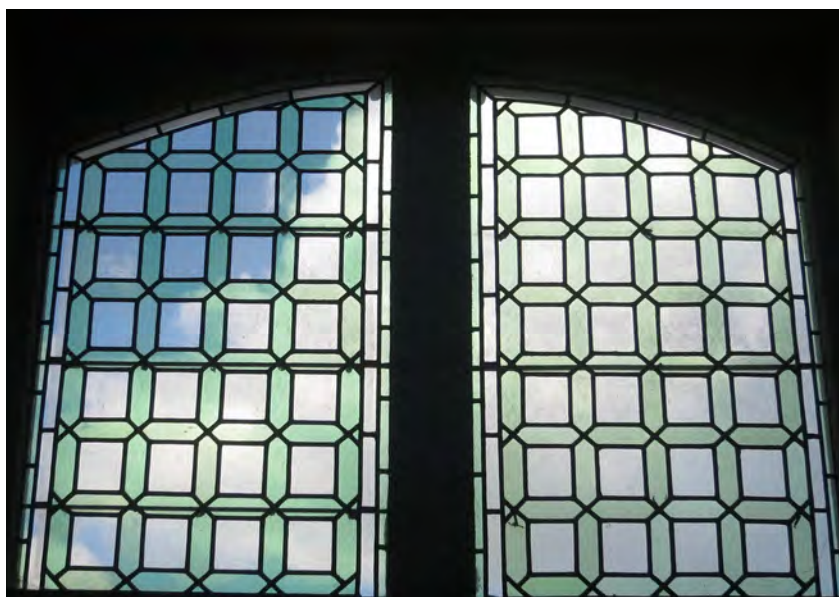
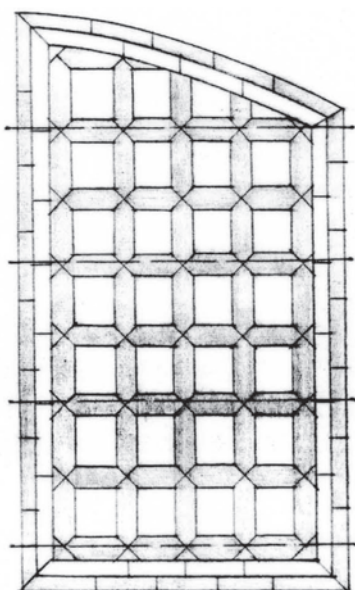
TYPE 1A

Deze niet-gebrandschilderde glas-in-loodramen zijn gevat in houten raamkozijnen of koud geplaatst in de natuursteen. De loodzetting bestaat uit rechthoeken omgeven door langwerpige zeshoekige stukken die tezamen achthoekige ruiten vormen. Dergelijk type patroon wordt ook wel vier-zes-achtkantpatroon genoemd. Het patroon is zijdelings afgeboord met langwerpige glaskalibers. Het paneel is voorzien van mondgeblazen glaskalibers in kleurloze en groene tint. Dit type komt over heel het gebouw terug in verschillende hoogtes en breedtes, voornamelijk in de minder representatieve ruimtes op de gelijkvloerse en eerste verdieping, op zolder en in de vierkante torenvolumes in de achtergevel.

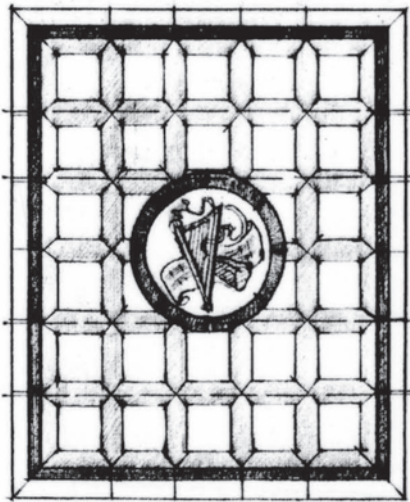
TYPE 1B

Type 1b betreft een variant op type 1a maar dan bovenaan afgerond. Dit type vinden we terug als bovenlicht op de bel-étage ter hoogte van de voorgevel.

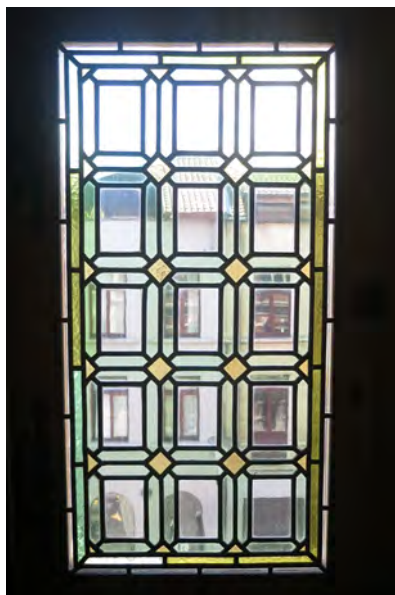
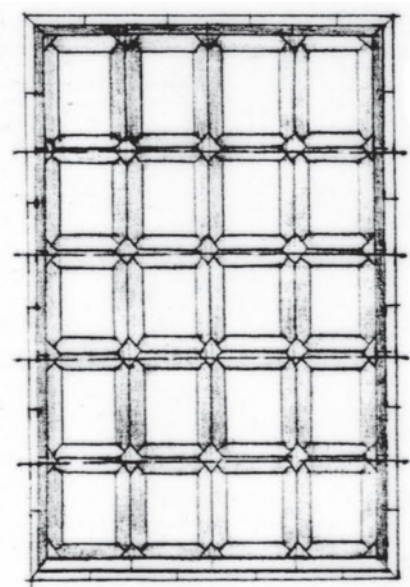
TYPE 1C

De glas-in-lood panelen van type 1c zijn hetzelfde vormgegeven als de glas-in-lood panelen van type 1a. Het betreft echter enkel koud geplaatste panelen die een rand hebben van geel/oranje kleurige glaskalibers. Op een aantal plaatsen zijn deze panelen centraal voorzien een medaillon. Dit type vinden we enkel terug in de feestzaal.

TYPE 2

Deze niet-gebrandschilderde glas-in-loodramen zijn gevat in houten raamkozijnen of koud in de natuursteen geplaatst. De loodzetting bestaat uit rechthoeken omgeven door een dubbele boord langwerpige zeshoekige stukken die tezamen achthoekige ruiten vormen. De dubbele boord van zeshoeken komt telkens samen in overhoekse ruiten. Het paneel is voorzien van mondgeblazen glaskalibers in kleurloze, gele en groene tint. Dit type vinden we overal terug op de tweede verdieping, behalve in de trouw, feest- en raadzaal.

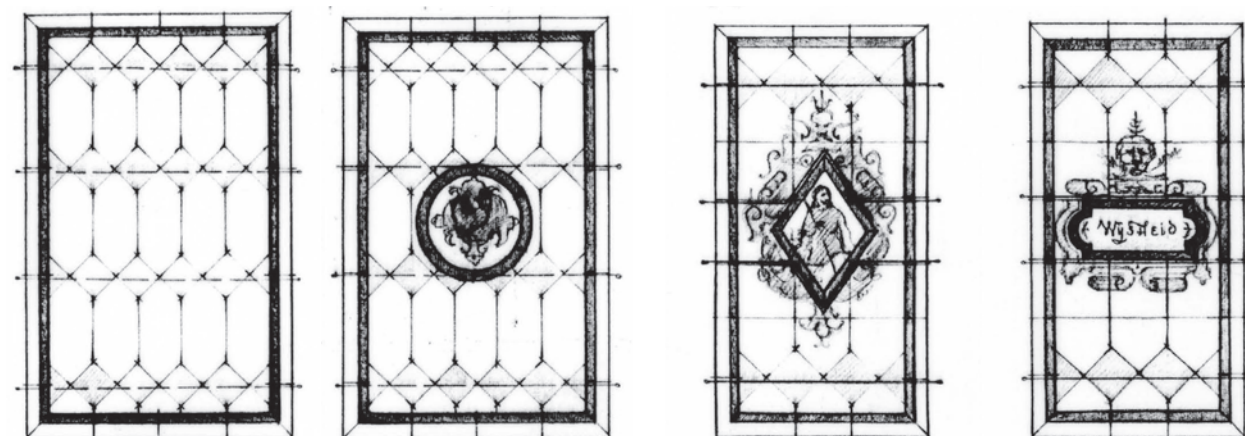
TYPE 3

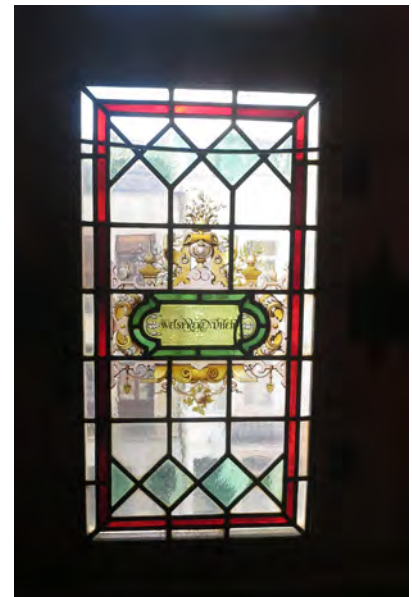
Dit type vinden we enkel terug in het voormalige kabinet van de burgemeester op de eerste verdieping. Het betreft glas-in-lood panelen gevat in eikenhouten buitenschrijnwerk. De panelen bestaan uit een patroon van kleurloze langgerekte zeshoeken en cirkels (fond de bouteille) afgeboord met een rand van rechthoekige gele glaskalibers. Centraal zijn de panelen voorzien van gebrandschilderd medaillons waarin de gemeentewapens van het gerechtskanton Borgerhout (Borgerhout, Berchem, Deurne en Merksem) zijn voorgesteld.

TYPE 4

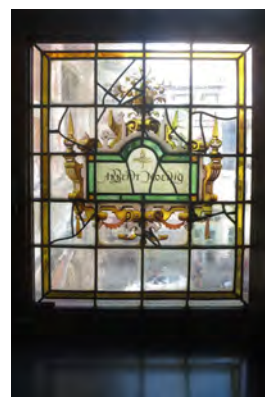
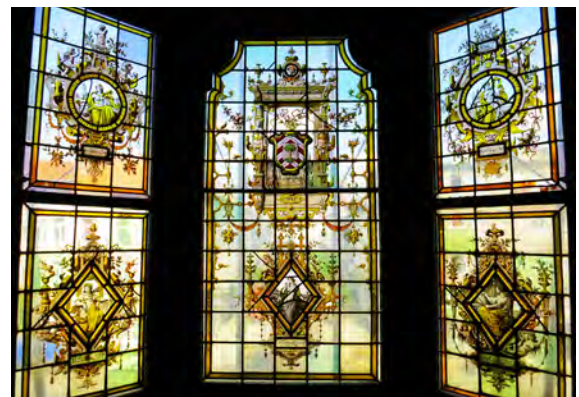
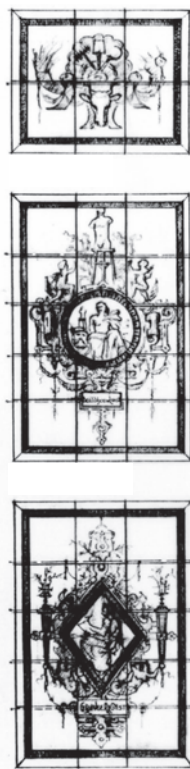
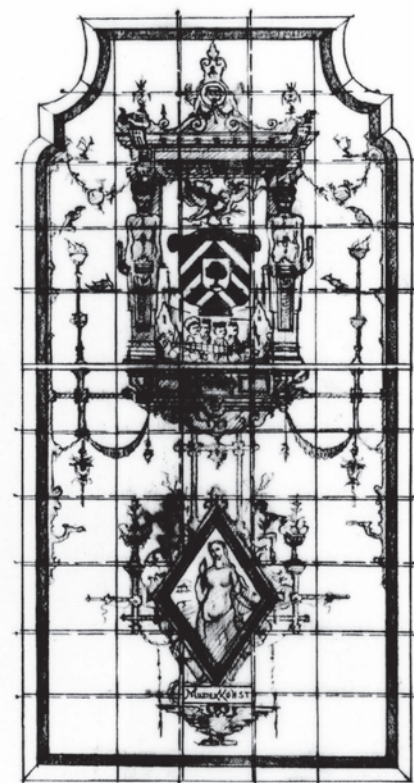
Type 4 zijn de gebrandschilderde glas-in-loodpanelen die we terugvinden in de raad- en trouwzaal op de eerste verdieping. De raamgehelelen zijn telkens opgebouwd uit 4 delen. Het bovenste paneel betreft telkens een koud geplaatst paneel opgebouwd uit langgerekte zeshoeken met overhoekse ruiten en omranding in kleurloze, rood en groen getinte glaskalibers. Het onderliggende koud geplaatste glas-in-lood paneel is gelijkaardig opgebouwd maar is centraal voorzien van een medaillon. De medaillons horen bij de allegorische voorstellingen en themateksten die worden afgebeeld in de onderliggende glas-in-lood panelen. De onderliggende gebrandschilderde glas-in-lood panelen met allegorische voorstellingen en themateksten zijn gevat in houten raamkozijnen. In de raadzaal vinden de thema's bestiering, welsprekendheid, wijsheid, gelijkheid, liefdadigheid, waarheid, voorzichtigheid en zekerheid. In de trouwzaal hebben de opschriften betrekking op de deugden binnen het huwelijk (voorzienigheid, zelfopoffering, spaarzaamheid, liefde, vruchtbaarheid, etc.).

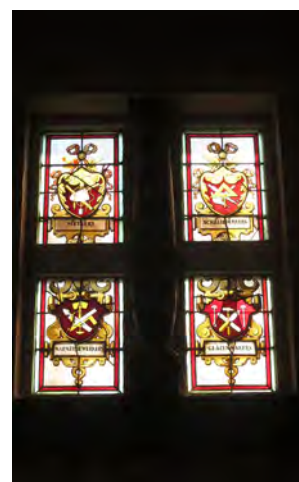
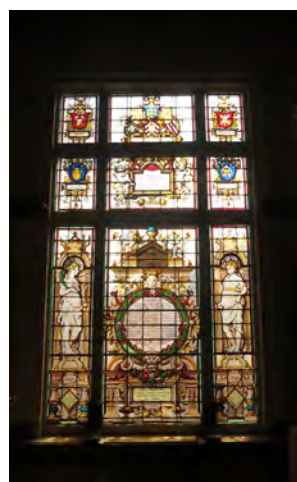
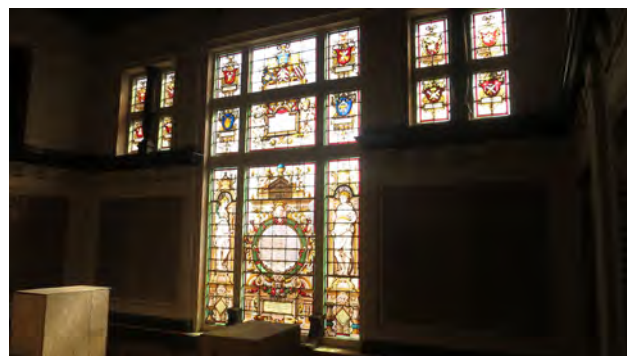
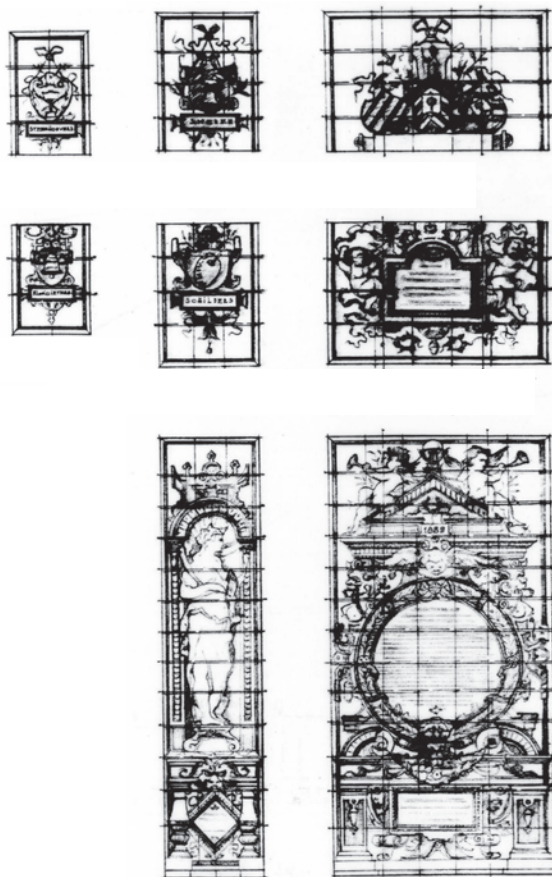
TYPE 5A

De glas-in-loodpanelen van type 5a vinden we terug in de feestzaal. Het betreft gebrandschilderde panelen volgens een rechthoekige loodzetting afgeboord met een rand van geel/oranje getinte glaskalibers. De panelen zijn voorzien van opschriften, medaillons met een allegorische voorstelling waarin ook hun attributen en blazoenen zijn afgebeeld. De glas-in-loodramen in de erker van de feestzaal toont de wapens van België en de negen provincies.

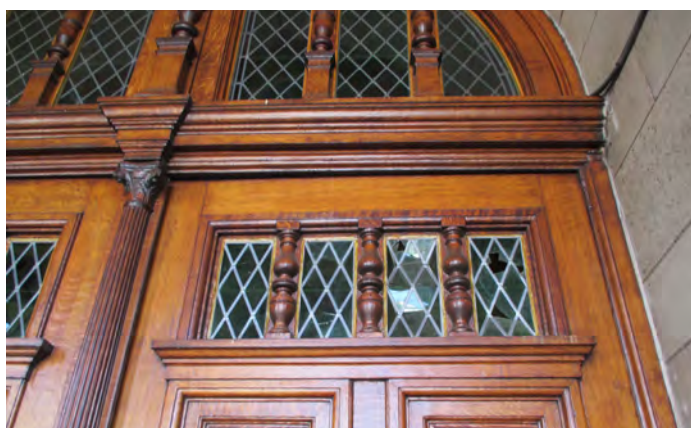
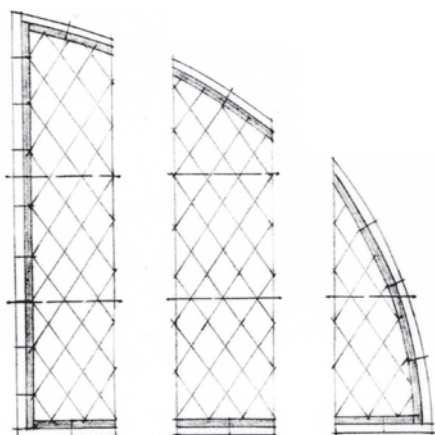
TYPE 5B

Dit type vinden we enkel terug ter hoogte van de monumentale trap. Het betreft een groot gebrandschilderd glasraam, met daarop opschriften die handelen over de bouw van het gemeentehuis, in geornamenteerde omlijstingen. Hier vinden we ook de namen terug van de kunstenaars die mee hebben gewerkt aan de bouw van het Districtshuis. Daarnaast bevinden zich kleinere ramen met de wapens van de ambachten. De glaspanelen zijn hier koud geplaatst in de natuursteen.

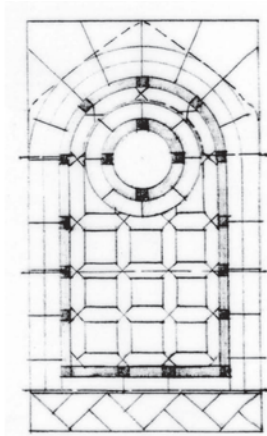
TYPE 6

De glas-in-lood panelen van type 6 zitten gevat in het bovenlicht van de monumentale houten buitendeur aan de voorgevel. Het paneel is opgebouwd volgens een patroon van ruiten met groen getinte glaskalibers.

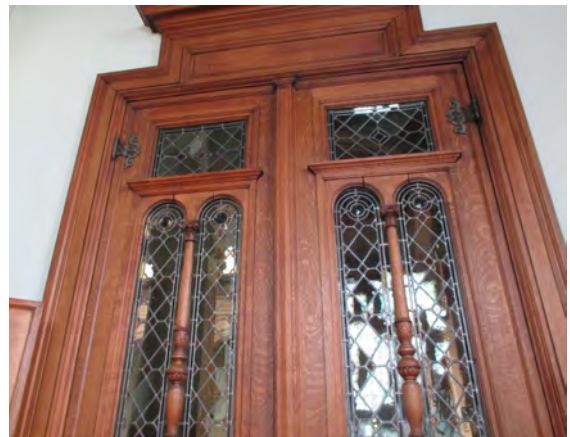
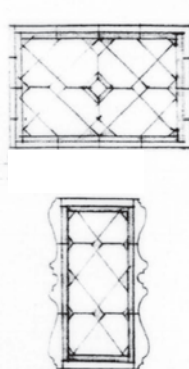
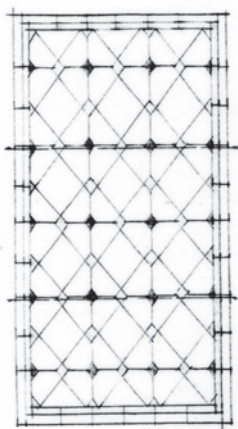
TYPE 7

Deze niet-gebrandschilderde glas-in-loodramen zijn gevat in de houten raamkozijnen van de koepelopstand in de vestibule. Elk glas-in-loodpaneel is opgevat als een rondboogvenster en bestaat uit kleurrijk martelé glas (geel, groen, paar en rood).

TYPE 8

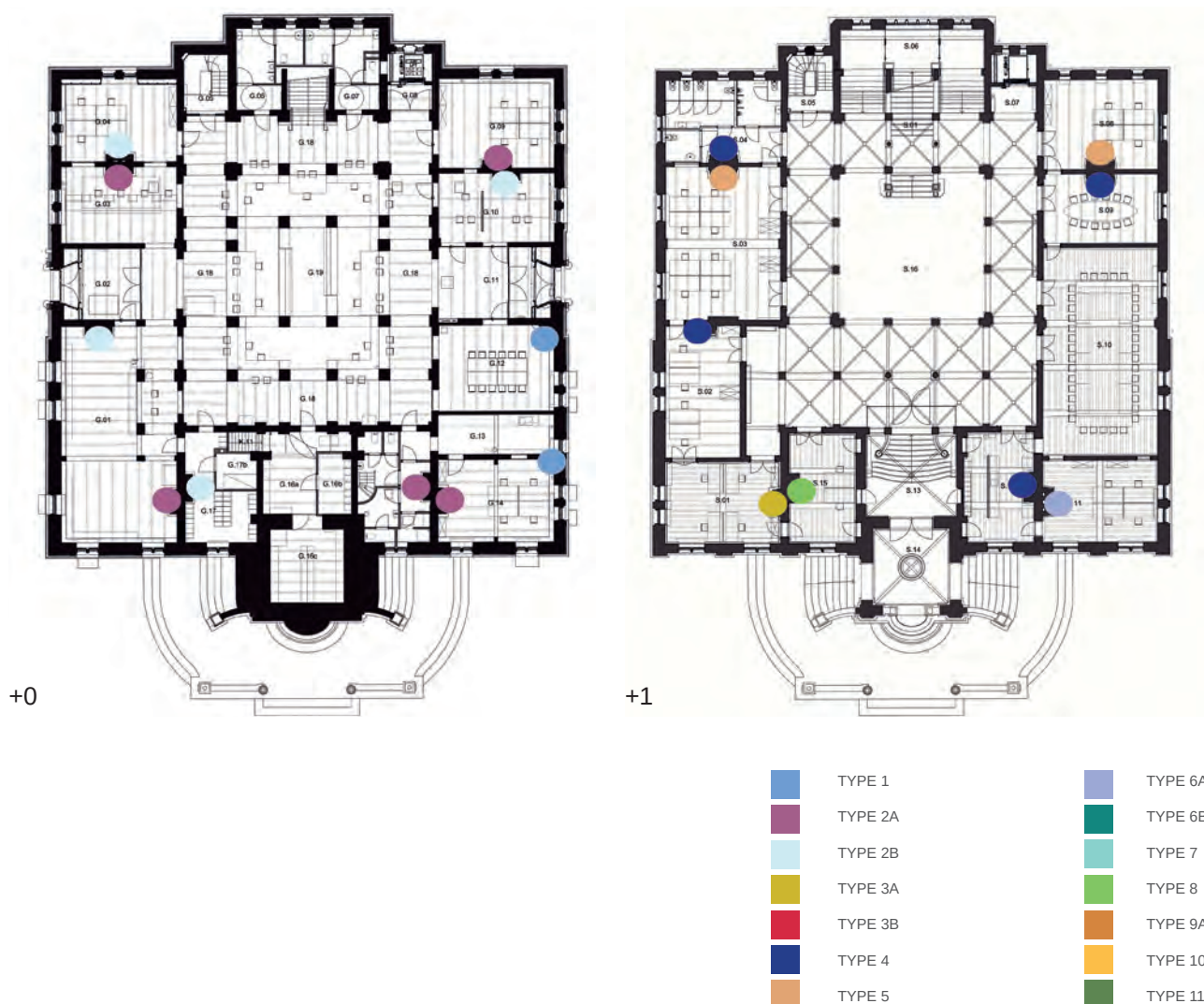
Het laatste type glas-in-loodpanelen vinden we terug als invulpanelen in het houten binnenschrijnwerk. Het loodpatroon bestaat telkens uit overhoekse ruiten met afgesneden hoeken en wordt ingevuld met kleurloze en geel getinte glaskalibers.

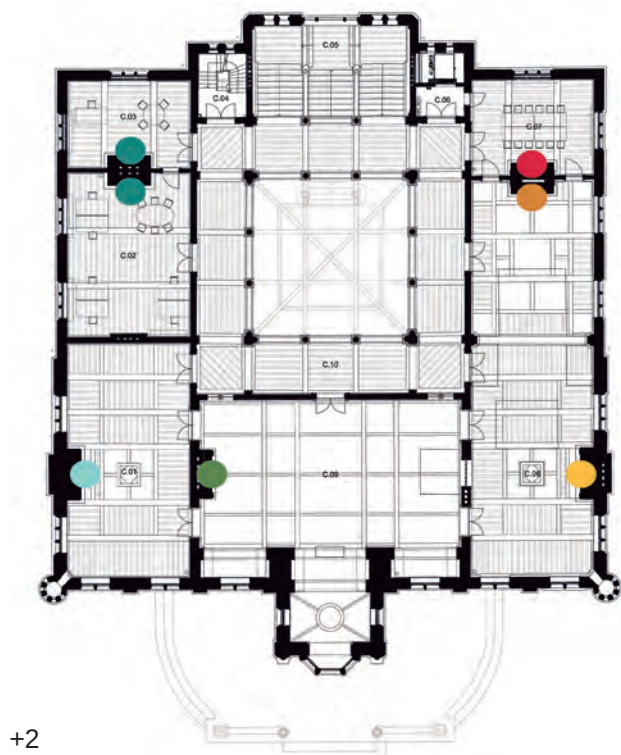

7. SCHOUWEN

Op de gelijkvloerse verdieping bevinden zich, ondanks het secundaire karakter van de verdiepingsvloer, verschillende witstenen schouwmantels. Ook op de eerste en tweede verdieping treffen we verschillende schouwen aan. Hoe rijkelijker de zaal gedecoreerd is, hoe gracieuzer de schouw. De uitvoering van de schouwen werd toevertrouwd aan de beeldhouwer Sermon. Deze werken vingen aan in 1888. In de Ontvangstzaal werd een granieten schouw geplaatst, in de Trouwzaal een schouw in witte steen genaamd “Liais de Larrys”, in de Feestzaal een zwart marmeren exemplaar en het Kabinet van de Burgemeester kreeg een granieten en rood marmeren schouw. De andere schouwen zijn uitgevoerd in “Liais de Larrys”-steen. Op 6 juli 1886 werd het beeldhouwwerk boven de schouwen toegeschreven aan Gerrits.

Tijdens de restauratiewerken in 2016/2017 is het de bedoeling dat de schouwen in witte steen worden geres-
taureerd.

TYPE 1	TYPE 6A
TYPE 2A	TYPE 6B
TYPE 2B	TYPE 7
TYPE 3A	TYPE 8
TYPE 3B	TYPE 9
TYPE 4	TYPE 10
TYPE 5	TYPE 11

TYPE 1

Type 1 betreft schouwen die in de hoek van een ruimte zijn geplaatst. Deze zijn niet uitgevoerd in natuursteen maar in baksteen metselwerk. De schouwen hebben geen representatieve waarde en zijn mogelijks de enige die effectief dienst gedaan hebben. Deze schouwen bevinden zich op de gelijkvloerse verdieping in de het voormalige lokaal van de pompierwacht en de conciërgewoning. Tijdens de restauratiewerken van 2016/2017 zullen deze schouwen opnieuw worden gepleisterd.

TYPE 2A

De schouwmantels van type 2a zijn vervaardigd uit Liais de Larrys-steen. Deze schouwen zijn allemaal origineel en zullen tijdens de restauratiewerken 2016/2017 worden opgefrist en gerenoveerd. De schouwen bevinden zich in verschillende ruimtes op de gelijkvloerse verdieping. De schouw-balk is opgevat als een klassiek hoofdgestel met kroonlijst, guttae en fries. De haardwand is opgebouwd uit keramische mozaiektégeltjes van 5 x 5 cm geplaatst in een diagonaalpatroon. Het kleurpatroon bestaat uit een combinatie van lichtgele, gebroken witte en donker rode tegeltjes. Onder-

TYPE 2A - VÓÓR WERKEN 2016/2017

aan wordt de haardwand afgewerkt met een beige tegelboord (13 x 13 cm). De schouwvloer bestaat uit een geel/zwarte tegelvloer (5 x 5 cm) in een diagonaalpatroon met een blauwe hardstenen boord.

TYPE 2B

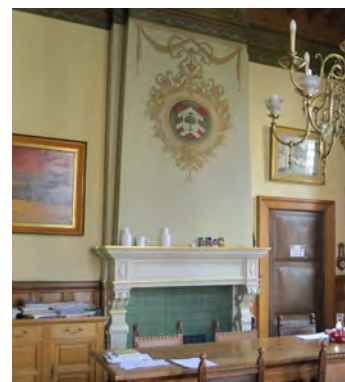
De schouwmantels van type 2b zijn gelijkaardig uitgewerkt als type 2a en bevinden zich ook allemaal op de gelijkvloerse verdieping. Het patroon en de kleurzetting van de haardwand wijkt licht af ten opzichte van type 2a. Het diagonaal tegelwerk is uitgewerkt in bruin/beige, gebroken wit en donker rood. Onderaan wordt de haardwand afgewerkt met een beige tegelboord (13 x 13 cm). De schouwvloer is hetzelfde opgevat als type 2a.

SCHOUW TYPE 2B

TYPE 3A

Type 3a betreft een rijk uitgewerkte schouwmantel in de Liais de Larrys-steen. De wangen van de schouwmantel zijn uitgevoerd in neo-renaïssancestijl met voluten, diamantkoppen en wortelmotief. De schouwbank is opgevat als een klassiek hoofdgestel met kroonlijst, guttae en fries. De haardwand is opgebouwd uit appelblauwzeegroene keramische tegels en bevat centraal een zwart gelakte smeedijzeren haardplaat. De haardplaat stelt de geschiedenis voor van de bijbelfiguren Urias, koning David en Bat-sjeba. De schouwboezem werd afgewerkt met een verfijnde decoratieschildering die overloopt in een geschilderd fries. De schildering omvat een medaillon met wapenschild van Borgerhout omgeven door florale motieven en grotesken in neorenaïssancestijl. Deze schouw vinden we enkel terug in het voormalige secretariaat op de eerste verdieping.

SCHOUW TYPE 3A

TYPE 3B

De schouwmantel van type 3b is gelijkaardig opgebouwd als type 3a. Enkel de haardwand wijkt sterk af van bovenstaand type. Centraal is de wand opgebouwd uit baksteenmetselwerk in Vlaams of gothisch verband met zijdelings vierkante geglazuurde tegels. De tegels, geplaatst in diagonaalpatroon, bestaan uit twee soorten; egale donker rode tegels en oranjekleurige tegels met ingedrukte saterkop. De schouwvloer bestaat uit een geel/zwarte tegelvloer (5 x 5 cm) in een diagonaalpatroon afgeboord met een gepolijste blauwe hardstenen boord. Type 3b vinden we enkel terug in de vergaderzaal op de tweede verdieping.

SCHOUW TYPE 3B

TYPE 4

De schouwmantel van type 4 lijkt in eerste instantie gelijkaardig aan deze van type 3b, maar is veel minder verfijnd en rijk uitgewerkt. De mantel, uitgevoerd in witte steen van Liais de Larrys, bevat vereenvoudigde neorenaïssance motieven en een klassiek vormgegeven schouwbank met kroonlijst, guttae en fries. Bij dit type vinden we twee soorten uitwerkingen van de haardwand conform type 2a en 2b met keramische tegels in diagonaalpatroon. Deze schouwen vinden we terug in een aantal minder representatieve ruimtes op de eerste verdieping.

TYPE 4 - VÓÓR WERKEN 2016/2017

TYPE 5

De schouwen van type 5 treffen we aan in een aantal ruimtes op de eerste verdieping. De schouwmantel is vervaardigd in witte steen van Liais de Larrys. De schouwbalk is opgebouwd volgens klassieke principes met kroonlijst, guttae en fries. De wangen zijn vormgegeven als sierlijke gecanneleerde voluten. De haardwand is op dezelfde manier vormgegeven als type 4 met een diagonaal tegelpatroon.

TYPE 6A

Dit type komen we enkel tegen in het voormalige kabinet van de vrederechter op de eerste verdieping. De schouwmantel, in witte steen van Liais de Larrys, is opgebouwd uit ionische pilasters die een schouwbalk dragen uitgewerkt als een klassiek hoofdstel. De haardwand, nu voorzien van een niet-professionele marmerschildering, zal tijdens de werken in 2016/2017 worden teruggebracht naar de originele vormgeving (met keramische tegeltjes in diagonaalpatroon).

TYPE 6B

De schouwmantel van type 6b is dezelfde als deze van type 6a. De haardwand is gelijkaardig uitgevoerd aan die van type 3b. Centraal is de wand opgebouwd uit rood/geel geschilderd baksteenmetselwerk in vlaams- of gothisch verband met zijdelings vierkante haardtegels. De tegels, geplaatst in dambordpatroon, bestaan uit twee soorten; donkerrode tegels met florale motieven en geel-rode tegels met afbeelding van een hoofd. De schouwvloer bestaat uit een geel/zwarte tegelvloer (5 x 5 cm) in een diagonaalpatroon afgeboord met een gepolijste blauwe hardstenen boord. Type 3b vinden we terug op de tweede verdieping in de voormalige bibliotheek en naastliggende vergaderzaal.

TYPE 7

Schouwtype 7 betreft de rijk uitgewerkte schouw in de trouwzaal op de eerste verdieping. De wangen van de schouwmantel zijn uitgevoerd als respectievelijk mannelijke en vrouwelijke kariatide. Het gesculpteerd fries bevat een centraal medaillon met twee stevig verbonden handen als symbool voor het huwelijk. De haardwand is gedecoreerd met glazuurtegels waarop de inhuldigingsdatum van het gemeentehuis staat. Centraal bevindt zich een smeedijzeren haardplaat. De schouwmantel is versierd met stucwerk. Bovenaan is de schouwbezoem verfraaid met gestileerde en omcirkelde bloemmotieven in cassetten. Centraal bevindt zich een stucijst die bedoeld was als omkadering van een schilderij. Dit schouwstuk ontbreekt echter vandaag.

TYPE 8

Dit schouwtype vinden we terug in het voormalige kabinet van de burgemeester op de eerste verdieping. Deze rijk versierde schouwmantel is vervaardigd in gepolijste blauwe hardsteen met accenten in rode marmer van

TYPE 5 - VÓÓR WERKEN 2016/2017

TYPE 6A - VÓÓR WERKEN 2016/2017

SCHOUW TYPE 6B

SCHOUW TYPE 7

St-Rémy. De wangen van de mantel zijn opgevat als omgekeerde balusters met diamantkoppen in rode marmer en wortelmotieven. De fries van de schouwbank is gesculpteerd met twee griffioenen die het wapenschild van Borgerhout vasthouden. De geglazuurde tegels van de haardplaat, geplaatst in dambordpatroon, bestaan uit twee soorten; egale donker rode tegels en oranjekleurige tegels met ingedrukte saterkoppen. Centraal bevindt zich nog een smeedijzeren haardplaat met voorstelling van 'de roef van Europa'. De schouwvloer is uitgewerkt zoals reeds eerder beschreven.

TYPE 9

Type 9 betreft een schouwmantel in gepolijste blauwe hardsteen. De wangen van de schouw zijn vaasvormige balusters op bolpoten en met een ionisch kapiteel. Het friesgedeelte van de schouwbank bevat saterkoppen en drakenfiguren. De haardwand bestaat uit egaal rode en figuratieve gele keramische tegels in dambordpatroon. Een smeedijzeren haardplaat met boom uit het wapenschild van Borgerhout werd centraal geplaatst in de haardwand. De schouwboezem is versierd met stucwerk met bovenaan leeuwenkoppen. De vloer kent dezelfde uitwerking als eerder beschreven. Dit type vinden we terug aan de korte zijde van de raadzaal op de tweede verdieping.

TYPE 10

Type 10 vinden we ook terug in de raadzaal maar behoorde oorspronkelijk tot de ontvangstzaal. De zwart gepolijste blauwe hardstenen schouwmantel is rijkelijk versierd. De ionische zuilen op sokkel dragen voluutvormige kraagstenen met saterkoppen. Het fries van de schouwbank opgevat als klassiek hoofdstel is gesculpteerd met putti en florale motieven. De haardwand bestaat uit rood-gele geglazuurde tegels in diagonaalpatroon, beschilderd met klauwende leeuwen. De schouwboezem is versierd met stucwerk en de schouwvloer is zoals eerder beschreven.

TYPE 11

Schouw type 11 is de rijkst uitgewerkte schouw en vinden we terug in de feestzaal op de eerste verdieping. De schouwboezem is versierd met stucwerk. Aan weerszijden is de boezem afgewerkt met een mannelijke en vrouwelijke kariatide met tussenin arabesken, muraalbogen en emblemen. Centraal staat de speuk 'welkom hier wie eerzaam is'. De schouwmantel is uitgevoerd in gepolijste blauwe hardsteen. De wangen zijn uitgevoerd als omgekeerde balusters bekroond met ionische kapitelen en consoles met saterkoppen. De fries is links versierd met zoömorfe en fittomorfe decoraties, centraal met vrouwelijk en mannelijkje watergeesten die het gemeentewapen van Borgerhout vasthouden en rechts met putti, dierlijke wezens en plantenmotieven. De korte zijde van de fries stelt een fabeldier voor met een vlinder op de rug. De haardwand is hetzelfde uitgevoerd als type 10. Centraal in de haardwand bevindt zich een smeedijzeren haardplaat met een boom afkomstig uit het gemeentewapen van Borgerhout.

SCHOUW TYPE 8

SCHOUW TYPE 9

SCHOUW TYPE 10

SCHOUW TYPE 11

8. VESTIBULE: KOLOMMEN, PILASTERS EN TRAPPEN

De grote centrale en overkoepelde vestibule met monumentale trap strekt zich uit over de eerste en tweede verdieping van het Districtshuis. Rondom deze vestibule bevindt zich op beide etages een overdekte rondgang, waarlangs zich de zalen en kabinetten situeren. De constructie wordt gedragen door natuurstenen kolommen en pilasters die hieronder verder worden beschreven.

TOEGANGSTRAP TOT VESTIBULE

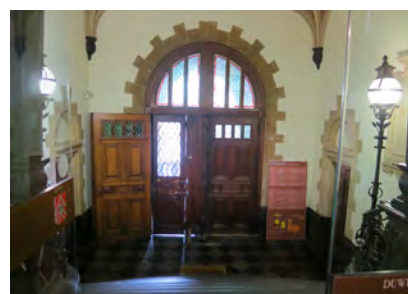
Het betreft een sierlijke steektrap in Belgische blauwe hardsteen (Escaussinnes) met smeedijzeren leuning. Aan weerszijde van de eerste opstap doen twee smeedijzeren lantaarns op ronde blauwe hardstenen sokkels dienst als trappalen. De toegang tot de vestibule wordt afgescheiden door twee kolommen waarop scheibogen in witte steen van Savonnière rusten. Tussen de kolommen en de aangrenzende muren bevindt zich een balustrade met koperen balusters en gepolijste blauwe hardstenen hand- en voetlijsten.

MONUMENTALE TRAP

De treden en bordessen van de grote trap zijn uitgevoerd in Comblanchien. De handlijst en de trappalen van de trapleuning zijn gemaakt in gepolijste Belgische blauwe hardsteen (Ecaussinnes). De balusters werden door Van Rijswijck in geel koper gegoten, gedraaid en gepolijst volgens de ontwerpschetsen van de gebroeders Blomme. De trapleuning loopt over in de balustrade van de tweede verdieping en is bijgevolg op dezelfde manier gemaakt.

KRUISRIBGEWELF EN MURAALBOGEN

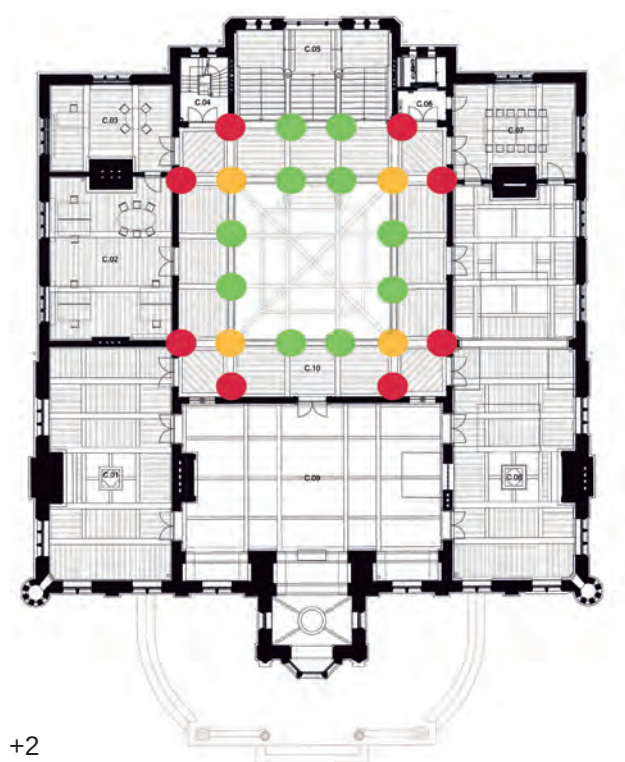
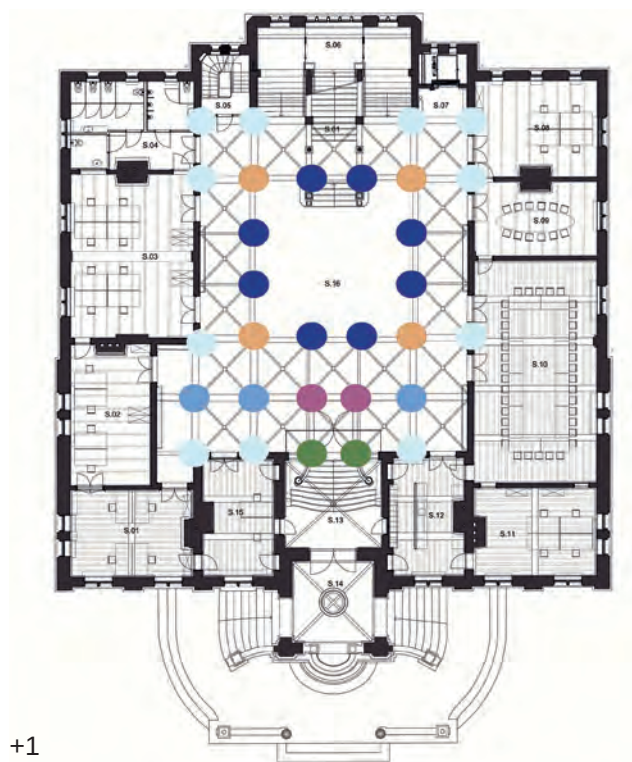
Op de pilaren in de vestibule rusten bakstenen kruisribgewelven. De kruisribgewelven rusten op korfboogvormige scheibogen in witte steen van Savonnière. Ook de kraagstenen, ribben met sleutelstukken en muraalbogen zijn uitgevoerd in dezelfde witte steen. De centerdelen boven de pilasters tot de onderkant van het cordon van de bogen in de vestibule zijn in dezelfde steen uitgevoerd. De fries boven de scheibogen van de tweede verdieping is voorzien van fiere spreuken, er staat te lezen; 'rust roest, arbeid sterkt, vlijt verrijkt, vrijheid schenkt moed, recht kweekt rede, plicht teelt eendracht, wetenschap verlicht, kennis geeft macht, wijsheid heerscht, vrede schept weelde, weelde baart kunst, kunst adelt'.

KOLOMMEN

De bakstenen kruisribgewelven op de eerste verdieping worden gedragen door pilasters en kolommen in gepolijste Belgische blauwe hardsteen (Ecausines). Na het plaatsen en bewerken van de kolom werden ze gepolijst, wat in overeenstemming was met de wensen van de bouwheren. Elke pilaar bestaat uit drie delen, namelijk het basement, de schacht en het kapiteel. De binnenzijdes van de pilaren, enkel zichtbaar vanop de binnenplaats, kregen telkens een meer decoratieve afwerking.

De vier hoekpilasters met $\frac{3}{4}$ kolommen, de tien kolommen en de zestien pilasters tegen de muren van de vestibule op de tweede verdieping van de grote inkomhal zijn in rode marmer van St-Rémy met basementen in gepolijste Belgische blauwe hardsteen en banden in zwarte marmer van Golzin.

TYPE 1	TYPE 7
TYPE 2A	TYPE 8
TYPE 2B	
TYPE 3	
TYPE 4	
TYPE 5	
TYPE 6	

KOLOM TYPE 1

Deze kolommen bevinden zich op de hoeken van binnenste rij langs de gaanderij op het Schoon verdiep. De kolommen met kruisvormige doorsnede zijn gemaakt in gepolijste blauwe hardsteen. Het basement van de pijler is opgetrokken uit een rechthoekige voetplaat met afgeronde hoeken. De basementen zijn gemaakt volgens een getrappt profiel met rechte en omgekeerde ojieven en kwartholle profielen. Bovenaan worden de basementen begrensd door een laatste uitsprong waarboven de schacht van de pilaar start. Op de hoeken van de schacht bevinden zich telkens kwartronde balustervormige ornamenten die de overgang vormen van de basisfiguur naar de veelhoekige doorsnede die de rest van de schacht kenmerkt. Het kapiteel is uitgewerkt als een zware krul die doet denken aan de klassieke ionische voluten. Bovenop het kapiteel bevinden zich nog een aaneenschakeling van uitsprongen die trapsgewijs breder uitlopen naar boven toe.

KOLOM TYPE 1

KOLOM TYPE 2A

Het basement van deze gepolijste blauwe hardstenen pilaster is op dezelfde wijze opgebouwd als type 1. Ook de schacht met hoekornamenten is hetzelfde als eerder beschreven. Enkel de zijde die vanop de binnenplaats zichtbaar is, kreeg een meer decoratieve afwerking. Bovenin de omlijsting van de schacht bevindt zich een decoratie volgens het wortelmotief. Hoewel in dit geval zeer rijkelijk uitgewerkt met tal van banden en halfronde inkepingen, reminisceert het aan het oorspronkelijke renaissance-motief. Tenslotte volgt het rijkelijk maar strak uitgewerkte kapiteel. Het vangt aan met een lichte uitsprong die op de vier kanten doorloopt. Opnieuw is hier een onderscheid te maken tussen de decoratie van de verschillende zijden van de pijler. De zijde aan de binnenplaats is ook hier het rijkelijkst gedecoreerd. Centraal is een achttienbladig rozet gehouwen. Zowel links als rechts van dit centrale deel bevindt zich een zwaar uitgewerkte krul conform type 1. Het kapiteel wordt langs zowel boven als onderzijde begrensd met een aaneenschakeling van uitsprongen. Vlak onder het kapiteel bevinden zich nog vijf guttae. Deze kolommen bevinden zich op binnenste rij langs de gaanderij op het schoon verdiep.

KOLOM TYPE 2A

KOLOM TYPE 2B

Type 2b lijkt erg op type 2a. Deze kolommen vinden we terug op de tweede rij aan de noordzijde van de gaanderij. De basementen zijn op dezelfde manier vormgegeven als type 2a. Het enige verschil is de centrale ruitvorm die langs alle zijdes werd aangebracht. De schacht bevat geen decoratieve elementen. Het kapiteel betreft een meer geometrische variant van degene beschreven onder type 2a. Vanop dit kapiteel vertrekken telkens vier scheibogen.

KOLOM TYPE 2B

KOLOM TYPE 3

Kolom type 3 heeft een schacht met ronde doorsnede. Het basement is hetzelfde opgebouwd als die van type 2b. Het kapiteel is langs twee zij-

des voorzien van een uitspringende voluutvormige krul. Dit type is enkel van toepassing op de twee kolommen die zich bevinden op de tweede rij aan de noordzijde van de gaanderij, opgesteld aan weerszijden van de toegang tot de vestibule. Ook vanop dit kapiteel vertrekken telkens vier scheibogen.

KOLOM TYPE 4

Type 4 omvat alle pilasters of muurpijlers op de eerste verdieping. De pilasters dragen er mee de muraal- en scheibogen. De basementen en schachten zijn hetzelfde uitgewerkt als type 2a. Centraal op het kapiteel is een ruitvormig motief gehouwen. In de binnenkoeken tussen de muur en het kapiteel bevinden zich taps toenemende kraagstenen of cul-de-lampes.

KOLOM TYPE 5

Deze kolommen maken deel uit van de scheidingsconstructie tussen inkomhal en vestibule. Het basement is net zoals bij type 2b centraal voorzien van een uitgehouwen ruit. De schacht is opgevat als een veelhoekige omgekeerde pilaster versierd met wortelmotief en diamantkoppen. Het kapiteel is opgevat als een gestileerde zandloper. Net zoals de kolommen hierboven besproken zijn de kolommen die vallen onder dit type vervaardigd uit gepolijste blauwe hardsteen.

KOLOM TYPE 6

Deze kolommen bevinden zich op de hoeken van de galerij op de tweede verdieping. Het betreft een bundel ionische pilasters. De basementen, uitgevoerd in blauwe hardsteen, maken deel uit van de borstwering met koperen balusters en blauwe hardstenen hand- en voetlijsten op de tweede verdieping. De pilaster vertrekt op de schacht met een band in zwarte marmer van Golzin. De schacht, die op 1/3 uitbukt, is uitgevoerd in rode marmer van St-Rémy. Op deze hoogte vinden we nog een band terug in zwarte marmer. Het ionische kapiteel is vervaardigd in witte steen van savonnière en bevat een aantal geschilderde goudaccenten.

KOLOM TYPE 7

Kolom Type 7 is hetzelfde vorm gegeven als type 6. Het betreft hier de alleenstaande kolommen van de galerij op de tweede verdieping.

KOLOM TYPE 8

Type 8 omvat alle pilasters of muurpijlers op de tweede verdieping die de muraalbogen dragen. Dit type is vervaardigd uit dezelfde materialen en volgens eenzelfde vormgeving als type 6. De schachten hebben echter wel een rechthoekige doorsnede.

KOLOM TYPE 3

KOLOM TYPE 4

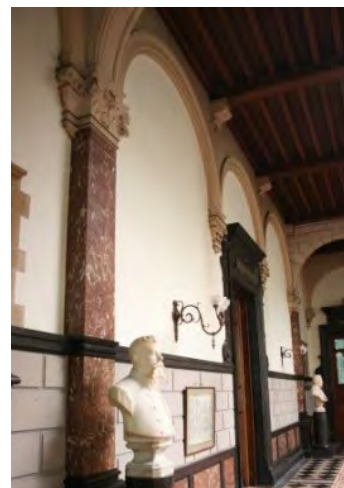
KOLOM TYPE 5

KOLOM TYPE 6

KOLOM TYPE 7

KOLOM TYPE 8

9. VERWARMING²

De onderstaande beschrijving van de oude verwarmingsketels werd overgenomen uit een advies dat werd opgesteld door de vakgroep Industrieel Erfgoed binnen het agentschap Onroerend Erfgoed in 2011 en aangevuld met vaststellingen door Karuur architecten. Het advies kan worden teruggevonden in bijlage 10 van dit beheersplan.

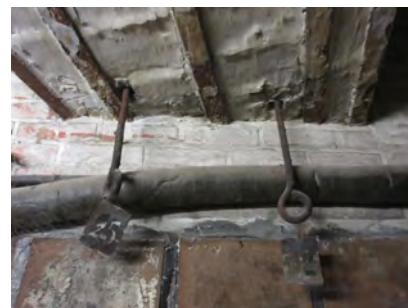
In de kelders van het districtshuis van Borgerhout stonden lange tijd twee verwarmingsinstallaties van het type OPTIMUS – producent Boogaerts, elk bestaande uit twee ketels, met telkens een elektriciteitsmeter/meetglas en verschillende genummerde warmeluchtkanalen, die in verbinding stonden met de radiatoren. Deze ketels waren, volgens de gegevens in het archief, geplaatst in 1940. Oorspronkelijk werd gestookt op basis van steenkool (antraciet volgens een verkoopsaffiche uit deze periode). In 1964 werd het systeem omgevormd tot stoken op basis van stookolie, door middel van een oliebrander van de Duitse producent Ray.

INWENDIGE TECHNIEKEN INSTALLATIE BOOGAERTS
- CENTRAAL SCHOUW ROOKGASAFVOER

METALEN LAMELLEN INSTALLATIE BOOGAERTS

GENUMMERD WARME LUCHTKANAAL, DE TOEVOER
KON PER KANAAL WORDEN GEREGLD

INSTALLATIE BOOGAERTS

AFBRAAK VOORPLAAT BOOGAERTS

OVENGEDEELTE VAN INSTALLATIE BOOGAERTS

² onuitgeg. publicatie vakgroep Industrieel Erfgoed, 2011.

Naast beide verwarmingsinstallaties staat een installatie van het Atelier Toussaint Nyssenne uit Verviers. Een as, aangedreven met elektromotor en drijfriem, stuurt in een grote metalen cilindervorm een mechanisme aan. Deze installatie staat via twee kanalen in verbinding met elk van beide ketels, afsluitbaar met metalen valluiken. De juiste functie van dit systeem is niet gekend. Dit gaat mogelijk om een systeem van geautomatiseerde kolentoevoer. Indien dit zo is, werden de kolen langs de achter- en aan de onderzijde aangevoerd, wat niet overeenstemt met de standaardwerking van de OPTIMUS-installatie. Indien het om kolentoevoersysteem gaat, zal de OPTIMUS-installatie zelf zijn gewijzigd. Een tweede en meer plausibele mogelijkheid is echter dat het om een luchtrecuperatiesysteem gaat. Toussaint Nyssenne, opgericht in 1872, was de eerste Belgische firma die zich toegedeed op luchtbehandelingssystemen, zoals installaties voor ventilatie en klimatisatie. In combinatie met de verwarmingsinstallatie OPTIMUS, die werkt op basis van warme lucht, leidt dit tot de veronderstelling dat het cilindervormig systeem een soort van luchtrecuperatiesysteem was. Mogelijk recupereerde het warmte en/of lucht uit de rookgassen, vooraleer deze via de schoorsteen werden afgevoerd.

INSTALLATIE VAN HET ATELIER TOUSSAINT NYSSENNE

LINKS ELEKTROMOTOR METT DRIJFRIEM

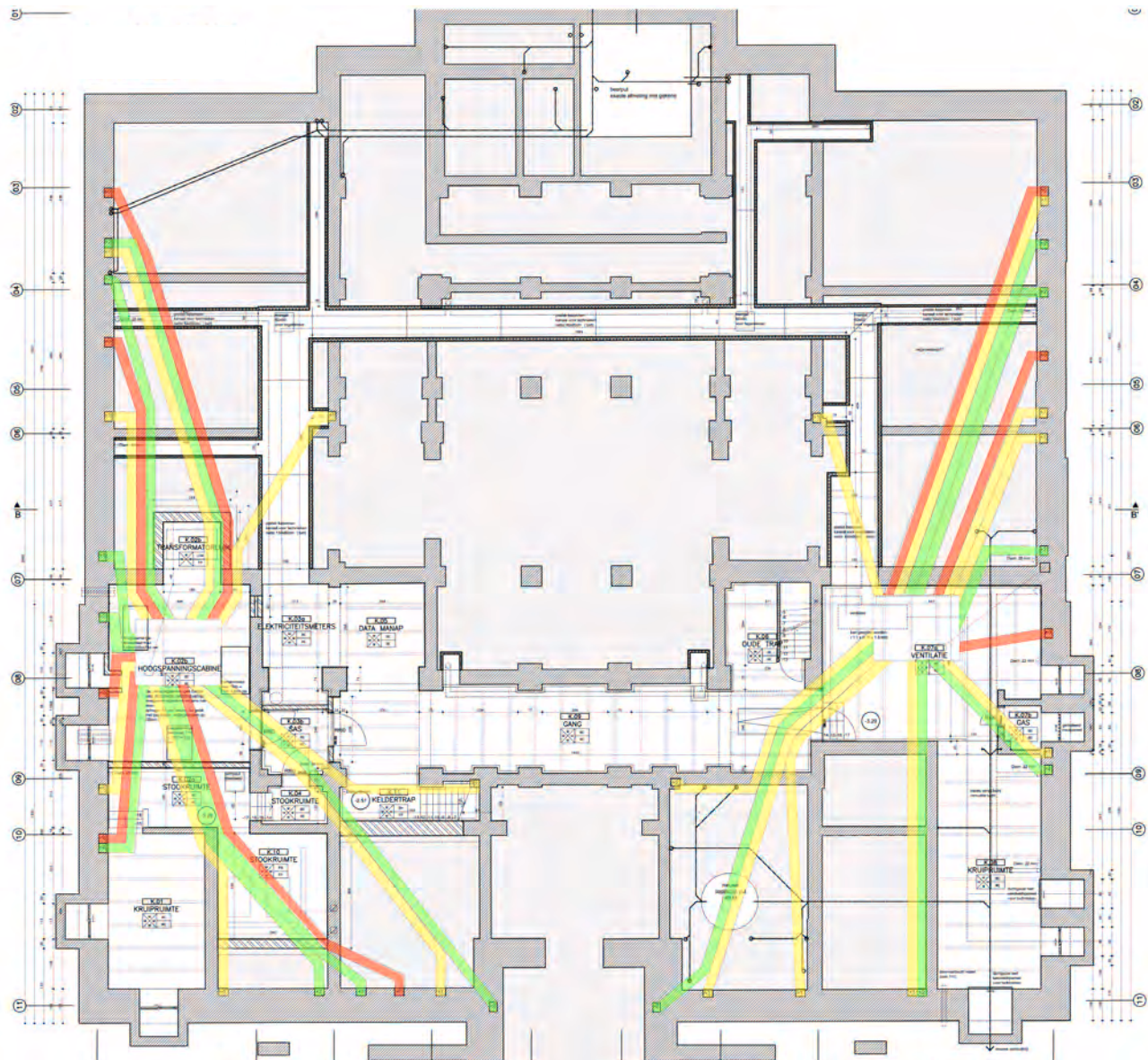

TANDWIEL BINNENIN DE CILINDERVORMIGE INSTALLATIE

Het systeem van een centrale verwarming in de kelder, die warme lucht, water of stoom produceerde, verspreid via radiatoren, werd uitgevonden eind 19de eeuw en kende een grote verspreiding vanaf het interbellum. De firma Boogaerts is sinds haar stichting in 1908 een grote speler geweest in de Belgische markt van de centrale verwarming en dan voornamelijk ook in de centrale verwarming voor overheidsgebouwen. Het atelier Toussaint Nyssenne legde zich als eerste Belgische firma toe op installaties voor luchtbehandeling en droeg zo bij aan de ontwikkeling van installaties voor klimatisatie van gebouwen sinds de late 19de eeuw.

De combinatie met de installatie van het Atelier Toussaint Nyssenne uit Verviers toont hoe men creatief installaties van twee verschillende firma's combineerde om een zo goed mogelijke werking van de verwarmingsinstallatie te bekomen.

Tijdens de restauratiewerken in 2016/2017 diende de beschikbare kelder volledig ter beschikking gesteld te worden voor de integratie van hedendaagse technieken (stookketels, ventilatieboxen, elektriciteitsmeters, hoogspanningscabine, datakasten etc.) zodoende de bovenliggende verdiepingen maximaal te kunnen vrijwaren. Tijdens de afbraak werd de oude installatie gefotografeerd en het ondergrondse verloop van de verwarmingskanalen tot aan de muurschachten geïnventariseerd. Het onderstaande plan is een samenvatting van het uitgevoerde onderzoek.

PLAN -1 - INVENTARISATIE ONDERGRONDS VERLOOP VERWARMINGSSCHACHTEN

- NAAR +0
- NAAR +1
- NAAR +2

10. BEIAARD³

De onderstaande beschrijving van de beiaard werd overgenomen uit een advies dat werd opgesteld door Arie Abbenes, beiaardier/adviseur. Het advies werd gemaakt in opdracht van Karuur Architecten in functie van de opmaak van dit beheersplan. De integrale studie kan worden teruggevonden in bijlage 11 van dit beheersplan.

OPSTELLING

Alle klokken zijn opgesteld in een lantaarn voorzien van 12 vensters, waarin de klokken 7 t/m 35 zijn opgehangen. Grootste (7 t/m 18) in de bovenste ring en de kleinere (19 t/m 35) in de onderste ring. De grootste 6 klokken hangen aan de zolderbalken van de lantaarn; de grootste in het midden en de overige 5 daar omheen. Waarschijnlijk zijn de nieuwe klokken net zo geordend als de oude beiaardklokken voorheen. Een dergelijke opstelling noemt men in de beiaardbouw een klassieke Hollandse opstelling. Voor de “aanvulling” uit 1976 was uiteraard geen plaats meer in de lantaarnvensters. De 12 klokjes van het vierde octaaf zijn centraal opgehangen aan de inox stellage voor de tuimelaars van het handspel.

OPSTELLING VAN DE KLOKKEN IN DE LANTAARN

OPSTELLING VAN DE KLOKKEN IN DE LANTAARN

DE KLOKKEN

Zoals te verwachten viel zijn de klokken van de gebruikelijke Eijsbouts kwaliteit, die in de beiaardwereld algemeen gewaardeerd wordt. De eerlijkheid gebiedt te zeggen dat er uit deze periode betere klokkenreeksen van Eijsbouts bekend zijn. Alle klokken zijn uitgevoerd zonder kroon. Bevestiging aan de balken met middenbouten waaraan de klepelscharnieren bevestigd zijn.

MECHANIEK VOOR HET HANDSPEL

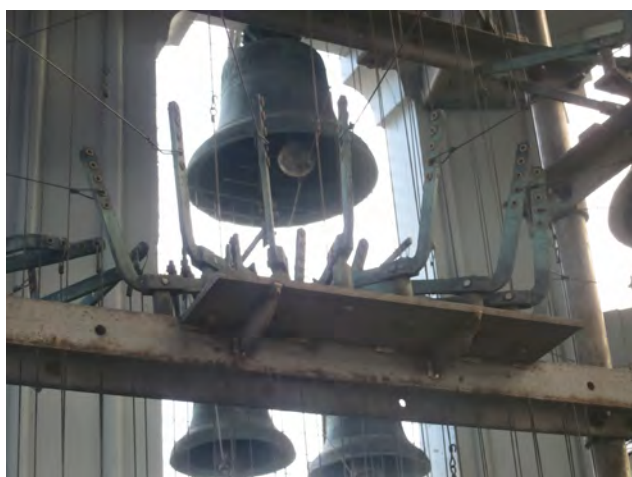
Alle 47 klokken zijn voorzien van juist geproportioneerde klepels die opgehangen zijn aan kunststof scharnieren van het synthetisch materiaal “sufflex”. De klepelbollen van mangaanmessing zijn gegoten rondom inox schachten. De klepels van de klokken in de vensters en in de centrale constructie worden door opgerolde bladveren terug in de uitgangspositie getrokken.

De transmissie verloopt volgens het gericht tuimelaarssysteem. De haakse tuimelaars, opgesteld in de centrale constructie, zijn in brons gegoten. Zij draaien om een asje van inox staal. Vanaf de tuimelaars lopen alle draden in rechte lijn naar de klepels.

³ onuitgeg. publicatie beiaard van het Districtshuis Borgerhout opgesteld door beiaardier/adviseur Arie Abbenes in opdracht van Karuur Architecten, 2016.

Vanaf het klavier worden de draden zonder onderbreking via een zogenaamde waterkering rechtstreeks naar bovengenoemde tuimelaars geleid. De lengte van de draad tussen klavier en waterkering is meer dan gebruikelijk omdat zich tussen klavierruimte en bellenplat een zeer lage tussenverdieping bevindt ten behoeve van de verdeling van de trosseldraden. Voor de doorvoer van de bedrading door het bellenplat heeft men terecht een waterkering toegepast bestaande uit een koperen grondplaat met daarop gesoldeerde pijpjes, in de ordening van de toetsen. De pvc pijpjes, die het binnen lekken van regenwater moeten verhinderen, zijn om de draad bevestigd.

Alle verbindingsdraden zijn uitgevoerd in geslepen inox draad van 2 à 2,5 mm dikte. De klepeldraden voor de klokken in de vensters zijn dusdanig op de verticale armen bevestigd dat de klokken in de onderste ring (19 t/m 35) een overmatige slag maken. Zo werd voor klok 22 (e2) een slag van 3,5 cm gemeten terwijl 2,5 cm volstaat. Daarom klinkt de beiaard wat agressief en onevenwichtig. Daarentegen is de aansluiting van de kleinste 12 klokjes in de centrale constructie juist gekozen. De klepels maken hier terecht de maximale slag.

LINKS BOVEN; HAAKSE TUIMELAARS IN BRONS, OPGESTELD IN DE CENTRALE CONSTRUCTIE, DRAAIEN OM EEN ASJE VAN INOX STAAL, VANAF DE TUIMELAARS LOPEN ALLE DRADEN IN RECHTE LIJN NAAR DE KLEPELS

RECHTS BOVEN; DETAIL KLOK MET KLEPELBOL VAN MANGAANMESSING DIE DOOR EEN OPGEROLDE BLADVEER TERUG IN DE UITGANGSPOSITIE WORDT GETROKKEN

LINKS ONDER; HAAKSE TUIMELAARS IN BRONS IN VERBINDING MET DE KLOKKEN

CENTRAAL EN RECHTS ONDER; DETAILS VAN DOORVOER BEDRADING DOORHEEN HET BELLENPLAT, MET TOEGEPASTE WATERKERING BESTAANDE UIT EEN KOPE- REN GRONDPLAAT MET DAAR OP GESOLDEERDE PVC PIJPJES

HET KLAVIER

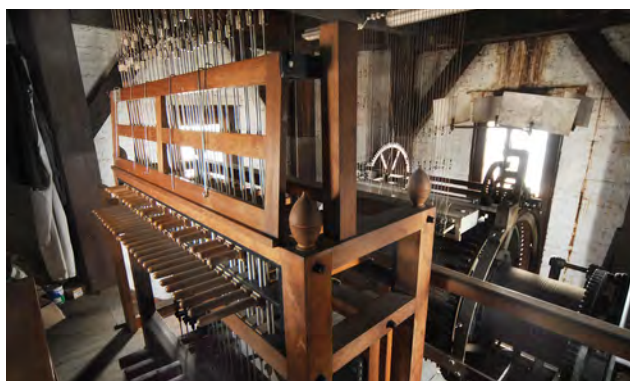
Het stokkenklavier staat opgesteld op een podium in de trommelkamer. Deze opstelling is gekozen om de lengte van de staande bedrading te beperken. Het klavier is degelijk gemaakt en ogenschijnlijk in goede staat. Helaas is de maatvoering van de oude Mechelse standaard gevolgd, een klaviertype dat vanwege zijn inconsequente opzet en slechte ergonomische eigenschappen al geruime tijd niet meer gemaakt wordt. Het wekt enige verwondering dat er anno 1976 nog een “Mechels” klavier aan Borgerhout geleverd is. Waarschijnlijk hebben de adviseurs hier op aangedrongen.

Onder een Mechels Klavier wordt in beiaardkringen verstaan: een kopie van het 18e eeuwse klavier zoals het aangetroffen werd in de St. Romboutstoren te Mechelen. Als gevolg van de roem van zijn vermaarde bespeler Jef Denijn (1862-1944) heeft dit ontwerp enige tijd een heilige status genoten, terwijl de bezwaren periodiek klonken:

1. De toetsval van de chromatische (zwarte) – en de diatonische (witte) toetsen is niet gelijk. In Borgerhout meten wij voor de zwarte toetsen een val van 4,5 cm en voor de witte toetsen maar liefst 6,5 cm. Tegenwoordig is 5 cm de maximale norm voor alle toetsen.
2. De afstand van manuaal tot pedaal – vanaf de bovenkanten gemeten – is in Borgerhout 69 cm, terwijl tegenwoordig 74 tot 76 cm gewenst is.
3. De draadregelaars aan de manuaaltoetsen zijn volgens de Mechelse traditie zo ver naar voren aangebracht dat de muziekllessenaar nagenoeg verticaal staat. Het spelen van grotere muziekstukken is niet mogelijk door de onmogelijkheid om snel van blad te wisselen.

De zitbank is van een ongebruikelijke constructie en niet in hoogte instelbaar. Ditzelfde geldt ook voor een tweede beiaardbank met rugleuning, die naast het klavier staat.

In goede staat verkeren de draadregelaars aan de manuaaltoetsen (42). Zij kunnen in een nieuwe opzet toegepast worden.

HET STOKKENKLAVIER

HET KLAVIER VAN DE BEIAARD

AUTOMATISCH SPEELWERK

De speeltrommel uit 1889 van Edward Michels verkeert in uitstekende staat. Gelukkig is dit werkstuk behouden gebleven bij de vernieuwing van de beiaard. Helaas is de oorspronkelijke gewichtsaandrijving vervangen door een elektromotor, aangesloten op het oude opwindwerk. Alle oorspronkelijke componenten zijn gelukkig bewaard gebleven zodat integrale restauratie tot de mogelijkheden behoort. De trommel is geheel gebaseerd op voorbeelden uit de 17e - en 18e eeuw. Zo is de omtrek verdeeld in vaste trommelmaten, gemarkeerd door 50 sporen met vierkante gaten. Deze 50 sporen bedienen 35 klokken; er is dus sprake van een groot aantal dubbele hamers. De versteeklat geeft hierover duidelijkheid:

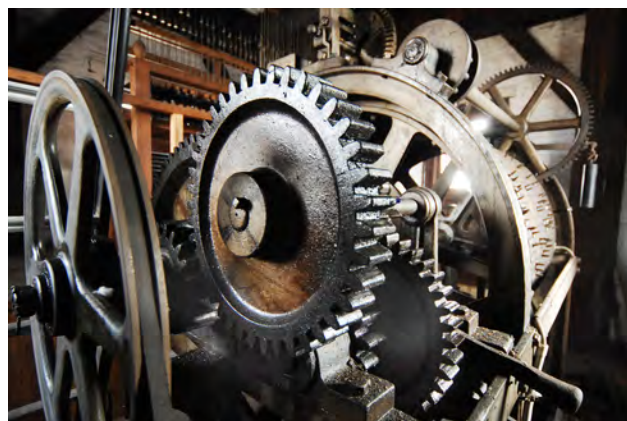
LINKS	c-d-e-f-fis-g-gis-a-ais-b-c-c-cis-d-d-dis-e-e-f-f-fis-g-g-gis-a
RECHTS	ais-b-c-c-cis-d-d-dis-e-e-f-f-fis-fis-g-g-gis-a-a-ais-ais-b-b-c-c

Op de trommel zijn melodieën verstoken. In een doos naast de trommel ligt in plastic zakjes het overige notenmateriaal.

De hoofdas van de trommel is voorzien van een sluitschijf die de trommel in één omtrek op de vier kwartieren laat spelen.

Alle klokken aan de zolderbalken en in de lantaarnvensters hebben externe hamers met overstekende stelen. De draden aan de overstekende stelen lopen via individuele domperpijpjes door het bellenplat. Op de daaronder gelegen tussenverdieping worden de draden met gerichte tuimelaars naar lichterdraden geleid.

Het startsignaal voor de trommel wordt thans gegeven door de Apollo computer in het uurwerkkabinet. Een elektrische schakelaar tast de trommelomtrek af voor de stopnoot.

LINKS BOVEN; OMTREK VAN DE TROMMEL IS GEMARKEERD MET 50 SPOREN MET VIERKANTE GATEN, DEZE BEDIENEN 35 KLOKKEN.
CENTRAAL BOVEN; OORSPONKELIJKE GEWICHTSAANDRIJVING IS VERVANGEN DOOR EEN ELEKTROMOTOR AANGESLOTEN OP HET OUDE WINDWERK
RECHTS BOVEN; WINDWERK TROMMEL SPEELWERK
LINKS ONDER; TUSSEN DE KLAVIERRUIMTE EN BELLENPLAT BEVINDT ZICH EEN LAGE TUSSENVERDIEPING TEN BEHOEVEN VAN DE VERDELING VAN DE TROMMELDRADEN
LINKS ONDER. TROMMEL SPEELWERK VAN EDWARD MICHIELS

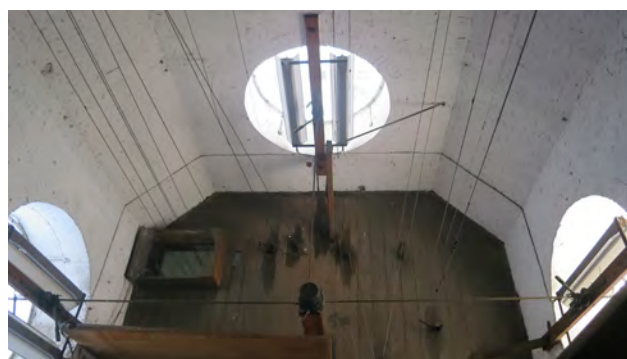
UUR- EN SLAGWERKEN

Twee verdiepingen lager dan de trommel en het klavier staat een gaaf uur/slagwerk van Edward Michiels, in een mooi bijpassend uurwerkkabinet. Vooral het gaande werk vraagt bijzondere aandacht: een Dennison- of sterregang. Volgens de opzet van Michiels lichtte het uurwerk de speeltrommel elk kwartier uit en vervolgens schakelde de lichter op de sluitschijf van de trommel de slagwerken – heel en half – van het Michiels uurwerk. Alle verbindingsdraden en tuimelaars voor dit systeem zijn nog aanwezig. Van oorsprong werd het uurwerk handmatig opgewonden, naderhand is een elektrische winding voorzien. Helaas is het gehele werk buiten bedrijf gesteld. De besturing van uur-, slag- en speelwerk is overgenomen door de Apollo computer.

De verbinding tussen uurwerk en wijzerwerk – één verdieping boven het uurwerk – is verbroken. De wijzers achter de kunststof wijzerplaten, verlicht door tl-buizen, worden nu voortbewogen door een centraal motorwijzerwerk. Oorspronkelijk betrof de achterplaat gestraald matglas in plaats van kunststof. Het is niet bekend hoe deze platen aanvankelijk aangelicht werden (met gas, carbide of petroleum).

UURWERKKABINET MICHIELS

UURWERK TOREN

Borgerhout Districtshuis – Samenstelling van de beiaard

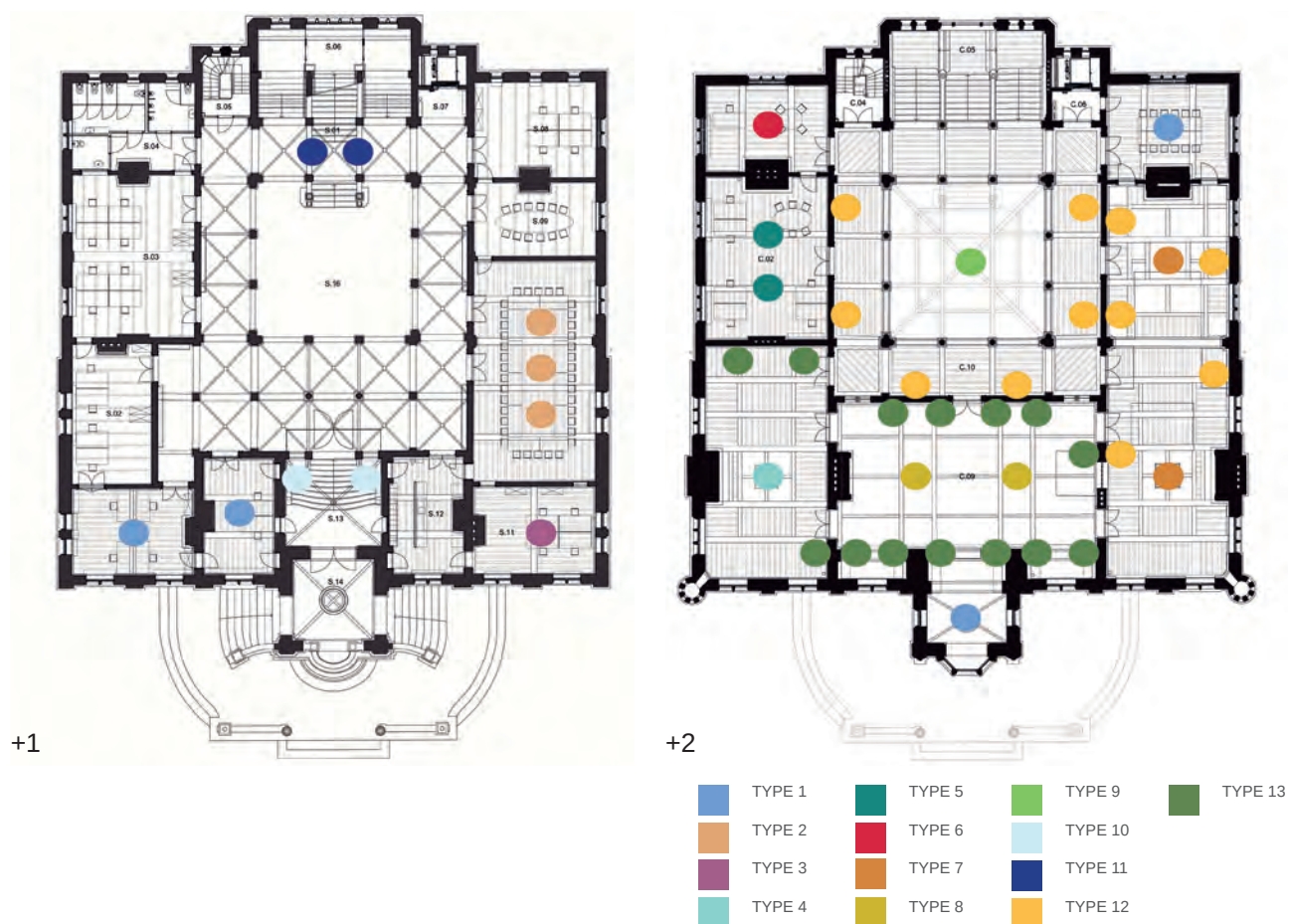
Nr	Abs	Gewicht/kg	Klavie r	Aansluiting	Hamers op trommel	Plaats
1.	f	900	c	Ped	1	Zoldering centraal
2.	g	636	d	Ped	1	Zoldering omtrek
3.	a	450	e	Ped	1	Zoldering omtrek
4.	bes	378	f	Ped	1	Zoldering omtrek
5.	b	318	fis	Ped	1	Zoldering omtrek
6.	c1	268	g	Ped/man	1	Zoldering omtrek
7.	cis1	225	gis	Ped/man	1	Venster boven
8.	d1	189	a	Ped/man	1	Venster boven
9.	es1	159	bes	Ped/man	1	Venster boven
10.	e1	134	b	Ped/man	1	Venster boven
11.	f1	112	c1	Ped/man	2	Venster boven
12.	fis1	97	cis1	Ped/man	1	Venster boven
13.	g1	87	d1	Ped/man	2	Venster boven
14.	gis1	78	es1	Ped/man	1	Venster boven
15.	a1	70	e1	Ped/man	2	Venster boven
16.	bes 1	62	f1	Ped/man	2	Venster boven
17.	b1	56	fis1	Ped/man	1	Venster boven
18.	c2	50	g1	Ped/man	2	Venster boven
19.	cis2	45	gis1	Man	1	Venster onder
20.	d2	41	a1	Man	1	Venster onder
21.	es2	37	bes1	Man	1	Venster onder
22.	e2	33	b1	Man	1	Venster onder
23.	f2	30	c2	Man	2	Venster onder
24.	fis2	28	cis2	Man	1	Venster onder
25.	g2	25	d2	Man	2	Venster onder
26.	gis2	23	es2	Man	1	Venster onder
27.	a2	22	e2	Man	2	Venster onder
28.	bes 2	20	f2	Man	2	Venster onder
29.	b2	19	fis2	Man	2	Venster onder
30.	c3	10	g2	Man	2	Venster onder
31.	cis3	17	gis2	Man	1	Venster onder
32.	d3	16	a2	Man	2	Venster onder
33.	es3	15	bes2	Man	2	Venster onder
34.	e3	14	b2	Man	2	Venster onder
35.	f3	13,5	c3	Man	2	Venster onder
36.	fis3	12,5	cis3	Man	-	Centraal
37.	g3	11,5	d3	Man	-	Centraal
38.	gis3	11,5	es3	Man	-	Centraal
39.	a3	10,5	e3	Man	-	Centraal
40.	bes 3	10,5	f3	Man	-	Centraal
41.	b3	10	fis3	Man	-	Centraal
42.	c4	9,5	g3	Man	-	Centraal
43.	cis4	9,5	gis3	Man	-	Centraal
44.	d4	9	a3	Man	-	Centraal
45.	es4	9	bes3	Man	-	Centraal
46.	e4	9	b3	Man	-	Centraal
47.	f4	9	c4	Man	-	Centraal

11. WAARDEVOLLE CULTUURGOEDEREN

In het Districtshuis bevinden zich ook een aantal waardevolle roerende goederen. Verschillende meubels en verlichtingsarmaturen kunnen zelfs worden ondergebracht in de lijst van cultuurgoederen die in aanmerking komen voor een premie. Het zijn roerende goederen die onroerend zijn door bestemming omdat zij door de opdrachtgever specifiek gemaakt zijn en bestemd zijn om blijvend het gemeentehuis uit te rusten. Zijn zijn dus ornamenteel en functioneel bestemd voor het monument. Deze goederen hebben bovendien een waardeversterkende band aangezien ze specifiek ontworpen zijn voor het gebouw, bovendien op maat en in de zelfde stijl. Ze voldoen dus aan de nieuwe definitie van het OE-besluit. Onder bijlage 14 kan een lijst worden teruggevonden van de cultuurgoederen die in aanmerking komen voor een premie met bijkomende motivering.

VERLICHTING

De uitvoering van de verlichtingsarmaturen werd toevertrouwd aan de firma Meert. Deze realiseerden, naar voorbeeld van de ontwerptekeningen van de gebroeders Blomme, de lusters en wandarmaturen voor verschillende zalen. Elk van deze verlichtingselementen werd uitgevoerd in koper en was voorzien van zowel waskaarsen als lampen. Hoewel de kraantjes op sommige armaturen anders doen vermoeden betreft het elektrische verlichtingsarmaturen en geen verlichting op gas. Reeds in 1885 werd er namelijk een contract afgesloten met de Société Industrielle d'Electricité. Vandaag zijn de waskaarsen vervangen door elektrische nepkaarsen.

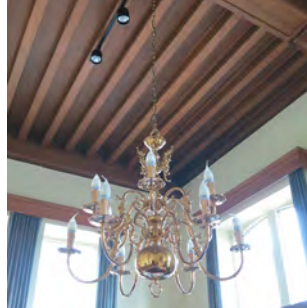
Verschillende armaturen lijken te zijn gemaakt in messing in plaats van koper, dit doet vermoeden dat deze in een latere fase werden vervaardigd en dus niet origineel zijn. Naar alle waarschijnlijkheid zijn enkel volgende types origineel; type 1, 4, 7, 8, 9, 10, 11 en 12.

TYPE 1

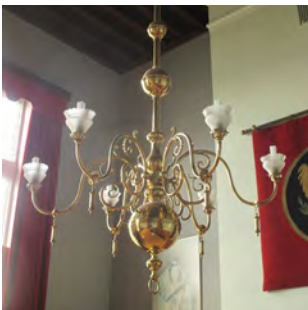
TYPE 2

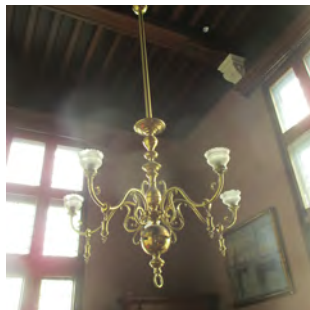
TYPE 3

TYPE 4

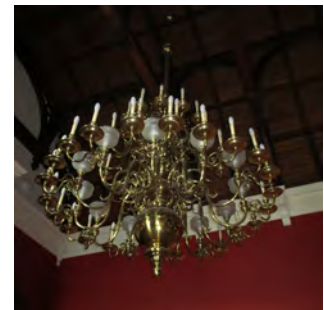
TYPE 5

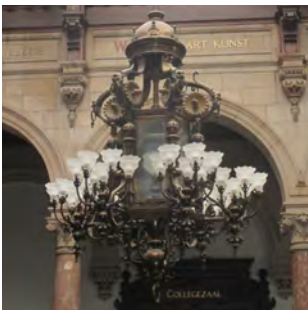
TYPE 6

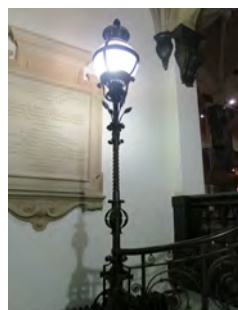
TYPE 7

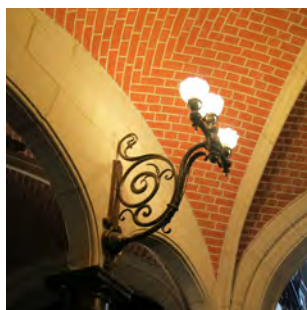
TYPE 8

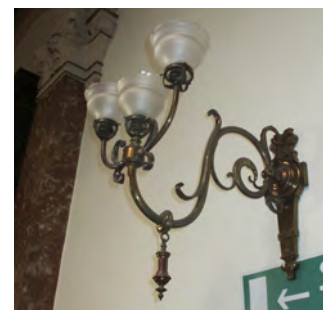
TYPE 9

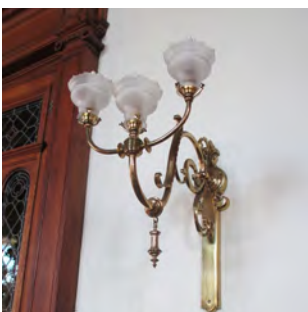
TYPE 10

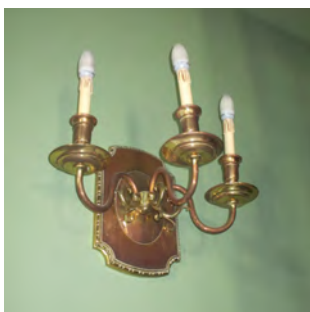
TYPE 11

TYPE 12A

TYPE 12B

TYPE 13

MEUBILAIR

Veel van de meubelen werden ontworpen door de gebroeders Blomme. In die tijd was het gebruikelijk dat bouwmeesters instonden voor de vormgeving van het volledige gebouw, inclusief meubilair, decoratie enz. De meeste meubelen werden vervaardigd door G. Dockx, enkel de meubelen van de archiefzaal en de politieburelen werden gemaakt door J. Van Beylen.

REUZENKENS

De reuzenfamilie van Borgerhout bestaat uit 4 leden: Reus, Reuzin, kind Kinnebaba en de Dolfijn. De Reuzen worden gestockeerd in het Districtshuis.

COLLECTIE A. POELS

Een groot deel van de collectie van beeldhouwer Albert Poels bevindt zich in het Districtshuis van Borgerhout. A. Poels is geboren in Berchem op 7 april 1903 en overleden in Borgerhout op 23 augustus 1984. Van zijn hand zijn talrijke dierenbeelden bekend, maar ook figuren uit de literatuur en de folklore, portretten van kunstenaars, heiligenbeelden, grafstenen, enz.

DE REUZENKENS VAN BORGERHOUT

DE REUZENKENS VAN BORGERHOUT

BEELD A. POELS

BEELD A. POELS

ORIGINELE BIJZETTAFEL

ORIGINELE KAPSTOK

3.3. DIAGNOSENOTA

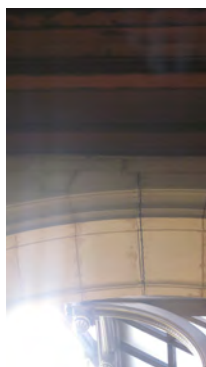
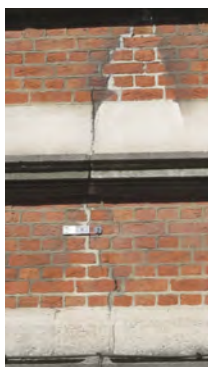
De diagnosesnota geeft inzicht in de technische en fysische problemen van het monument. De problematiek zal besproken worden volgens dezelfde logica als de inventarisatie.

3.3.1. CONSTRUCTIEVE OPBOUW

In het algemeen kunnen we stellen dat het monument op constructief vlak in goede staat verkeerd. De degradatie uit zich vooral in slijtage door gebruik en problemen door slecht onderhoud, zoals aan de goten, houtwerk ramen,....

Op een aantal plaatsen in het gebouw vinden we zettingsscheuren terug. Voor zover waarneembaar komt de stabiliteit niet in gedrang, vermoedelijk betreffen het gestabiliseerde scheuren. Een aantal bogen van de gaanderijen vertonen ook lichte scheuren. De scheuren in een aantal gewelven in de vestibule op de eerste verdieping werden hersteld en zijn stabiel. Ook aan de voorgevel bevinden zich een aantal kleine barsten. Dit zou het gevolg kunnen zijn van de grote belasting van de toren die niet onderkelderd is. Tijdens de restauratiewerken anno 2016/2017 werden op verschillende plaatsen scheurmeters geplaatst om de eventuele zettingsverschijnselen te kunnen opvolgen.

De zuidwestelijke moerbalk van de vloer van de trommelkamer is aangetast, mogelijk door een actieve grote klopkever. De zuidoostelijke moerbalk werd polymeerchemisch hersteld.

LINKS BOVEN; SCHEUR IN DE FRIES IN HET VOORMALIGE SECRETARIAAT OP +1 DIE IN 2016 WERD OPGEVOLGD MET EEN SCHEURMETER

UITERST LINKS ONDER; SCHEUR IN MUUR AAN OOSTZIJDE NA HET WEGHALEN VAN DE VALSE PLAFONDS IN 2016

CENTRAAL LINKS ONDER; DWARSSCHEUR IN DE ACHTERGEVEL DIE IN 2016 WERD OPGEVOLGD MET SCHEURMETER

RECHTS ONDER; SCHEUR IN ÉÉN VAN DE SCHEIBOGEN VAN DE GAANDERIJ OP +1

RECHTS BOVEN; KOP VAN DE MOERBALK VAN DE VLOER IN DE TOREN MOGELIJKS AANGETAST DOOR DE GROTE KLOPKEVER

3.3.2. EXTERIEUR

Op basis van een visuele inspectie in situ werd een schadebeeld opgemaakt voor het exterieur van het Districtshuis. Het schadebeeld voor de daken wordt voornamelijk opgemaakt op basis van het inspectierapport uit 2016 van Monumentenwacht. Dit verslag kan worden teruggevonden in bijlage 12 bij dit beheersplan.

1. GEVELS

De buitengevels van het monument zijn op enkele kleinere gebreken na nog in een relatief goede staat. Voornamelijk het houten buitenschrijnwerk, de blauwe hardstenen plinten, lijsten en dorpels dienen te worden aangepakt.

BAKSTEENMETSELWERK

Het metsel- en voegwerk is slechts licht verweerd. Op een aantal plaatsen zijn er kleine scheuren in het metselwerk terug te vinden; boven- en onder de wijzerplaten van de toren, aan de oostgevel, de zuidgevel en westgevel. Onder enkele blauwe hardstenen lijsten werd ten gevolge van uitgespoelde stootvoegen en scheuren vochtschade ontdekt. Dit is ook het geval onder de kilgoten van de hoektorentjes van de toren, onder enkele lijsten en bovenaan de topgevels van de noord- en westvleugel, aan de schouderstukken van de stenen dakkapellen van de oost- en westvleugel en ter hoogte van de oostelijke afvoer en bovenaan de zuidzijde van de oostvleugel. In de westelijke binnenhoeken van de toren met de voorbouw is het metselwerk plaatselijk bedekt met mos.

METSELWERK PLAATSELIJK AANGETAST DOOR VOCHTSCHADE, EEN FENOMEEN DAT VOORNAMELIJK TERUGKOMT ONDER DE BLAUWE HARDSTENEN LIJSTEN

BLAUWE HARDSTEEN

De blauwe steen vertoont plaatselijk uitgespoelde brandlagen. Ook het voegwerk van de cordonlijsten is op talrijke plaatsen beschadigd met vochtoverlast op het onderliggende steenwerk tot gevolg. Het voegwerk werd op verschillende plaatsen hersteld met een weinig duurzame elastische voegkit. Op een aantal plaatsen zijn er barsten en scheurtjes waarneembaar. Vooral de cordonlijsten zijn waarschijnlijk in te grote lengtes voorzien, aangezien hier frequent barsten aanwezig zijn. Ter hoogte van de plinten schilferen de blauwe hardstenen delen af omwille van de slechte steenkwaliteit. Een aantal delen van de plint werden op een niet duurzame manier hersteld met mortel.

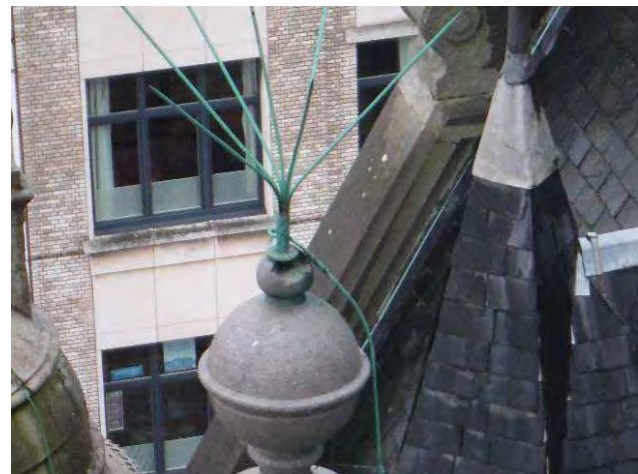

VAN LINKS NAAR RECHTS SCHADE AAN BLAUWE HARDSTEEN DOOR; UITGESPOELDE BRANDLAGEN, BARSTEN EN SCHEURTJES, HERSTEL MET WEINIG DUURZAME VOEGKIT EN OUDE HERSTELLINGEN

Bij de muurbekroningen zijn de stootvoegen op verschillende plaatsen uitgespoeld met vochtoverlast tot gevolg. De oude herstellingen met elastische voegkit voldoen niet. Een paar van de topstukken van de topgevels van de oost- en westzijde zijn licht beschadigd door de roestige verankering van de bliksemvang.

SLECHTE HERSTELLING MET ELASTISCHE VOEGKIT VAN DE MUURBEKRONING AAN DE RONDGANG VAN DE TOREN - FOTO MONUMENTENWACHT

DOOR DE ROESTIGE VERANKERING VAN DE BLIKSEMVANG IS HET TOPSTUK LICHT BESCHADIGD - FOTO MONUMENTENWACHT

Bij de monumentale buitentrap aan de noordzijde zijn de voegen plaatselijk beschadigd of uitgespoeld. Enkele blauwe hardstenen elementen van de leuning zijn gescheurd en enkele balusters ontbreken.

Een ander probleem is mosgroei, dit voornamelijk bovenop horizontale lijsten, handlijsten en raamdorpels. Op één van de hoektorentjes aan de voorgevel groeit een vlinderstruik.

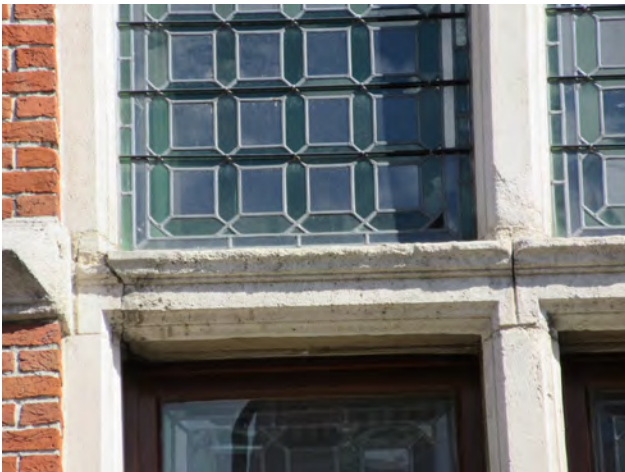

VAN LINKS NAAR RECHTS SCHADE AAN BLAUWE HARDSTEEN DOOR; VLINDERSTRIJK OP ÉÉN VAN DE HOEKTORENTJES EN MOSGROEI OP DE MONUMENTALE TRAP EN OP DE BORSTWEING VAN DE MEZZANINOVERDIEPING

WITTE STEEN ROCHE D'EUVILLE

De witte natuursteen vertoont hier en daar verwerking en afschilfering. Op een aantal plaatsen bevat de kalksteen zwarte poreuze gipskortsen die op sommige plaatsen los komen te staan. Dit fenomeen gebeurt onder invloed van zure regen waarbij de calciumcarbonaat uit de kalksteen oplost en door middel van volumevergroting gips ontstaat. Met roet en stof wordt dit op kalksteen een zwarte poreuze korst. Op verschillende plaatsen is de euvillesteen bedekt met lichte mosgroei.

Bij de tussendorpels van de natuurstenen kruiskozijnen worden op sommige plaatsen scheuren waargenomen dit wijst vermoedelijk op roestige ankers.

SCHEUREN IN DE BOVENDORPEL VAN EEN KRUISKOZIJN

ZWARTE POREUZE KORST OP EEN GEORNAMENTEERDE DEEL VAN DE GEVEL

WITTE STEEN BLANC ROYAL VAN SAVONNIÈRE

De balusters in witte steen zijn op verschillende plaatsen sterk verweerd. In de rondgang van de centrale toren zijn de balusters vermoedelijk behandeld met steenverharder. Een aantal van de balusters van de borstwering aan de noordgevel zijn gebroken en werden door monumentenwacht weggenomen omwille van de publieke veiligheid. De blauwe hardstenen handlijst van de borstwering aan de westkant van het balkon aan de noordzijde wordt plaatselijk opgedrukt waardoor de onderliggende balusters los komen te staan. De legmortel is er uitgespoeld.

STERK VERWEERDE BALUSTERS IN SAVONNIÈRESTEEN

BOVEN; OPGEDRUKTE HANDLIJST VAN BALUSTRADE DOOR UITGESPOELDE LEGMORTEL, ONDER; AFGEBROKEN BALUSTERS WEGGENOMEN DOOR MONUMENTENWACHT - FOTO MONUMENTENWACHT

2. BEELDHOUWWERKEN

De beeldhouwwerken zijn nog redelijk intact bewaard enkel de contouren en profileringen staan minder scherp. Een ander probleem is de zichtbare vervuiling ten gevolge van zure regen en zachte mosgroei.

MOSGROEI OP SCHILDDRAGENDE LEEUWEN
AAN DE TRAPPENPARTIJ

ZICHTBARE VERVUILING OP HET BEELDHOUW-
WERK 'DEUGD VAN DE VOORZICHTIGHEID'

AANBRANDLAAG OP ORNAMENTEN VAN DE
VOORGEVEL VAN HET MONUMENT

3. IJZEREN SMEEDWERK

De smeedijzeren lantaarns die aan beide zijden de monumentale blauwe hardstenen trap domineren zijn licht roestig. Ook worden deze niet meer gebruikt als lichtbaken voor het plein.

ÉÉN VAN DE LANTAARNS AAN
DE TRAPPENPARTIJ

DETAIL LANTAARN WAAR
ROESTSCHADE KAN WORDEN
OPGEMERKT

DETAIL VOETSTUK LANTAARN WAAR ROESTSCHADE KAN WORDEN OPGEMERKT

4. DAKEN

De bereikbaarheid en toegankelijkheid van de daken en goten laat sterk te wensen over. Hierdoor is het momenteel niet mogelijk om op eenvoudige wijze alle gebreken vast te stellen. De daken dienen op korte termijn te worden aangepakt.

TOEGANKELIJKHEID/VEILIGHEID EN HYGIËNE

De meeste luikjes van de dakkapellen kunnen niet meer open wat een efficiënte inspectie verhindert. Veel van de dakkapellen zijn te klein en bevinden zich te hoog boven de goot waardoor de goten moeilijk bereikbaar zijn voor onderhoud en inspectie. De goot aan de zuidzijde van het hoofddak is ook niet bereikbaar.

De ladder- en klimhaken van de buitendaken zijn niet genormeerd en roestig. Deze mogen bijgevolg niet meer worden gebruikt. De haken op de binnendakvlakken werden recent vernieuwd en zijn genormeerd.

Het met lood bekleedde luik dat toegang moet verlenen tot de lantaarn heeft geen handgrepen waardoor het moeilijk hanteerbaar is. De aangebracht netten voor duivenwering vanboven in de klokkentoren hinderen de vlotte bereikbaarheid van de torendaken. Enkele van de klimhaken zijn minder stevig bevestigd. De laddersteun bovenaan de lantaarn laat zijdelingse beweging toe.

Hier en daar rusten er nog steeds duiven in het gebouw met plaatselijk overlast tot gevolg. De balkons aan de noorgevel zijn vervuild door duivenuitwerpselen en belemmeren een goede waterafvoer. Verspreid over het gebouw staan duivenpinnen maar hun bevestiging is niet duurzaam waardoor ze op talrijke plaatsen wegval-
len. De losgekomen duivenpinnen houden vuil vast en kunnen aanleiding geven tot verstoppingen.

LINKS BOVEN; ZICHT VANUIT TOREN OP HET STEILE ZADELDAK VAN DE VOORBOUW

UITERST LINKS ONDER; VERDWENEN DUIVENWERING OP DE HANDLIJSTEN VAN DE BORSTWERING VAN DE MEZZANINOVERDIEPING

LINKS ONDER; LOSGEKOMEN DUIVENPINNEN OP ÉÉN VAN DE CORDONLIJSTEN VAN DE TOREN

RECHTS BOVEN; NETTEN VOOR DUIVENWERING HINDEREN VLOTTE BEREIKBAARHEID TORENDAKEN

DAKBEDEKKINGEN

De natuurleien van de buiten- en torendaken zijn op verschillende plaatsen verweerd en bevatten plaatselijk pyriet ophopingen. De leien glijden ook makkelijk weg omwille van de scherpe helling van de daken. Er werden door Monumentenwacht lekken ontdekt aan; de noordzijde van de torenrok aan de voorgevel, de west- en zuidwestzijde van de meest westelijke toren aan de achtergevel, in het midden en aan de noordwest zijde van het zadeldak van de voorbouw, de noordoostelijke zijde van het buitendakvlak van de oostvleugel en het buitendakvlak van de westgevel. Het herstel van verschillende dakvlakken is dus op korte termijn aangewezen. Hierbij dienen de binnendaken en de daken van de klokkentoren enkel selectief te worden aangepakt gezien deze respectievelijk vervangen werden in 2014/2015 en 2013/2014. De centrale koepel en omliggende platte daken zullen worden aangepakt tijdens de restauratiewerken in 2016/2017. De werken werden reeds beschreven bij de inventarisatie van de daken.

De hoekkeper- en kilkperafwerkingen in lood zijn op een aantal plaatsen licht beschadigd of schuiven licht uit. Bij het vernieuwen van de dakbedekking is het ook opportuun om de aansluitingen te herbekijken. De loodaansluitingen tussen verschillende dakvlakken is licht verweerd en de vernageling is licht roestig. Een aantal meer recente aansluitingen werden hersteld met siliconenkit. Voornamelijk de aansluitingen tussen de vierkante torens van de achtergevel met het tentdak van de achtervleugel zijn in slechte staat. Het loketlood sluit er plaatselijk niet goed aan of zit los en kan zo wegvallen.

LOSGEKOMEN LEIEN BUITENDAKVLAK OOSTVLEUGEL - FOTO MONUMENTENWACHT

LOSGEKOMEN LEIEN BUITENDAKVLAK NOORDVLEUGEL - FOTO MONUMENTENWACHT

LOSGEKOMEN LEIEN BUITENDAKVLAK OOSTVLEUGEL - FOTO MONUMENTENWACHT

LOSGEKOMEN LEIEN CENTRAAL OP BINNENDAKVLAK NOORDVLEUGEL - FOTO MONUMENTENWACHT

LOSGEKOMEN LEIEN CENTRAAL OP BINNENDAKVLAK NOORDVLEUGEL - FOTO MONUMENTENWACHT

LOSGEKOMEN LEIEN KLOKVORMIG TORENDAK - FOTO MONUMENTENWACHT

DAKKAPELLEN

Het schilderwerk van de dakkapellen is op veel plaatsen sterk afgebladderd. Dit heeft de verwerking of zelfs plaatselijke inrotting van het houtwerk tot gevolg.

VERWEERD HOUTWERK DAKKAPEL

VERWEERD HOUTWERK DAKKAPEL

VERWEERD HOUTWERK DAKKAPEL - FOTO MONUMENTENWACHT

LANTAARN

Bovenaan in de houten lantaarn blijft er plaatselijk water staan op de epdm afdekking. Hierdoor zal de dakbedekking sneller verwezen en zullen er bij lekken vlugger problemen ontstaan. Een van de stijlen van de zuidwesttrommel van de bovenste lantaarn vertoont sporen van een oude inrotting maar is voor zover zichtbaar nog voldoende draagkrachtig.

WATER BLIJFT STAAN IN LANTAARN VAN TOREN - FOTO MONUMENTENWACHT

HOUTWERK TORENDAK MOGELIJK AANGETAST DOOR HOUTBOKTOR - FOTO MONUMENTENWACHT

SCHOORSTENEN BOVENDAKS

Aan de regenzijde is het metselwerk van de schouwen plaatselijk sterker uitgespoeld. Ook de loodaansluitingen zijn verweerd. De schoorstenen hebben geen regenkapten waardoor er een lichte vochtinslag mogelijk is. Aan de meest zuidelijke schoorsteen van de oostvleugel werd op zolder een lekbak geplaatst. Er dient te worden nagegaan of de aansluiting van de schoorsteen met het dakvlak nog steeds lek is.

TOPBEKRONINGEN

Een aantal van de koperen bekroningen van de dakkapellen zijn licht beschadigd door corrosie. De meeste topbekroningen zijn voor zover kon worden waargenomen in goede staat.

REGENWATERAFVOER

De meeste daken en goten zijn niet veilig bereikbaar en konden niet van nabij worden gecontroleerd, hierdoor kunnen bepaalde gebreken verborgen blijven.

De loden goot van de klokkentoren en van het zadeldak van de noordvleugel is plaatselijk verzakt. Deze verwakkingen zullen op termijn vlugger scheuren of beschadigingen veroorzaken. De zalinggoot van de oostelijke toren van de achtergevel met het dak van de oostvleugel is lek. Het onderliggende houtwerk is nat en zal bijgevolg verder inrotten. De loden goten aan buitenzijde van de oost-, west- en zuidgevel zijn verweerd, plaatselijk vervormd en gescheurd. Dit echter zonder enige vervolgschade. De houten bakgootconstructie aan de buitenzijde van de oostgevel is ingerot. Hierdoor is de goot lek. Op verschillende plekken bladdert de verf van de houten bakgoten licht af.

Bij de koperen afvoeren werd plaatselijk de aanwezigheid van rioolgassen vastgesteld. Dit voorlopig zonder noemenswaardige aantasting van het koper. Door wildplassen zijn verschillende van de gietijzeren voetstukken sterk roestig.

Het houtwerk van de met lood bekleedde goten op zolder lijkt op verschillende plaatsen ingerot door vochtschade. Waar de 'binnengoten' naar buiten doorsteken wordt telkens een koudebrug gecreëerd.

LEK TER HOOGTE MONDING OOSTTOREN ACHTERGEVEL EN DAK OOSTVLEUGEL - FOTO MONUMENTENWACHT

LOODBEKLEDING GESCHEURD DAK WESTVLEUGEL - FOTO MONUMENTENWACHT

VERZAKKING GOOT TUSSEN TOREN EN ZADELDAK VOORBOUW - FOTO MONUMENTENWACHT

ROESTIGE GIETIJZEREN VOETSTUK REGENWATERAFVOEREN TORENS ACHTERGEVEL - FOTO MONUMENTENWACHT

INGEROTTE GOOTCONSTRUCTIE OOSTVLEUGEL - FOTO MONUMENTENWACHT

AFBLADERENDE VERF BAKGOOT ACHTERGEVEL

VOCHTSCHADE BINNENDAKSE GOOT ZOLDER

DAKSTRUCTUUR ZOLDER

De dakstructuur is op veel plaatsen niet van dichtbij te inspecteren omwille van de slechte toegankelijkheid. Op twee plaatsen in de westelijke torendaken van de achtergevel is het houtwerk mogelijk actief aangetast door de huisborktor. Door een oud lek is het houtwerk onderaan de kilkeper tussen het zadeldak van de voorbouw en het zadeldak van de oostvleugel ingerot.

KLOKKENSTOEL

De klokkenstoel lijkt in een goede staat en werd dan ook grondig gerestaureerd in 2013/2014.

DAKCONSTRUCTIE
VOORBOUW

ZADELDAK

HOUTCONSTRUCTIE LANTAARN BEIAARDTOREN

BLIKSEMAFLEIDING

De staat van de blikseminstallatie dient te worden gecontroleerd door een erkend mechanisme.

De bliksemafleiding werd plaatselijk doorheen aansluitingslood van de dakkapellen bevestigd. Op deze plaatsen valt de mortelaanwerking dan ook weg met lichte vochtindringing tot gevolg. De roestige verankering van de bliksemvang van de bekroning van de topgevels aan de oost-en westzijde zorgt voor lichte schade aan de topbekroningen. Het opvangelement van de grote westelijk dakkapel aan de voorgevel ontbreekt waardoor bliksemoverslag mogelijk is. Ook enkele plakplaatjes van de opvangelementen op de nok van het zadeldak van het voorste dakvolume komen los. Hierdoor kan de leiding op termijn loskomen en de leibedekking beschadigen.

5. BUITENSCHRIJNWERK

Op basis van de studie van restaurator Anton Venhuizen (zie bijlage 8) werd beslist om in 2016/2017 de wind- en waterdichting het buitenschrijnwerk te verbeteren. Het grootste terugkerende probleem was dan ook de winddichtheid ten gevolge van slijtage van hang- en sluitwerk, versleten tocht dichtingen of onnauwkeurig afgestelde sluitingen. Gezien de sterke variatie in types schrijnwerk werd een geschikte aanpak per afzonderlijk raam het devies. De winddichtheid dient te worden verbeterd door het aanpassen van het hang- en sluitwerk, het plaatsen of vervangen van tochtprofielen, het vervangen van rotte, aangetaste onderdelen en verdwenen (dorpels, waterlijsten, raampanelen,...) onderdelen, het herstellen van de houtverbindingen en het wegnemen latere toevoegingen in hout, siliconen en modern hang- en sluitwerk.

De zeer zware profielen van het buitenschrijnwerk op de gelijkvloerse verdieping in de westgevel worden uit esthetisch oogpunt beter aangepast of vervangen. Op deze manier kan er toch in de houtsecties van het schrijnwerk in de plint naar uniformiteit worden gestreefd.

Niet alle ramen en deuren werden duurzaam geschilderd. Hier en daar is het verfsysteem op sterk vochtbelaste delen terug verweerd. Zo is het raam aan de zuidzijde in de toren, dat uitkijkt op de zakgoot met het zadeldak van de voorbouw, sterk verweerd. Ook is de raamdorpel op deze plaats afgesplitst. De onderdorpels van de deuren die uitkomen op de rondgang van de toren en op het balkon van de mezzaninoverdieping zijn plaatselijk ingerot waardoor er plaatselijk vochtindringing mogelijk is. Onderaan werden de deurgehelen ook slordig aangekit.

De diefijzers voor de ramen op de gelijkvloerse verdieping zijn licht roestig.

VERWEERD BUITENSCHRIJNWERK RAAM AAN ZUIDZIJDE TOREN - FOTO MONUMENTENWACHT

SLORDIG AANGEKIT DEURGEHEEL TER HOOGTE VAN DE RONDGANG AAN DE TOREN - FOTO MONUMENTENWACHT

3.3.3. INTERIEUR

1. ALGEMEEN

Voor het interieur van het Districtshuis, uitgezonderd voor de glas-in-lood ramen en de beiaard, werd geen diagnosesnota opgemaakt gezien de vastgestelde schade zal worden aangepakt tijdens de restauratiewerken anno 2016/2017. De vloeren op de gelijkvloerse verdieping worden zo afgewerkt met keramische tegels. Waar mogelijk worden de originele tegels terug gerecupereerd. Het legpatroon wordt per ruimte bekeken. Op de bovenliggende verdiepingen wordt de minder waardevolle soepele vloerbekleding vervangen door nieuwe parketvloeren naar oud model. De bestaande parketvloeren worden opgeschuurd en opnieuw voorzien van een beschermende afwerklaag. De gebroken natuurstenen plaveien in vestibule worden vervangen. De bezettingswerken op wanden worden afgeklopt en waar nodig hersteld met kalkpleister. Op verschillende plaatsen op de eerste en tweede verdieping komt een nieuwe eikenhouten lambrisering, de bestaande wordt plaatselijk hersteld waar nodig. De IPE-liggers van de troggewelven worden ontroest en roestwerend behandeld. Het pleisterwerk van de gewelven wordt hersteld en geschilderd. De IPE-liggers zelf worden zwart gelakt. Verder vinden er nog tal van kleinere restauratiewerken plaats; de bestaande schouwen worden gerenoveerd, de eikenhouten paneeldeuren worden hersteld, de koperen balusters vastgezet, de natuurstenen venstertabletten hersteld en de gietijzeren radiatoren opnieuw gelakt.

2. GLAS-IN-LOOD

Patrimoon werd door Karuur Architecten aangesteld om een bouwfysische studie op te maken van de glas-in-loodramen aanwezig in het Districtshuis van Borgerhout. De studie is terug te vinden als bijlage 13 bij dit beheersplan.

SCHADE AAN HET LOODNETWERK

UITBUIKING/UITZAKKING

Ten gevolge van zonnestraling, het ontbreken van bindroedes en de verzwakking van het lood is het loodnetwerk van verschillende panelen sterk uitgebuikt. Het verzwakken van het loodnetwerk resulteert tevens in uitgezakte en/of gebroken glaskalibers en loodbreuk. Dit fenomeen werd voornamelijk vastgesteld bij de glaspanelen zonder/met slecht gemonteerde bindroedes zoals types 1a, 1b, 1c, 2, 4 en 8. De uitbuiing/verzakking kan ook ontstaan zijn door het te grote formaat van het paneel in de raamopening (bv. bij type 1a, 1b en 1c, gerestaureerde bovenlichten).

UITBUIKING, TYPE 1A - PATRIMOON

UITGEZAKT LOODNETWERK, TYPE 4 - PATRIMOON

LOODBREUK

Door uitzakking (warmte, mechanische krachten) wordt het lood zwakker en ontstaat er vaak loodbreuk. Dit fenomeen is in grote mate terug te vinden in de niet herloden panelen en vaste bovenlichten van type 1a, 1b, 1c, 2 en 8.

HERSTELDE LOODBREUK, TYPE 1A - PATRIMOON

LOODBREUK, TYPE 8 - PATRIMOON

ONTBREKENDE LOODPROFIELEN

Enkele panelen van het type 1a, 1b, 1c en 2 bevatten afgebroken of niet degelijk teruggeplaatste loodprofielen. Hierdoor boet het paneel in aan stevigheid en draagkracht.

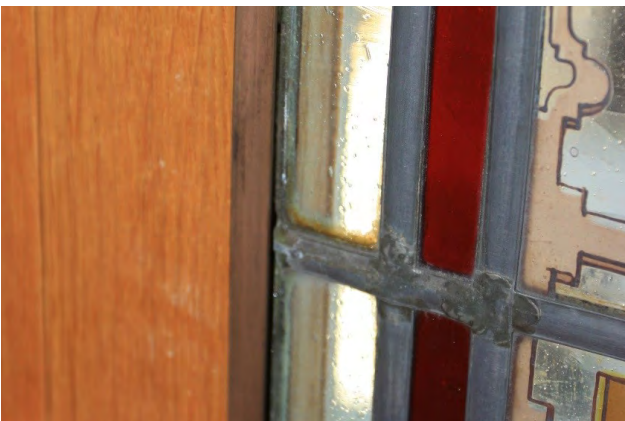
ONDERBROKEN LOODPROFIEL, TYPE 1A - PATRIMOON

NIET DEGELIJK GEPLAATST LOODPROFIEL, TYPE 1A - PATRIMOON

ONTBREKEND RANDLOOD

Verskillende panelen – specifiek type 1a, 1b, 1c, 4 en 5a – werden na plaatsing in een messing kader niet voorzien van een randlood.

ONTBREKEND RANDLOOD, TYPE 4 - PATRIMOON

ONTBREKENDE MASTIEK, TYPE 4 - PATRIMOON

GEBREK AAN MASTIEK

Op verschillende plaatsen van (niet-gerestaureerde) panelen – specifiek type 1a, 1b, 1c, 2 en 4 - is geen mastiek (meer) aanwezig. Hierdoor boet het paneel in aan stevigheid en draagkracht.

SCHADE AAN GLASKALIBERS

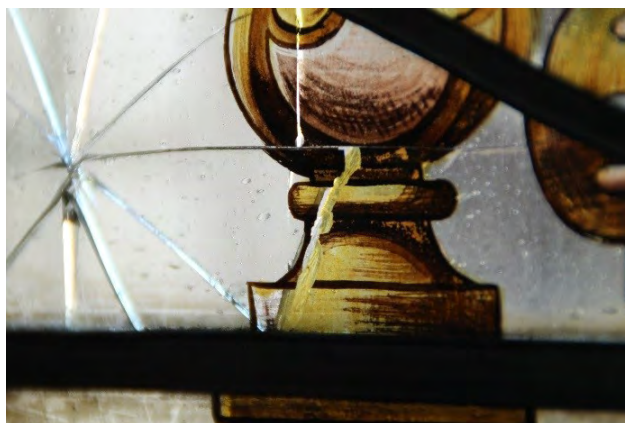
GLASBREUK

Zowel de gebrandschilderde als de niet gebrandschilderde glaspanelen vertonen sporadisch glasbreuk (alle types). Enkele glaskalibers zijn gebroken ten gevolge van vandalisme. Het gaat hier specifiek om enkele panelen aan het inkomportaal en op de eerste verdieping (type 1a, 1b en 1c).

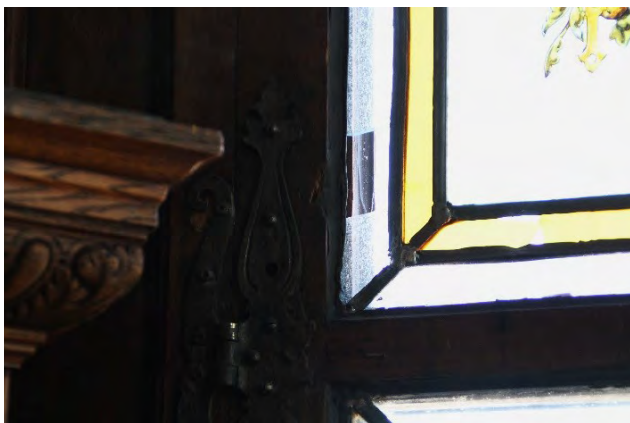
In het bovenste paneel van de schuine zijden van de trapezoidale erker van de ontvangstzaal (type 5a) zijn enkele glaskalibers gebroken door dagelijks gebruik. De naar binnen draaiende ramen stoten bij het openen van het raam tegen de uitstekende houten lambrisering, met glasbreuk en lacunevorming tot gevolg. Enkele glaskalibers (bv. type 4 en 5a) werden tijdens een eerdere interventie verlijmd.

GLASBREUK T.G.V. VANDALISME, TYPE 1A - PATRIMOON

GLASBREUK, TYPE 4 - PATRIMOON

GLASBREUK T.G.V. DAGELIJKS GEBRUIK, TYPE 5A - PATRIMOON

VERLIJNDE EN GERETOUCHEERDE GLASBREUK, TYPE 5A - PATRIMOON

LACUNES

De uitbuiing en verzwakking van het loodnetwerk leidt tot het uitzakken en (gedeeltelijk) verlies van de glaskalibers. Hierdoor ontstaan er lacunes in de panelen. Dit fenomeen werd voornamelijk vastgesteld bij glaspanelen zonder/met slecht gemonteerde bindroedes zoals types 1a, 1b, 1c en 2.

UITGEZAKT GLASKALIBER, TYPE 2 - PATRIMOON

ONTBREKEN GLASKALIBER, TYPE 2 - PATRIMOON

OPPERVLAKTE-VUIL

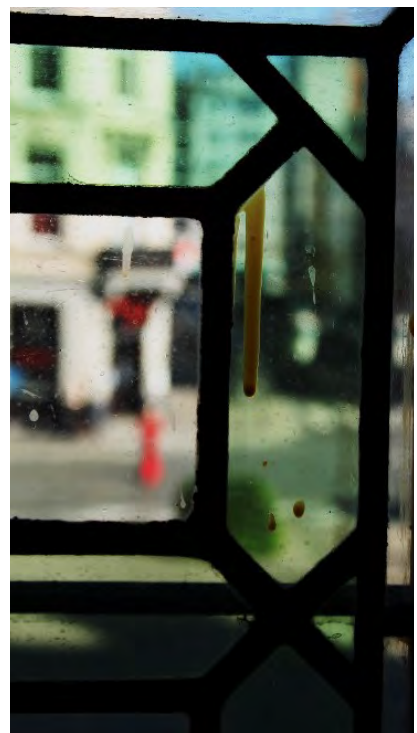
Er is sprake van een algemene vervuiling (stof, spinnenwebben etc). Met name de glaspanelen op de zolderverdieping (dakkapellen) zijn sterk verontreinigd. Op verschillende glaskalibers werd eveneens een vuilwaas waargenomen (bv. in type 8). Op enkele locaties (bv. type 1a) werd een vervuiling (druipsporen), voortkomende van een verf die werd gebruikt ter behandeling van het schrijnwerk, geconstateerd.

VUILWAAS GLASPANEEL, TYPE 1A - PATRIMOON

VUILWAAS, TYPE 8 - PATRIMOON

DRUIPSPOREN TYPE 1A - PATRIMOON

SCHADE TEN GEVOLGE VAN VERKEERDELIJKE/TE HARDE REINIGING

Tijdens een eerdere interventie werden de glaspanelen vermoedelijk gereinigd door middel van staalwol. Dit heeft geresulteerd in krasschade op het glasoppervlak. Het fenomeen komt voor op de gerestaureerde panelen zoals o.m. in type 1a, 4 en 5a, dit zowel op gebrandschilderde als ongebrandschilderde glaskalibers.

KRASSCHADE OP DAMASERING, TYPE 5A - PATRIMOON

SILICONE OP BREUKNADEN

Tijdens een eerdere interventie werden verschillende breuknaden van type 4 en 5a behandeld met een transparante silicone. Dit is echter geen duurzame oplossing.

FOUTIEF KLEURGEBRUIK

Tijdens een eerdere interventie werden nieuwe (on-)gebrandschilderde glaskalibers aangebracht. Deze zijn visueel storend vanwege het verschil in kleur. Het fenomeen komt voor op alle gerestaureerde glaspanelen (zowel gebrand- als niet gebrandschilderd).

VERKEERD KLEURGEBRUIK, TYPE 4 - PATRIMOON

VERKEERD KLEURGEBRUIK, TYPE 5B - PATRIMOON

DOUBLURES

Tijdens een eerdere interventie werden verschillende doublures voorzien in het gebrandschilderde raam van de trapzaal (type 6). Niet enkel zijn deze visueel storend; ze hebben tevens een nefaste werking op het originele glaskaliber. De doublure vormt een bron van vuil- en waterophoping, wat kan leiden tot glascorrosie.

VOCHT- EN VUILAFZETTING TUSSEN DOUBLURE, TYPE 5B - PATRIMOON

GLASVERFVERWERING

De algemene toestand van de glasverf is goed en stabiel (alle types). Doch vertonen enkele zones glasverfverwerking (type 3 en 4). Dankzij de aanwezigheid van voorzetsbeglazing is de bewaringsconditie stabiel.

GLASVERFVERWERING, TYPE 3 - PATRIMOON

GLASVERFVERWERING, TYPE 4 - PATRIMOON

SCHADE AAN MESSING KADER

FOUTIEVE MONTAGE KADER

De messing kaders van type 1a, 3, 4, 5a, etc. werden niet in verstek gezaagd. Hierdoor boet het paneel in aan stevigheid en draagkracht.

FOUTIEVE SOLDERING/ GEBREK AAN SOLDEERPUNTEN

De messing kaders van type 4 en 5a hebben onvoldoende soldeerpunten. De kaders werden enkel aan de exterieurzijde gesoldeerd. Bovendien werden de kaders niet vastgesoldeerd aan het loodnetwerk. Hierdoor boet het paneel in aan stevigheid en draagkracht.

NIET IN VERSTEK GEZAAGD, ONGESOLDEERD KADER, TYPE 1A - PATRIMOON

SCHADE AAN BINDROEDES EN –LOODJES

CORROSIEVORMING

Ten gevolge van weersinvloeden zijn verschillende bindroedes die aan de exterieurzijde geplaatst zijn, gecorrodeerd. Dit is visueel storend en gaat ten koste van de stevigheid van het paneel daar deze bindroedes rechtstreeks voor het glaspaneel zijn geplaatst. Het fenomeen komt bij zo goed als alle exterieure bindroedes voor.

GECORRODEERDE BINDROEDE, TYPE 3 - PATRIMOON

ONTBREKENDE BINDROEDES

Het gebrek aan bindroedes aan de glaspanelen type 5a leidt tot uitbuiking/uitzakking van de glaspanelen, met glas- en loodbreuk tot gevolg.

NIET TERUGGEPLAATSTE BINDROEDE TYPE 4 - PATRIMOON

LOSGEKOMEN BINDROEDES

De exterieure bindroede van glaspaneel type 4 en 4a is afgebroken of niet degelijk geplaatst. Hierdoor vervalt de functie van de bindroede.

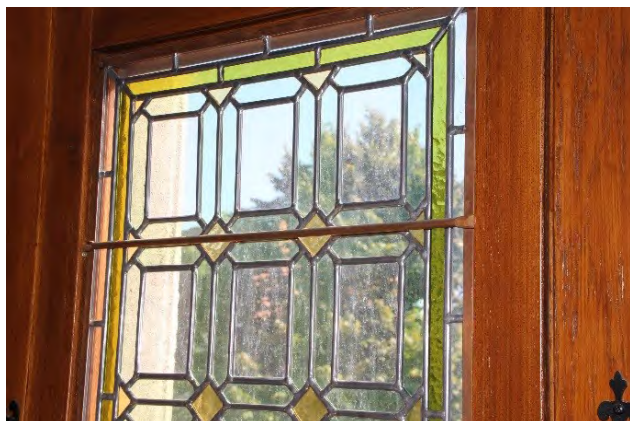
LOSGEKOMEN BINDROEDE, TYPE 4 - PATRIMOON

LOSGEKOMEN BINDROEDE, TYPE 4 - PATRIMOON

ONTBREKENDE BINDLOODJES

Wanneer de bindroede voor de voorzetbeglazing werd geplaatst, hebben deze een louter decoratieve functie. Hier is het gebruik van bindloodjes niet noodzakelijk. Indien er echter geen voorzetbeglazing aanwezig is, hebben de bindroedes een verstevigende functie. Het gebruik van bindroedes zonder bindloodjes is hier bijgevolg weinig effectief. De afwezigheid van bindloodjes doet zich ondermeer voor bij types 2 en 4.

NIEUWE BINDROEDE ZONDER BINDLOODJES, TYPE 3 - PATRIMOON

BINDROEDE ZONDER BINDLOODJES, TYPE 4 - PATRIMOON

ONGESOLDEERDE/LOSGEKOMEN BINDLOODJES

De bindloodjes van type 1a werden niet gesoldeerd en is bijgevolg weinig effectief. Voor de ongebrandschilde panelen type 4 en 7 werd gebruik gemaakt van “slakkenhuis-bindloodjes”. Lokaal zijn deze volledig ontrold, wat de effectiviteit van de bindroedes vermindert.

ONTROLD 'SLAKKENHUIS-BINDLOODJE', TYPE 4 - PATRIMOON

VOORZETBEGLAZING

FOUTIEVE PLAATSING VOORZETBEGLAZING

Bij type 4 werd er gebruik gemaakt van een voorzetbeglazing waartegen de panelen rechtstreeks werden bevestigd. Deze tonen sporen van uitzakking. Deze opstelling is eveneens niet optimaal voor het verdere behoud van de panelen aangezien er geen ventilatie mogelijk is.

VOORZETBEGLAZING ,TYPE 4 - PATRIMOON

3. BEIAARD

OPSTELLING

De opstelling van de klokken is niet voor verbetering vatbaar. En alle metalen onderdelen van de constructie verkeren in uitstekende conditie, mede te danken door toepassing van roestvrije materialen.

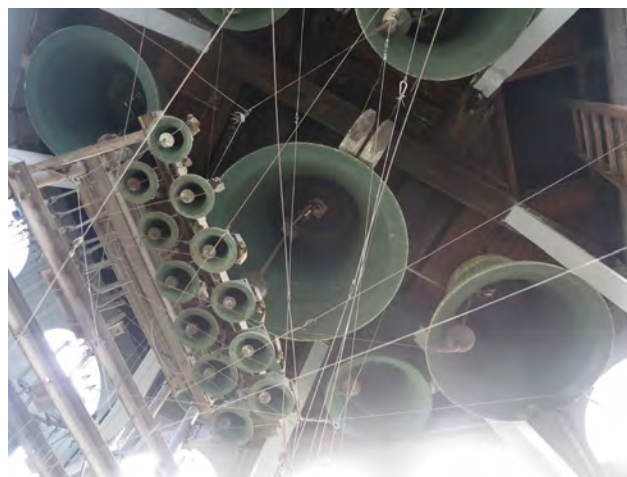
Alle klokken zijn aan de houten balken en aan de metalen regels bevestigd met inox middenbouten en moeren. De indruk bestaat wel dat de bouten te strak aangedraaid zijn, waardoor de klank van de kleinere klokken belemmerd wordt. Hierop wordt later ingegaan wanneer de klokken beschreven worden.

DE KLOKKEN

De indruk bestaat dat de klokken in de vensters te strak aan de balken zijn bevestigd. De uitklinktijd van vooral de kleinere klokken wordt hierdoor enigszins geremd. Alle klokken zijn in korte tijd van hun bestaan flink gecorodeerd, hetgeen invloed heeft op de klankkleur en de uitklinktijd. Dit verschijnsel dat voornamelijk bij oudere beiaarden waargenomen wordt is in Borgerhout slechts in een beginstadium. Het reinigen van de klokken door glasparelstralen wordt daarom nog niet aangeraden. Het stralen van een beiaardklok heeft immers ingrijpende stemmingscorrecties ten gevolge.

OPSTELLING VAN DE KLOKKEN

CLUWE VAN DRADENNET KLOKKENSPEL

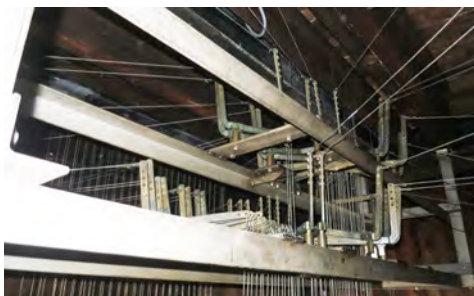
MECHANIEK VOOR HET HANDSPEL

Op de tekentafel is de beiaard model ontworpen. Helaas is de montage met onvoldoende kennis van zaken uitgevoerd. De afstand klok naar klepel in ruststand – vooral van de klokken in de vensters – is te groot, waardoor de beiaard te zwaar speelt en totaalklank te luid, onevenwichtig en te scherp is. Men heeft incidenteel getracht om dit probleem op te lossen, de schoonheidsprijs verdiende deze poging niet, en het effect was nihil. Fundamentele aanpak van de bedrading en tegelijkertijd de intonatie van de beiaard leidt tot een betere klankvorming en een gemakkelijkere bespeelbaarheid.

Door ondeskundige reparaties is het dradennet vervallen tot een ruïne. In het bijzonder moeten de “stelwerkzaamheden” aan de repetitieveren genoemd worden. Door de draad te verbuigen heeft men getracht de verbinding op de juiste spanning te brengen. Daardoor is de juiste werking van de repetitieveren teniet gedaan.

Ogenschoijnlijk zijn de sufflex scharnieren nog in redelijk conditie. Uit het vervolg zal blijken dat vervanging van dit kwetsbare materiaal de voorkeur verdient.

De basisconstructie van de waterkering verkeert in uitstekende conditie. De buitenpijpjes van pvc garanderen geen goede afdichting meer en dienen vervangen te worden.

DRADENNET KLOKKENSPEL

DRADENNET KLOKKENSPEL

AFDICHTING BUITENPIJPJES

HET KLAVIER

Het stokkenklavier verkeert in goede technische staat. Door zijn achterhaald - en onpraktisch ontwerp zal het in deze vorm geen dienst meer kunnen doen. Kosten van een fundamentele ombouw zullen die van een nieuw klavier dicht naderen, zo niet overtreffen. Hetzelfde geldt voor de klavierbank.

AUTOMATISCH SPEELWERK

Ten tijde van het onderzoek kon de trommel niet in werking gesteld worden. De veronderstelling is gerechtvaardigd dat het geheel nog functioneert. Het hamerwerk met bijbehorende hamerveren en de bijbehorende tractuur verkeren in goede staat. De dompers van de waterkering in het bellenplat moeten gereviseerd worden: nieuwe pvc buitenpijpjes, waterdichte bevestiging van de koperen binnenpijpjes aan het bellenplat. Tegelijkertijd verdient het aanbeveling om de gehele bedrading van het automatisch spel te vernieuwen; aan de opzet dient niets gewijzigd te worden.

Een complete trommelrestauratie, in combinatie met restauratie en eerherstel van het mechanisch uurwerk is ten eerste aan te bevelen. In afwijking tot de historische opzet zal het winden van het trommelgewicht en van de uurwerkgewichten geëlektrificeerd moeten worden.

LINKS; STOKKENKLAVIER
ONPRAKTISCHE EN ACHTERHAALD

RECHTS; DE RESTAURATIE VAN HET
TROMMELSPEELWERK WORDT AAN-
GERADEN

De uurwerkinstallatie staat er onttakeld bij. De laatste fase van zijn actieve bestaan getuigt van achterstallig en ondeskundig onderhoud en verval. De armen van de Dennison-gang (de “force constante”) zijn met stukjes lood verzwaard om het vervuilde en versleten werk aan de gang te houden. Onnodig te zeggen dat dit niet de manier is om een historisch uurwerk van hoge kwaliteit aan de gang te houden. Fundamentele restauratie is mogelijk en gewenst. Een elektrische winding van de drie gewichten is zeer aan te bevelen. De verbinding met de wijzerwerken moet dan tevens hersteld worden.

LINKS; DE UURWERKINSTALLATIE GETUIGT VAN ACHTERSTALLIG ONDERHOUD
MIDDEN; DE ARMEN VAN DE DENNISONGANG ZIJN MET STUKJES LOOD VERZWAARD
RECHTS; VERBINDING MET DE WIJZERWERKEN DIENT TE WORDEN GERESTAUREERD

BOUWKUNDIGE ZAKEN

De doorgang van de klavier/trommel ruimte naar de klokkenlantaarn wordt belemmerd door een drietal horizontale draden van het trommelspeelwerk. Wanneer de drie trommeldraden omgeleid worden kan een stevige vaste trap naar de klokkenlantaarn gemaakt worden.

Rondslingerende onderdelen, gereedschappen en notenmateriaal geven aan dat er onvoldoende bergruimte voorhanden is. Na eenvoudig timmerwerk bij de speeltrommel ontstaat een degelijke kast voor alle benodigheden. Vooral het notenmateriaal moet ordelijk en goed gesorteerd opgeborgen worden.

LINKS; ER IS ONVOLDOENDE BERGRUIMTE IN DE TROMMELKAMER

RECHTS; DOORGANG VAN DE TROMMELKAMER NAAR KLOKKENLANTAART WORDT BELEMMERD DOOR DRIETAL HORIZONTALE DRADEN VAN HET TROMMELSPEELWERK

4. BESCHRIJVING VAN DE ERFGOEDWAARDEN

In deze fase worden de erfgoedwaarden gesitueerd en beschreven. De waardenstelling wordt enkel gebaseerd op de cultuurhistorische waarden, los van de bouwtechnische toestand, gebruikersbelangen, eventuele ontwerpoverwegingen en financiële aspecten. Het hoofdstuk vormt een soort samenvatting van het eerste deel van het beheersplan en geldt als scharnier- en vertrekpunt voor de volgende delen van het beheersplan.

HISTORISCHE WAARDE

De bouw van het oude gemeentehuis valt te situeren binnen de maatschappelijke ontwikkelingen die zich manifesteren gedurende de 19de eeuw. In de toenmalige politieke stelling bestond een sterke tendens naar een herwaardering van de gemeente als motor van de ontplooiing en basis voor de identiteit van de burger. Aanvankelijk beschikte het gemeentelijk bestuur niet over een aangepaste architectuur die aan de noden voorzag. Daarin kwam verandering in de jaren 1830, bij de uitvaardiging van de nieuwe gemeentewet door de jonge Belgische overheid. Ook Borgerhout scheidde zich in 1836 officieel af van Deurne. Deze nieuw verworven autonomie gaf het startschot voor de bouw van een nieuw gemeentehuis. Hierbij werd zoals gebruikelijk was aanknoping gezocht bij de middeleeuwse traditie van de opkomende steden. Het Districtshuis is dus een getuige van een architectuur die de identiteit van een pas ontstane natie moest versterken en neemt bijkomend een belangrijke plaats in binnen de geschiedenis van Borgerhout.

LOCUSWAARDE/ STEDENBOUWKUNDIGE WAARDE

Het Districtshuis maakt ondertussen deel uit van het collectieve geheugen van Borgerhout en is onlosmakelijk verbonden met de plek. Nog steeds is het een herkenbare uitdrukking van de historische rol die Borgerhout als gemeente vervulde. Het Districtshuis, geconcipteerd als vrijstaand monument, is ook stedenbouwkundig sterk verbonden met het omliggende Moorkensplein. Het plein werd ontworpen ten dienste van het monument en moest de belangrijkheid van het bouwwerk onderstrepen. Het gebouw, bedoeld om van op een afstand gade te slaan, diende te imponeren. Het redelijk gesloten karakter van de gevels op straatniveau maakt dat er een zekere exclusiviteit wordt gecreëerd ten opzichte van de omgeving. Het bouwwerk bekommt zo een zekere ongenaakbaarheid. Enkel de indrukwekkende monumentale trappenpartij aan de voorgevel gaat de confrontatie aan met de stad. Voornamelijk het zicht op de voorgevel vanuit de Eliaertsstraat, die start aan de drukke Turnhoutsebaan, werd door de ontwerpers als belangrijk geacht. De voorgevel werd zo beduidend rijker en impressionanter vormgegeven dan de andere gevels. De toren aan de voorgevel geldt nog steeds als baken en vormt een waardevol herkenningspunt in het stedelijk weefsel voor de bewoners van het district.

ARCHITECTURALE WAARDE

Het Districtshuis is een typevoorbeeld van de eind 19e-eeuwse gemeentehuis architectuur die in Vlaanderen terug te vinden is. Een gemeentehuis uit die periode moest refereren naar de bloeiperiode van de Vlaamse burgerlijke samenleving tijdens de late middeleeuwen en de renaissance. De centrale toren verwijst bijvoorbeeld naar de oude raadhuisen met belfort en geldt als teken van macht en welstand. Ook qua indeling van de ruimtes sluit het oude gemeentehuis aan bij een specifieke typologie die gangbaar was het laatste kwart van de 19e eeuw; statige zalen voor de gemeenteraad, een grootse van bovenaf verlichte vestibule, een eretrap, kabinetten en antichambre voor de burgemeester en een feestzaal gelinkt aan een grote traphal. De vormgeving van de architectuur is zeer symbolisch en herkenbaar opgevat. Het gemeentehuis bevat allereerste symbolen, wapenspreuken, allegorische voorstellingen en decoratieve elementen die het gebouw haar bestuursrechtelijke functie moesten verheerlijken.

Het Districtshuis van Borgerhout, gebouwd in de neo-Vlaamse renaissance stijl, is een karakteristiek staaltje architectuur dat beslist thuishoort binnen de 19e-eeuwse neotraditie. Typerend voor de neostijl is het pittoresk uitzicht dat wordt bekomen door het dakenspel, de afwisseling tussen de verschillende raamgroottes en -types en de combinatie van diverse materialen en decoraties. Het ingewikkeld silhouet wordt ook doorgetrokken naar de behandeling van het interieur. Polychromie en de combinatie van verschillende materialen en texturen geven het Districtshuis ook binnenin een pittoresk uitzicht. Ook het gebruik van Gobertange, gepolijste graniet, marmer en brons past binnen de herintroductie van Belgische bouwmaterialen in deze periode. Door zijn behouden stilistische kwaliteiten en beeldbepalend karakter is het gebouw een unieke getuige van het 19de-eeuws architecturaal patrimonium.

Tenslotte vormt het Districtshuis ook een sleutelwerk binnen het oeuvre van de gebroeders Blomme. Uit dit ontwerp spreekt namelijk hun voorliefde voor de neostijlen en dan specifiek de Vlaamse neo-rennaissance. Een stijl die we ook al terugvinden in andere ontwerpen van gemeentehuizen van hun hand zoals van bijvoorbeeld deze van Berlaar, Leest, Lippelo en Koningshooikt.

ARTISTIEKE WAARDE

Het Districtshuis is een waar manifest van het ambachtelijk en kunstzinnig streven van de mens op het einde van de 19de eeuw. De gebroeders Blomme ontwierpen, in samenspraak met allerlei voorname Vlaamse bouwfirmas en kunstenaars, het gebouw tot in het kleinste detail. Het resultaat is een 'gesamtkunstwerk' dat ondanks de vele verstreken jaren nog zo goed als intact bewaard is. De uitwerking van de verschillende erfgoedelementen zoals gebrandschilderde glasramen, parketten, muur- en plafondbekleedsels, fijn ijzerwerk, meubels, schouwen, beeldhouwwerken en schilderijen getuigen van groot vakmanschap. Het fraai trommelwerk van de beiaard, ontworpen door het huis Michiels een toonaangevende firma gedurende 1870 en 1935, is een zeldzaam en uniek voorbeeld. Ook het ensemble van gebrandschilderde glas-in-lood ramen zijn een geslaagde uiting van de bekwaamheid van glaskunstenaars Stalin en Janssens. Het respect waarmee doorheen de jaren werd omgegaan met de verschillende elementen toont meteen ook de belangrijkheid van het Districtshuis als ensemble.

INDUSTRIEEL - ARCHEOLOGISCHE WAARDE

Een aantal elementen in het Districtshuis waren zeer vernieuwend en innovatief op technisch vlak. De oude verwarmingsinstallatie was zo een typerend voorbeeld uit het late interbellum van de overschakeling op centrale verwarming in overheidsgebouwen. De combinatie met de installatie van het Atelier Toussaint Nyssenne uit Verviers toonde hoe men creatief installaties van twee verschillende firma's combineerde om een zo goed

mogelijke werking van de verwarmingsinstallatie te bekomen. Ook het bewaarde mechanisme van beiaard en uurwerkklok is een getuigen van een specifiek vakmanschap dat gedurende de 17de-18de eeuw en ca. 1900 werd ontwikkeld. Nog illustratief voor deze waarde is het feit dat het één van de eerste gebouwen in Vlaanderen was waarbij geopteerd werd voor elektrische verlichting. Deze keuze was echter daarvoor reeds vastgelegd aangezien Borgerhout toen als eerste gemeente in het land elektriciteit gebruikte voor de straatverlichting.

GEBRUIKSWAARDE

Het meest ideale scenario voor waardevolle monumenten is dat deze hun oorspronkelijke functie kunnen behouden. Dit is ook vandaag nog grotendeels zo bij het oude gemeentehuis. Het gebruik van een monument in de geest van haar oorspronkelijke bedoeling maakt dat het beter bestand is tegen de tijd. De reden waarom het gebouw nog steeds kan gebruikt worden zoals ooit bedacht werd, heeft te maken met het feit dat de originele opzet van het gebouw nog steeds duidelijk afleesbaar is. Ook de hiërarchische opbouw van primaire en secundaire ruimtes geschakeld rondom een grote centrale hoofdruimte maken dat de gebouwstructuur zich goed leent voor haar huidige functie als Districtsthus. Na het afronden van restauratiewerken in 2017 zal het gebouw terug volledig en volwaardig ten dienste staan van de burger.

OUDE FOTO'S TER ILLUSTRATIE VAN
DE GEBRUIKSWAARDE VAN HET MONU-
MENT

5. VISIE OP TOEKOMSTIG BEHEER

Dit hoofdstuk geeft een onderbouwde visie op het beheer en de beheersdoelstellingen die er uit voortvloeien. In de visie wordt geëxpliciteerd welke richting er de komende 20 jaar zal worden uitgegaan met het onroerend erfgoed. De doelstellingen worden opgesplitst in hoofd- en nevendoelestellingen. De hoofddoelstelling gaat steeds uit van het behoud, de verbetering of het herstel van de waarden die aan de grondslag van het onroerend goed liggen. De nevendoelestellingen bevatten beheeropties die nodig zijn om het onroerend erfgoed te valoriseren of in regel te stellen met andere beleidsdoelstellingen of regelgevingen. De effectieve maatregelen worden pas beschreven in hoofdstuk 6.

5.1. HOOFDDOELSTELLINGEN

Voortvloeiend uit de locus- en gebruikswaarde van het monument is het belangrijk dat het prominente status van dit laat 19de eeuwse burgerlijk gebouw in de context van Borgerhout blijft behouden. Het Districtshuis is eigendom van de Stad Antwerpen en zal volgens het huidige bestuursakkoord haar publieke karakter en representatieve rol blijven vervullen. Het administratieve en politieke luik blijft namelijk na het beëindigen van de restauratiewerken anno 2017 aanwezig in het stadsgebouw. Het behoudt hierdoor zijn oorspronkelijke functie ten dienste van de bewoners van Borgerhout. De huidige indelingen en het gebruik van het beschermde gebouw sluiten dus goed aan bij de historische bestemming van de lokalen. Doordat het pand in gebruik zal blijven als Districtshuis, zullen de ruimtes bijgevolg onderhouden blijven, zal er verwarmd worden bij koude, zullen bouwfysische problemen snel aangepakt worden enzovoort. Een adequaat gebruik is de beste manier om de bewaring van het erfgoed te verzekeren. Ook de oorspronkelijk bedoelde rol van de toren als het cultureel-artistieke baken in de vorm van beiaardconcerten dient te worden gevestigd voor de toekomst. Een gedegen onderhoud en frequenter gebruik zijn hiervoor richtinggevend.

De hoofddoelstellingen zijn:

1. Herwaardering van de erfgoedwaarden en bewaarde erfgoedelementen door restauratie van erfgoedelementen die beschadigd of verweerd zijn.
2. Een effectievere organisatie van de onderhoudswerken door het uitwerken van een planning van terugkerende werken, richtlijnen en een verbetering van de voorzieningen voor de uitvoering er van.

1. HERWAARDERING VAN DE ERFGOEDWAARDEN

Het beheer van dit onroerend erfgoed moet ervoor instaan dat de aanwezige erfgoedwaarden worden beschermd en veilig gesteld voor de toekomst. De hoofddoelstelling beoogt dan ook het behoud van het waardevolle gebouwde erfgoed; de neo-Vlaamse renaissance architectuur, de typologische kwaliteiten van het 19de eeuwse gemeentehuis, de neorenaissance vormtaal en dito interieurafwerking. Dit veronderstelt de instandhouding van de vloeren, oorspronkelijke schrijnwerk, hang- en sluitwerk, schouwmantels, lambriseringen, oorspronkelijke afwerkingslagen, eikenhouten plafonds, troggewelven, glas-in-lood, beiaard, Ook het behoud van de rijke historische symbolentaal in exterieur en interieur (beelhouwwerken, wapenschilden, spreuken, iconische thema's, allegorische voorstellingen en jaartalstenen, ...) is belangrijk.

Een goede visie ten aanzien van het conserveren en restaureren van het patrimonium vertrekt vanuit een fundamentele zorgende en behoudende aanpak en is gebaseerd op de gekende charters, maar ook op de ICOMOS documenten. Historische evolutie, integraliteit, materiële authenticiteit, zorg voor het detail en een realistische conserverende houding met onderhoudsvriendelijke, duurzame en reversibele oplossingen staan hierin centraal. Bij restauraties wordt er geopteerd voor zachte restauraties, waarbij de voorkeur gaat naar behoud en herstel van het oude en waardevolle, eerder dan vervangen of vernieuwen ervan. Maximaal behoud van authentiek materiaal of het historisch gegroeide lagenpakket is vanzelfsprekend. Structurele, bouwfysische en materiële verbeteringen of consolidaties worden aangebracht met traditionele technieken in combinatie met moderne technieken zonder hierbij het historische materiaal te beschadigen of te veranderen.

Het gaaf bewaarde exterieur is in redelijke staat. De gevels zijn bouwfysisch in orde maar vertonen wel sporen van lichte vervuiling en verwerking. Bepaalde delen van het buitenschrijnwerk zijn aan onderhoud en herstel toe. De daken, voornamelijk de buitendakvlakken, zijn dringend toe aan restauratie. De toekomstig geplande restauraties dienen een duurzaam herstel van de gebouwschil te beogen, met behoud en herwaardering van de historisch gegroeide toestand. Hierbij dienen de karakteristieke bouwonderdelen en materialen zoals het baksteenmetselwerk, blauwe hardsteen, euville steen etc. maximaal te worden gerecupereerd/ of hersteld in plaats van ze te vervangen. Indien vervanging noodzakelijk is, moet men de oorspronkelijke vorm en materiaalkeuze zo maximaal mogelijk trachten te hergebruiken.

Het interieur zal na het afronden van de restauratiecampagne in 2017 terug in goede staat verkeren. Andere waardevolle erfgoedelementen zoals de beiaard en de glas-in-loodramen verdienen het om terug in ere te worden hersteld.

De nieuwe beiaard van Borgerhout is voorbeeldig ontworpen volgens het stramien “Hollandse opstelling in open lantaarn”. Het schitterende trommelspeelwerk van Michiels is bij deze operatie gelukkig behouden met enige aanpassingen, die op eenvoudige wijze ongedaan gemaakt kunnen worden. De intonatie en de afregeling van het handspel getuigen niet van voldoende inzicht in deze materie. De beiaard klinkt daarom hard, scherp en onevenwichtig. De keuze voor het achterhaalde “Mechelse” klavier heeft vele beiaardiers afgekeerd van dit aardige instrument. De klokkenreeks is van goede kwaliteit; na de revisie van de bevestiging van de klokken aan de balken, her-intonatie van de mechaniek en revisie van de klepels zal de muzikale indruk aanmerkelijk verbeteren. Als gevolg van ondeskundig onderhoud is de beiaard in korte tijd in slechte staat geraakt. Samen met de initiële fouten bij de montage van de beiaard heeft dit geleid tot een slecht bespeelbaar instrument op dit moment. Op betrekkelijk eenvoudige wijze kan deze beiaard worden opgewaardeerd tot een muzikale aanwinst voor de omgeving. Verkeerde beslissingen rond de aandrijving van de speeltrommel en de openbare tijdsaanwijzing kunnen teruggedraaid worden omdat het oorspronkelijke materiaal volledig bewaard is gebleven.

Hoewel er kan gesteld worden dat de algemene bouwfysische conditie van de glas-in-loodramen relatief goed is, dienen deze toch op middellange termijn te worden aangepakt gezien de aanwezigheid van een veelheid aan kleinere schadepatronen die op termijn meer gevolgschade zullen veroorzaken.

De oude verwarmingsinstallatie kon tijdens de herinrichtingswerken van het Districtshuis niet worden behouden opdat de gehele kelderverdieping moest worden gebruikt voor de integratie van technische installaties voor de bovenliggende verdiepingen. Tijdens de sloop werd er wel een inventarisatierapport opgesteld zodat de oude verwarmingsinstallatie voor de toekomstige generaties kon worden vastgelegd. Eén van de oude voorzetplaten van de installatie zal in situ worden bewaard en doet dienst als materiële getuige.

2. EFFECTIEVE ORGANISATIE VAN DE ONDERHOUDSWERKEN

Het doel van dit beheersplan is een voorstel op te maken voor planmatig onderhoud zodat de stad Antwerpen de werken voor een duurzame instandhouding kan plannen in de tijd. Het betreft een praktisch plan, in de vorm van een tabellenstructuur, dat zal aangeven welke werken, volgens welke graad van prioriteit en frequentie, uitgevoerd moeten worden. Dit plan bundelt de vaststellingen in situ door Monumentenwacht, Patrimoon, Arie Abbenes en Karuur Architecten voor bijvoorbeeld het onderhoud van de daken, glas-in-lood ramen, de beiaard, etc. .

Het praktisch plan laat toe tijdig de nodige budgetten te reserveren of op te bouwen en de beschikbare middelen optimaal in te zetten door een rationele fasering en/of bundeling van de aannemingen. Het kan op termijn immers kostenbesparend zijn om minder dringende werkzaamheden reeds samen uit te voeren met meer prioritaire werken. Het beheersplan is op deze manier ook een middel om het onderhoudspersoneel bewuster te maken van de erfgoedwaarde van bepaalde elementen en de specifieke aandachtspunten bij een courant onderhoud. Om het periodiek onderhoud te vereenvoudigen dienen op korte termijn de werken met betrekking tot de toegankelijkheid, bereikbaarheid en veiligheid van de daken te worden ingepland.

5.2. NEVENDOELSTELLINGEN

De nevendoelstellingen bevatten de beheeropties die nodig zijn om het onroerend erfgoed te valoriseren of in regel te stellen met andere beleidsdoelstellingen of regelgevingen.

De nevendoelstellingen zijn:

1. Bestendigen van de publieke toegankelijkheid en veiligheid van het gebouw met respect voor de erfgoedwaarden.
2. Het garanderen van de publieke ontsluiting van het erfgoed.
3. Beperken van de energieverliezen zonder de erfgoedwaarden en -elementen aan te tasten.

1. BESTENDIGEN VAN DE PUBLIEKE TOEGANKELIJKHEID EN VEILIGHEID

Uit het bestuursakkoord 2013-2018 van de stad Antwerpen komt naar voor dat de huidige en toekomstige functie van de districtshuizen versterkt moet worden en dat er ook belang wordt gehecht aan een uniforme aanpak, o.a. betreffende de publieke toegankelijkheid, de leesbaarheid en de klantgerichtheid. Het masterplan districtshuizen dat door de stad werd opgesteld, streeft naar een geïntegreerd vastgoedbeheer zodoende deze gebouwen naar waarde te valoriseren en ze te kunnen inzetten voor de functie waarvoor ze bedoeld zijn, namelijk een districtshuis met een optimale districts- en loketwerking die "future proof" is en beantwoordt aan de hedendaagse principes van een modern klantmanagement.

Grotendeels wordt er reeds tegemoet gekomen aan de eisen betreffende publieke toegankelijkheid en veiligheid dankzij de herinrichtingwerken van het districtshuis in het kader van project loket 2020. Het is dus voornamelijk een kwestie om deze zaken zo goed mogelijk te onderhouden en te evalueren.

Een eerste aandachtspunt in verband met toegankelijkheid na het afronden van de werken is dat de zijtoegang op plintniveau zal fungeren als nieuwe inkom voor de districts- en loketwerking. De zijtoegang zal op gepaste

wijze worden geaccentueerd door in de dagkanten een messing kader te plaatsen. Dit kader zorgt voor een opvallend accent aan de zijtoegang en weerkaatst bijkomend extra licht in het gebouw. Samen met de in de nabije toekomst geplande heraanleg van het plein zal deze toegang een meer prominent karakter krijgen.

Een andere belangrijke kernpunt van het ontwerp van Karuur architecten dat in 2017 zal zijn uitgevoerd is de nieuwe trappenpartij tussen het Schoon Verdiep en plintniveau. Deze nieuwe trap, gelijklopend met de bestaande, wordt afgestemd op de originele representatieve trap van het Schoon Verdiep. Hierbij wordt er gekozen voor een licht beige betontrap met kleurnuances. De nieuwe donkere lambrisering in donker beton loopt visueel door vanaf de bestaande lambrisering. Een messing accent in de trapleuning verwijst naar de koperen trapbalusters en gouden letters.

2. GARANDEREN VAN DE PUBLIEKE ONTSLUITING

Het Districtshuis zal na de herinrichting nog frequenter bezocht worden door de Borgerhoutenaren dan ooit tevoren. Naast de functionele bezoeken van de lokale bewoners aan de loketten krijgt het Districtshuis uiteraard ook andere geïnteresseerden over de vloer tijdens regelmatig georganiseerde klassieke concerten in de ontvangstzaal en tentoonstellingen van lokale kunstenaars in en rond de vestibule.

Naast de trouwceremonies, tentoonstellingen en concerten in de ontvangstzaal vinden ook er ook maandelijks live beiaardconcerten plaats. De Districtswerking biedt hiernaast op aanvraag rondleidingen aan in het gebouw; dit gebeurt ongeveer 25 keer per jaar.

Bijkomend voorziet het district om bepaalde zalen van het Districtshuis ter beschikking te stellen aan externe gebruikers en bedrijven.

3. BEPERKEN VAN DE ENERGIEVERLIEZEN

De Stad Antwerpen streeft naar een efficiënt energiebeheer waaronder de beperking van de warmteverliezen. Voor de herinrichtingswerken in het kader van loket 2020 zullen reeds een aantal energiebesparende werken worden uitgevoerd; thermische optimalisatie door het isoleren van de zoldervloeren en bepaalde dakdelen, het voorzien van isolerende zonwerende beglazing in de koepel, het plaatsen van voorzetbeglazing voor de opstanden met glas-in-lood ramen van de koepel, het verbeteren van de tocht dichtheid van het buitenschrijnwerk, het vernieuwen van de elektrische- en verwarmingsinstallatie en duurzame maatregelen betreffende ventilatie op gelijkvloerse verdieping.

Naast de reeds geplande energiebesparende maatregelen kunnen er nog energie-efficiënte mogelijkheden worden aangereikt voor het monument. Het plaatsen van isolerende beglazing, verdund dubbel glas in het bestaande schrijnwerk, valt te overwegen. In de meeste gevallen is het mogelijk om de sponningen geschikt te maken voor een grotere glasdikte. Monumentenglas of getrokken glas als buitenblad, voorzien van zwarte "spacers" geniet dan de voorkeur. Het plaatsen van voorzetbeglazing volgens museale opstelling kan worden doorgetrokken in heel het gebouw, ook voor de koud geplaatste bovenlichten. De foutief geplaatste voorzetbeglazingen dienen bij voorkeur te worden vervangen.

6. OPSOMMING EN VERANTWOORDING VAN DE BEHEERSMAATREGELEN

Dit deel bevat de concrete onderhouds- en restauratiewerken die noodzakelijk zijn om de boogde beheersdoelstellingen te bereiken. Dit hoofdstuk vormt dan ook de eindconclusie van het beheersplan. Ze legt het verband tussen de gegevens over het erfgoed en de geformuleerde visie en beheersdoelstellingen. Daarnaast worden de te nemen beheersmaatregelen verwoordt en verantwoordt. Hierbij wordt rekening gehouden met de fasering, de budgettaire haalbaarheid, de uitvoeringstermijn en de noodzakelijke instandhoudingswerken.

De maatregelen worden gevisualiseerd in de vorm van een tabel. Bijkomend wordt er ook opgenomen welke beheersmaatregelen in aanmerking kunnen komen voor een erfgoedpremie, welke werken terugkerend zijn (op korte, middellange en lange termijn) en welke eenmalig en welke werken door de minister zijn vastgesteld in de lijst met forfaitaire werkzaamheden. Ten slotte zal er ook worden vermeld welke handelingen vrijgesteld zullen worden van toelating.

6.1. RESTAURATIEDOSSIER: EENMALIGE MAATREGELEN

Op de volgende pagina's volgt een opsomming van de werken die, op basis van de huidige kennis van het gebouw, nodig lijken voor een duurzame restauratie en revalorisatie volgens de regels van de kunst. Mogelijks zal deze lijst verder verfijnd en mogelijk aangevuld moeten worden bij de opmaak van de concrete dossiers. De tabel is opgebouwd volgens de richtlijnen van Onroerend Erfgoed. De uitgeschreven versie van de restauratieopties voor de glas-in-loodramen en de beiaard kunnen worden teruggevonden in de desbetreffende bijlages 11 en 13.

Om de historische en architecturale waarden van het gebouw en zijn aankleding te herwaarderen, zijn er een reeks éénmalige werkzaamheden nodig. Het valt niet geheel uit te sluiten dat er zich over een periode van 20 jaar onvoorzienbare calamiteiten voordoen (brand, vandalisme, ...) die opnieuw meer ingrijpende maatregelen kunnen noodzaken. Het spreekt voor zich dat alle voorzorgen zullen genomen worden om deze kans tot een minimum te beperken.

6.2. ONDERHOUD ERFGOEDWAARDEN: WEDERKERENDE MAATREGELEN

Ook voor de onderhoudswerken werd een tabel uitgewerkt van terugkerende werken en richtlijnen die op de volgende pagina's kan worden teruggevonden. De tabel geeft aan welke werken wanneer uitgevoerd moeten worden.

DISTRICTSHUIS BORGERHOUT - BESCHERMD MONUMENT (Beschermingsbesluit nr. 4241)

* geen "recht", altijd "binnen de perken van de begroting" en volgens beleidsafspraken

termijn

KT = korte termijn, <8 jaar

MT = op middelange termijn, 8 à 14 jaar

LT = op lange termijn, over 15 tot 20 jaar

	aard der werken	eenmalig	terugkerend	vrijstelling toelating	* premie- gerechtigd
--	-----------------	----------	-------------	---------------------------	-------------------------

RESTAURATIEWERKEN

De maatregelen zijn bedoeld als ondersteuning bij de opmaak van een restauratiedossier, mogelijks zal de lijst verder verfijnd en aangevuld moeten worden bij de opmaak van de concrete dossiers.

GEVELS

BAKSTEENMETSELWERK + VOEGWERKEN	zachte reiniging	LT			x
	plaatselijk vernieuwen ontbrekend of sterk verweerd voegwerk met aangepaste kalkhoudende mortel	LT	1x/20jaar		x
	plaatselijk herstellen gevelmetselwerk met recuperatiesteen	LT			x
	herstellen platvol voegwerk	LT	1x/20jaar		x
BLAUWE HARDSTENEN DELEN (PLINTEN, DORPELS, LIJSTEN, ...)	zachte reiniging	MT			x
	uithalen en duurzaam herstellen voegwerk met aangepast kalkhoudende mortel	MT	1x/20jaar		x
	natuursteenherstel (met restauratiemortel, impasstukken, etc.) door gespecialiseerde vakman	MT			x
	aanbrengen uitbekleding op lijstwerk ter bescherming	MT			x
WITTE EUVILLE STEEN (SPEKLAGE, BEELDHOUWERKEN, KRUISKOZIJNEN, ...)	zachte reiniging	MT			x
	uithalen en duurzaam herstellen voegwerk met aangepast kalkhoudende mortel	MT			x
	herstel van de openstaande barsten met aangepaste restauratiemortel door gespecialiseerde vakman	MT			x
	natuursteenherstel (met restauratiemortel, impasstukken, etc.) door gespecialiseerde vakman	MT			x

	aard der werken	eenmalig	terugkerend	vrijstelling toelating	* premie- gerechtigd
	problematisch gecorrodeerde onderdelen in kruiskozijnen verwijderen en natuursteen herstellen met aangepaste restauratiemortel of impasstukken door gespecialiseerde vakman	MT			x
WITTE STEEN SAVONNIERE (BALUSTERS)	zachte reiniging	KT			x
	plaatselijk herstel met aangepaste restauratiemortel door gespecialiseerde vakman	KT			x
	aanbrengen van een steenverharde, na verder onderzoek, ter consolidatie door specialist ter zake	KT			x
	lijmen gebroken elementen dmv wapeningsstaven in polyester of met epoxy omhulde metalen wapeningen kruiselings ingeboord	KT			x
	vervangen van niet meer te herstellen onderdelen identiek aan bestaande balusters (qua vorm, materiaal, afmetingen, behouwing en andere bijzonderheden)	KT			x
	verankeren van bestaande en nieuwe balusters door roestvrij stalen doken	KT			x
	uithalen en herstellen voegwerk	KT			x
IJZERWERK	ontroesten en roestwerend behandelen ijzeren gevelonderdelen (lantaarns, ...)	MT			x
	herschilderen ijzeren onderdelen volgens originele kleurzetting (lantaarns, ...)	MT			x

DAKEN					
TOEGANKELIJKHEID/ VEILIGHEID EN HYGIËNE	optimalisatie toegankelijkheid (onderzoek positie ladderhaken, ladders, etc.)	KT			x
	bestaande ladderhaken buitendakvlakken vervangen door genormeerde ladderhaken	KT			x
	het plaatsen van nieuwe ladderhaken volgens richtlijnen fabrikant op voldoende stevige ondergrond en volgens eerder aangehaalde studie	KT			x
	handvaten plaatsen aan het luik naar de bovenste lantaarn	KT			x
	goten van zadeldaken bereikbaar maken (bv. door dakluiken op ca. 0,5m boven de goten)	KT			x
	ladder of beugels plaatsen in de muur naar de luiken of ramen op de zolders van de hoektorentjes aan de achtergevel	KT			x

	aard der werken	eenmalig	terugkerend	vrijstelling toelating	* premie- gerechtigd
	plaatsen van de nodige valbeveiliging (levenslijnen, ankerpunten, kooiladders,...)	KT			x
	alle dakkapellen vlot bereikbaar maken langs de binnenzijde dmv loopbruggen tussen de spantconstructies	KT			x
	losse ladders voorzien met de juiste lengte voor inspectie dakkapellen	KT			x
	het verwijderen van beschadigde duivenwering	KT			x
	plaatsen van vogelwerende netten op weldoordachte plaatsen	KT			x
	plaatsen van vogelwerende spankabeltjes op weldoordachte plaatsen	KT			x
	dichtzetten van de interne houten bakgoten met roosters ifv duivenwering	KT			x
DAKBEDEKKINGEN	vernieuwen leien daken (maasdekking) waar nodig	KT			x
	scheefgezakte, beschadigde, onvakkundige herstellingen en weggevalen leien vervangen	KT			x
	vervangen ingerotte bebording	KT			x
	hoekkeper- en kilkeperafwerking in lood plaatselijk herstellen waar nodig (loodslab/soldeer)	KT			x
DAKKAPELLEN	vernieuwen leien dakkapellen (maasdekking) waar nodig	KT			x
	scheefgezakte, beschadigde, onvakkundige herstellingen en weggevalen leien vervangen	KT			x
	plaatselijk herstellen dakkapellen door verwijderen aangetaste hout en het aanbrengen van houtreparatiemiddel (pasta)	KT			x
	uitfrezen en herstellen van naden en scheuren dakkapellen	KT			x
	bijwerken en onderhouden buitenschilderwerk dakkapellen met alkydverf, lijnolieverf of beits	KT	1x/10jaar		x
	kitnaden herstellen door de bestaande kitvoeg te verwijderen en een nieuwe kit en rugvulling aan te brengen	KT			x
	defecte hang- en sluitwerk vernieuwen	KT			x
	houten platen vervangen door glas	KT			x

	aard der werken	eenmalig	terugkerend	vrijstelling toelating	* premie- gerechtigd
	beschadigde beglazing herstellen	KT			x
SCHOORSTENEN BOVENDAKS	vervangen verweerde loodaansluitingen	KT			x
	terug vastmaken losgekomen loodaansluitingen	KT			x
	het beschadigde voegwerk herstellen met aangepaste kalkhoudende mortel	KT			x
TOPBEKRONINGEN	sterk verweerde of beschadigde koperen bekroningen herstellen/vernieuwen	KT			x
REGENWATERAFVOEREN	plaatselijk herstellen houtwerk bakgoot en klossen dmv verwijderen aangetast hout en aanbrengen houtreparatiemiddel (pasta)	KT			x
	uitfrez en herstellen van naden en scheuren houtwerk bakgoot	KT			x
	vervangen loden en zinken bekleding houten bakgoten	KT			x
	bijwerken en onderhouden houtwerk bakgoot met alkydverf, lijnolieverf of beits	KT			x
	reiniging alle goten	KT	jaarlijks einde herfst	x	
	ingescheurde loodaansluitingen vervangen of herstellen met loodslab/soldeer	KT			x
	ontroesten of vervangen sterk verweerde gietijzeren voetstukken regenwaterafvoeren	KT			x
	herschilderen van de gietijzeren voetstukken regenwaterafvoeren	KT			x
	nazicht beugels regenwaterafvoer	KT			x
DAKSTRUCTUUR ZOLDER	dakstructuur op aantasting (huisbokter, etc.) controleren	KT	jaarlijks einde lente		
BLIKSEMAFLEIDING	nazicht en herstel bestaande bliksemafleiding	KT			x
	onderhoudscontract en keuring bliksemafleidingsinstallatie	KT			x
BUITENSCHRIJNWERK					
	bijwerken en onderhouden buitenschrijnwerk met alkydverf, lijnolieverf of beits	MT	1x/10jaar		x

	aard der werken	eenmalig	terugkerend	vrijstelling toelating	* premie-gerechtigd
	vernieuwen corrosiewerende toplaag verfsysteem diefijzers	LT	8-jaarlijks		x
	het vervangen van rotte, aangetaste onderdelen en verdwenen (dorpels, waterlijsten, raampanelen,...) onderdelen	KT			x
	vernieuwen kitvoeg	KT			x
	aanpassen van houtsecties aan de westgevel op +0 ifv uniform uitzicht	LT			x

GLAS-IN-LOOD

Het glas-in-lood dient geconserveerd en beschermd te worden. Het verwijderen van breukloten en retoucheren dient een uitzondering te zijn. Meer specifieke beheersmaatregelen kunnen worden teruggevonden in de bouwfysische studie uitgevoerd door Patrimoon in onderaanneming van Karuur architecten bvba (zie bijlage 13 bij dit beheersplan).

	restauratie loodnetwerk, soldeerpunten en mastiek	MT			x
	bij glasbreuk - verlijmen (tweecomponentenlijm), indien nodig vervangen door gelijksoortig glas	MT			x
	reinigen glas-in-lood, type reiniging afhankelijk van soort vervuiling, type glas, etc.	MT			x
	restauratie van storende of slechte oudere interventies	MT			x
	restauratie bindroedes en bindloodjes	MT			x
	uitgezakte panelen verstevigen	MT			x
	plaatsen van beschermende voorzetbeglazing volgens museale opstelling	MT			x

BEIAARD

RESTAURATIE VAN HET HANDSPEL					
	verwijderen van de bedrading van het handspel	MT			
	verwijderen van het Mechelse klavier uit de toren	MT			
	ophanging van de 29 klokken zodanig veranderen dat demping van - vooral de kleinere - klokken niet meer voorkomt/ de bestaande middenbouten kunnen blijven gehandhaafd	MT			
	revisie van alle klepels - rondslijpen van de afgeplatte aanslagpunten en vernieuwen van het scharniermateriaal, sufflex opnieuw toepassen	MT			

	aard der werken	eenmalig	terugkerend	vrijstelling toelating	* premie- gerechtigd
	nieuw stokkenklavier volgens volgende eisen - 'West-Europese Standaard' of 'Wereld Standaard', de steek van de toetsen (afstand hart op hart) moet gelijk zijn aan de maatvoering van het bestaande domperrek, oude draadregelaars opnieuw te benutten	MT			
	revisie van gerichte tuimelaars - schoonmaken en opnieuw voorzien van passende smering	MT			
	nieuwe repetitieveren voor alle klokken in vensters en voor die in het centrale rek - de werking en uitvoering bij voorbaat goed te keuren - de veren met geslepen draad verbinden met de klepels, verbindingsdraad staat in rechte lijn met de klepeldraad	MT			
	nieuwe bedrading - voor de klokken 1 t/m 14: inox geslepen draad 2 à 2,5mm voor de bestaande en liggende bedrading	MT			
	nieuwe bedrading - voor de overige klokken: inox staalkabels 2,5mm voor het deel klavier waterkering, overige bedrading inox geslepen draad 2 mm	MT			
	nieuwe bedrading - horizontale draden langer dan 90cm ondersteunen	MT			
	de bedrading zo aanbrengen dat de klepelafstanden de volgende waarden benaderen - klokken aan zoldering 1 cm - klokken in de vensters 2 à 2,5 cm - klokken centraal 3,5 cm	MT			
	intonatie uitvoeren in samenspraak met de beiaardier/adviseur	MT			
	nieuwe buitenpijpjes voor de waterkering van het handspel	MT			
	controle waterdichtheid van de aanhechting domperbak op het bellenplaat	MT			
	na voltooiën bedrading nutteloze overlengthe van de staande tuimelarmen er af zagen	MT			
REPARATIE VAN HET TROMMELSPEELWERK - EERSTE FASE	schoonmaken van het vervuilde trommelspeelwerk	MT			x
	opnieuw bedraden van gehele systeem met inox geslepen draad 2 mm	MT			x

	aard der werken	eenmalig	terugkerend	vrijstelling toelating	* premie- gerechtigd
	omleiding voor de drie horizontale trommeldraden op de tussenzolder bij het luik in het bellenplat realiseren	MT			x
	nieuwe buitenpijpjes - conform de voorgestelde exemplaren voor het handspel - voor alle waterkeringen en controle van de aansluiting binnenpijpjes met het bellenplat op waterdichtheid	MT			x
	controle van alle bouten moeren van het notenmateriaal op deugdelijkheid, revisie waar nodig	MT			x
	sorteren en overzichtelijk opbergen van het notenmateriaal en de moeren	MT			x
	controle en revisie van het elektrisch start- en stopmechanisme	MT			x
	afstellen van de hamerveren	MT			x

OPTIE BEIAARD					
VOLLEDIGE RESTAURATIE VAN HET TROMMELSPEELWERK EN UURWERK	grondige aanvullende studie nodig voor start volledige restauratie van trommel en uurwerk	LT			x
	herstel van de gewichtaandrijving van de speeltrommel	LT			x
	herbekijken elektrische opwinding conform de installatie OLV toren Antwerpen; gewicht na het spel van ieder uur hijsen	LT			x
	regelen van het tempo door het stellen van de windvleugels	LT			x
	herstellen van de verbinding tussen uurwerk, speeltrommel en slagklokken	LT			x
	uitlichting van de speeltrommel door mechanisch uurwerk	LT			x
	uitlichting van de slagwerken in de uurwerkkast	LT			x
	aansluiten van de slaghamers op beide slagklokken op de lichters van de slagwerken	LT			x
	aanbrengen van een trommelblokkering tijdens bespeling of werkzaamheden	LT			x
	complete restauratie van het Michielsuurwerk - elektrische winding van de gewichten geheel te vernieuwen	LT			x

	aard der werken	eenmalig	terugkerend	vrijstelling toelating	* premie- gerechtigd
	aansluiten van het gaande werk op de drie wijzerwerken	LT			x
	vernieuwen torenwijzerplaten volgens originele opvattingen	LT			x

DISTRICTSHUIS BORGERHOUT - BESCHERMD MONUMENT (Beschermingsbesluit nr. 4241)					
	aard der werken	eenmalig	terugkerend	vrijstelling toelating	premie- gerechtigd
ONDERHOUDSWERKEN					
De terugkerende maatregelen worden opgenomen in EPM (Enterprise Project Management)					
EXTERIEUR VARIA					
	vervuiling in en rond het gebouw regelmatig wegnemen		jaarlijks	x	
	reinigen van keldergaten, bladeren, stof e.d. geven aanleiding tot vegetatie en versnelde verwerking		jaarlijks	x	
GEVELS					
	visuele opvolging scheuren		2x /jaar	x	
	behandeling opstijgend vocht/injectie		1x/20 jaar (afh. gebruikte product)		x
	zachte gevelreiniging		1x/20 jaar	x	
	herstellen uitgespoeld voegwerk met aangepaste kalkmortel		8-jaarlijks		x
	vernieuwen corrosiewerende toplaag verfsysteem voor het ijzerwerk (lantaarns, ...)		8-jaarlijks		x
DAKEN					
	daken, goten en afvoeren regelmatig controleren		jaarlijks einde herfst	x	
	nazicht + lokaal herstel (herplaatsen van uitgeschoven leien of vervangen gebroken leien door leien met dezelfde afmeting en aard)		jaarlijks	x	
	nazicht loketten en slabben		jaarlijks	x	
	blikseminstallatie regelmatig laten nakijken door gespecialiseerde firma (onderhoudscontract)		1x/ 20jaar	x	
	nazicht bevestiging en deklood klimhaken		2x/ jaar	x	
	bijwerken en onderhouden buitenschilderwerk houtwerk (dakkapellen, houten lantaarn, ...) met alkydverf, lijnolieverf of beits		1x/8jaar		x
	opruimen en ontstoffen alle zolders		jaarlijks	x	

	aard der werken	eenmalig	terugkerend	vrijstelling toelating	premie- gerechtigd
	controle aanwezigheid nieuw boorstof van houtborende insecten zolders		jaarlijks einde lente	x	

BUITENSCHRIJNWERK					
	controle sluiting en tocht- en winddichtheid buitenschrijnwerk, indien nodig afstellen hang- en sluitwerk		tweejaarlijks	x	
	verwijderen vuil in sponningen		tweejaarlijks	x	
	controle stopverf en zonodig laten bijwerken door glazenier		tweejaarlijks	x	
	bijwerken en onderhouden buitenschilderwerk met alkydverf, lijnolieverf of beits		1x/10jaar		x
	vernieuwen corrosiewerende toplaag verfsysteem diefijzers		8-jaarlijks		x

GLAS-IN-LOOD					
	nazicht stevigheid loodnetwerk en glasbreuk		tweejaarlijks	x	
	nazicht bevestiging windroedes, bindroedse en bindloodjes		tweejaarlijks	x	
	behandeling gecorrodeerde bindroedes of vervangen door nieuwe		tweejaarlijks		x

BEIAARD					
	revisie van gerichte tuimelaars - schoonmaken en opnieuw voorzien van passende smering		jaarlijks	x	
	schoonmaken trommelspeelwerk, klavier en klokken		jaarlijks	x	
	controle waterdichtheid van de aanhechting domperbak op het bellenplat		jaarlijks	x	
	controle bedrading		jaarlijks	x	
	controle en revisie van het elektrisch start- en stopmechanisme		jaarlijks	x	
	afstellen van de hamerveren		jaarlijks	x	
	tijdsignalering uurwerk		3x/jaar	x	

INTERIEUR VARIA					
	controle vochtigheidsgraad kelder en goede ventilatie		jaarlijks	x	
	stofvrij maken en houden van technische lokalen		jaarlijks	x	

	aard der werken	eenmalig	terugkerend	vrijstelling toelating	premie- gerechtigd
	boenen parketvloeren		enkel wanneer de waslaag slijtage vertoont	x	
	controle inbraakbeveiliging		jaarlijks	x	
	controle brandmeldinstallatie		jaarlijks	x	

7. VOORSTEL VAN OPVOLGING EN EVALUATIE

Dit deel geeft een voorstel voor de manier en het tijdstip waarop de beoogde beheersdoelstellingen opgevolgd en geëvalueerd zullen worden. Het tijdstip van de geplande werken en de staat van het goed zijn bepalend voor het verdere verloop. De zakelijkrechthouder, de gebruiker of zijn gevolmachtigde volgt de uitvoering van het beheersplan op en zal hiervan een verslag bezorgen aan het agentschap.

7.1. RESTAURATIEDOSSIER: EENMALIGE MAATREGELEN

Na de goedkeuring van het beheersplan wordt het restauratiedossier, waarin de eenmalige maatregelen zijn opgenomen, voor het Districtshuis opgemaakt en ingediend. De richtlijnen van het agentschap Onroerend Erfgoed worden verwerkt in het dossier.

Voor de werken wordt een meerjarenpremieovereenkomst aangevraagd. Na de goedkeuring van de premie worden de werken aanbesteed en uitgevoerd, waarschijnlijk in de loop van 2017-2018.

Tijdens de werken wordt de erfgoedconsulent wekelijks uitgenodigd op het werfoverleg. Na het werfoverleg wordt steeds een verslag opgemaakt van het verloop van de werkzaamheden met vermelding van aard, plaats, datum, resultaat, incl. fotomateriaal. Dit verslag wordt opgemaakt door de aangestelde restauratiearchitect.

Na het beëindigen van de werken, tijdens de voorlopige oplevering, wordt het as-built dossier en het onderhoudshandboek overhandigd aan het agentschap Onroerend Erfgoed. In het onderhoudshandboek wordt dieper ingegaan op de richtlijnen voor het verder beheer en onderhoud.

7.2. ONDERHOUD ERFGOEDWAARDEN: WEDERKERENDE MAATREGELEN

De terugkerende maatregelen worden opgenomen in EPM (Enterprise Project Management), een omgeving om op een eenvoudige wijze projecten in te brengen, te beheren en op te volgen. EPM is aangekocht van Microsoft. Projectleiders kunnen projecten inbrengen, beheren, opvolgen en sturen.

Door EPM te gebruiken, maak je een unieke projectcode aan. Op deze code kan gebudgetteerd worden en ze wordt doorgeschreven naar het Interactief Operationeel Plan (IOP). Op die manier verhoog je de transparantie van je project.

EPM biedt veel mogelijkheden voor de projectplanning en is vooral geschikt voor complexe projecten vb. langlopende projecten en projecten met veel afhankelijkheden en/of belangrijke deadlines.

8. BIJLAGEN

Hieronder worden de bijlagen aangekruisd die bij het beheersplan horen. De bijlagen worden als aparte digitale bestanden aangeleverd.

Bijlagen	Niet van toepassing (en dus niet bijgevoegd)	Bijgevoegd (nummering)
Het beschermingsbesluit		Bijlage 1
Perimeter van gebied waarvoor beheersplan wordt opgemaakt (met schaal en N-pijl)		Bijlage 2
Lijst van premiegerechtigde werken		zie hoofdstuk 6
Lijst van handelingen waarvan de uitvoering vrijgesteld zal zijn van toelating		zie hoofdstuk 6
Lijst van ZEN-erfgoed met aanduiding op kaart	x	
Lijst van open erfgoed met aanduiding op kaart	x	
Lijst van ontsluitingswerken voor open erfgoed die in aanmerking komen voor een premie met aanduiding op kaart	x	
Lijst van werken aan bomen en struiken waarvoor toelating nodig is	x	
Lijst van cultuurgoederen die in aanmerking komen voor een premie		Bijlage 14
Lijst van permiegerechtigde werken aan een orgel dat dateert van na WOI	x	
Lijst van handelingen waarvoor CBS niet kan oordelen dat ze van die aard zijn om wezelijke eigenschappen van een DG/SG te verstoren	x	
Bouwhistorisch onderzoek A. Devroe		Bijlage 3
Bouwhistorisch onderzoek I. ODa		Bijlage 4
Originele lastenboek Oude gemeentehuis Borgerhout		Bijlage 5
opmetingsplannen bestaande toestand		Bijlage 6
Inventaris historisch interieur		Bijlage 7
Studie buitenschrijnwerk A. Venhuizen		Bijlage 8
Stratigrafisch onderzoek S. De Wilde		Bijlage 9
Nota verwarmingsinstallatie vakgroep Industrieel Erfgoed		Bijlage 10
Studie beiaard A. Abbenes		Bijlage 11
Inspectierapport 2016 Monumentenwacht		Bijlage 12
Bouwfyysische studie glas-in-loodramen Patrimoon		Bijlage 13

